

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní

Vliv ekonomické transformace regionů na výsledek veřejné volby

Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Daniel Henych**
Osobní číslo: **E22477**
Studijní program: **N0488A050001 Hospodářská politika a veřejná správa**
Specializace: **Ekonomika veřejného sektoru**
Téma práce: **Vliv ekonomické transformace regionů na výsledek veřejné volby**
Zadávající katedra: **Ústav ekonomických věd**

Zásady pro vypracování

Cílem práce je analyzovat vztah mezi ekonomickou transformací regionů a výsledky veřejných voleb v daném regionu. Práce se zaměří zejména na vliv ekonomických faktorů (například zaměstnanost, příjmy obyvatelstva, rozvoj infrastruktury apod.), které mohou ovlivnit výsledky voleb v jednotlivých regionech. Na základě provedené analýzy student stanoví doporučení pro zlepšení situace v regionech.

Osnova:

- Teorie veřejné volby.
- Determinanty rozhodování voliče.
- Ekonomická transformace regionů ČR.
- Analýza výsledků voleb v kontextu ekonomické transformace.
- Zhodnocení výsledků analýzy, formulace závěrů a doporučení.

Rozsah pracovní zprávy: **cca 50 stran**
Rozsah grafických prací: **-**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. Úvod do studia politické vědy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-076-5.
MUELLER Dennis C. Public Choice III. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0-511-81377-1.
STEJSKAL, Jan, František OCHRANA a Beáta MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ. Rozhodování o věcech veřejných. Praha: Wolters Kluwer, 2020. ISBN 978-80-7598-829-4.
STEJSKAL, Jan. Veřejná ekonomie. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-680-8.
ŽÍDEK, Libor. Transformace české ekonomiky: 1989-2004. V Praze: C.H. Beck, 2006. Beckova edice ekonomie. ISBN 80-7179-922-X.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Ondřej Kuba, Ph.D.**
Ústav ekonomických věd

Datum zadání diplomové práce: **1. září 2023**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2024**

prof. Ing. Jan Stejskal, Ph.D. v.r.
děkan

L.S.

doc. Ing. Romana Provazníková, Ph.D. v.r.
garant studijního programu

V Pardubicích dne 1. září 2023

Prohlašuji:

Práci s názvem Vliv ekonomické transformace regionů na výsledek veřejné volby jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 12. 9. 2024

Bc. Daniel Henych v. r.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych nejprve rád poděkoval svému vedoucímu panu Ing. Ondřeji Kubovi, Ph.D. za jeho náměty, rady, připomínky a pomoc při zpracování diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat přátelům a rodině za jejich podporu po celou dobu mého studia, především děkuji svým rodičům za to, že mi umožnili studovat. Největší poděkování patří Patrikovi, který mě provedl celým mým navazujícím studiem a byl mi obrovskou oporou.

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá vztahem mezi ekonomickou transformací regionů České republiky a výsledkem voleb. Práce se soustředí zejména na vliv ekonomických faktorů, ale i na další socioekonomické a demografické faktory, které mohou ovlivnit výsledek voleb v jednotlivých regionech. Na základě provedené analýzy jsou identifikovány determinanty ovlivňující podporu jednotlivých politických subjektů i volební účast a stanovena doporučení pro zlepšení situace v regionech.

KLÍČOVÁ SLOVA

Veřejná volba, politický trh, politická strana, ekonomická transformace, ekonomické faktory, volební účast, volební preference

TITLE

The impact of the economic transformation of regions on the outcome of the public choice

ANNOTATION

This diploma thesis deals with the relationship between the economic transformation of the regions of the Czech Republic and the election outcomes. The thesis focuses mainly on the influence of economic factors, but also on other socio-economic and demographic factors that can affect the outcome of the elections in particular regions. Based on the analysis, determinants affecting the support of individual political entities and electoral turnout are identified, and recommendations for improving the situation in the regions are determined.

KEYWORDS

Public choice, political market, political party, economic transformation, economic factors, voter turnout, voter preferences

OBSAH

ÚVOD	11
1 TEORIE VEŘEJNÉ VOLBY	12
1.1 Představení školy veřejné volby	12
1.2 Kolektivní rozhodování	15
1.2.1 Pravidla kolektivního rozhodování	17
1.2.2 Problémy kolektivního rozhodování a hlasovací paradox.....	19
1.3 Politický trh	20
1.3.1 Strana nabídky na politickém trhu.....	21
1.3.2 Vznik a dělení politických stran.....	25
1.3.3 Strana poptávky na politickém trhu.....	27
2 DETERMINANTY ROZHODOVÁNÍ VOLIČE	31
2.1 Socioekonomické a demografické determinanty	31
2.1.1 Pohlaví a věk	32
2.1.2 Vzdělání a náboženství.....	33
2.1.3 Postavení jedince ve společnosti, zaměstnanost a příjem	34
2.2 Regionální determinanty.....	37
2.2.1 Urbanizace.....	38
2.2.2 Rozvoj regionu	40
2.2.3 Migrace.....	41
3 EKONOMICKÁ TRANSFORMACE REGIONŮ ČR.....	42
3.1 Transformace české ekonomiky po roce 1989.....	42
3.2 Vývoj odvětvové struktury hospodářství ČR po roce 1989.....	44
3.2.1 Vývoj odvětvové struktury hospodářství na úrovni krajů	47
3.2.2 Vývoj odvětvové struktury zpracovatelského průmyslu na úrovni krajů.....	51
3.2.3 Průmyslová odvětví s největšími změnami v zaměstnanosti.....	55
3.3 Vývoj vybraných ekonomických ukazatelů.....	56
3.3.1 Nezaměstnanost.....	56
3.3.2 Mzdy.....	58
3.3.3 Regionální HDP a rozvoj regionů	60
3.3.4 Přímé zahraniční investice (PZI).....	61
4 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VOLEB V KONTEXTU EKONOMICKÉ TRANSFORMACE	63
4.1 Základní údaje o volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021	63
4.2 Data a charakteristika proměnných použitých v analýze.....	64
4.2.1 Závislé proměnné	65
4.2.2 Nezávislé proměnné	68
4.3 Metody použité v diplomové práci	75

4.3.1	Lineární regresní model.....	75
4.4	Výsledky analýzy.....	76
4.4.1	Analýza volební podpory SPOLU.....	77
4.4.2	Analýza volební podpory ANO.....	78
4.4.3	Analýza volební podpory PirSTAN.....	79
4.4.4	Analýza volební podpory SPD.....	80
4.4.5	Analýza volební podpory mainstreamových stran (SPOLU a PirSTAN).....	80
4.4.6	Analýza volební podpory antisystémových stran (ANO a SPD).....	81
4.4.7	Analýza nevoličů.....	82
5	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ ANALÝZY A DOPORUČENÍ.....	84
5.1	Shrnutí výsledků a rozhodnutí o závěrech stanovených hypotéz.....	84
5.2	Formulace doporučení pro zlepšení situace v regionech.....	86
	ZÁVĚR.....	89
	SEZNAM LITERATURY.....	90
	PŘÍLOHY.....	100

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Obrázek 1: Možné důsledky kolektivní činnosti	16
Obrázek 2: Pravidlo jednomyslné shody	17
Obrázek 3: Volič medián.....	23
Obrázek 4: Politické vakuum na nabídkové straně politického trhu	24
Obrázek 5: Vývoj nezaměstnanosti v ČR	57
Obrázek 6: Podíl nezaměstnaných osob v okresech ČR v roce 2021	58
Obrázek 7: Průměrná hrubá měsíční mzda v krajích ČR v roce 2021	59
Obrázek 8: Regionální HDP na obyvatele v krajích ČR v roce 2021	61
Obrázek 9: Volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021	64
Obrázek 10: Volební podpora úspěšných stran/koalic ve volbách do PS 2021 v okresech	67
Obrázek 11: Rozložení nevoličů ve volbách do PS 2021 v okresech	67
Obrázek 12: Korelační matice vybraných politických subjektů	68
Obrázek 13: Průměrný věk obyvatel v okresech ČR v roce 2021	70
Obrázek 14: Podíl obyvatel s terciárním vzděláním v okresech ČR v roce 2021	70
Obrázek 15: Migrační saldo mezi roky 2001 a 2021 v okresech ČR	71
Obrázek 16: Podíl cizinců na obyvatelstvu v okresech ČR v roce 2021	72
Obrázek 17: Podíl obyvatel hlásících se k jiné než české, moravské či slezské národnosti v okresech ČR v roce 2021	72
Obrázek 18: Podíl obyvatel žijících na venkově v okresech ČR v roce 2021	73
Obrázek 19: Podíl dělníků na celkovém počtu zaměstnanců v okresech ČR v roce 2021	73
Obrázek 20: Lineární regresní model pro koalici SPOLU.....	77
Obrázek 21: Lineární regresní model pro hnutí ANO	78
Obrázek 22: Lineární regresní model pro koalici PirSTAN	79
Obrázek 23: Lineární regresní model pro stranu SPD	80
Obrázek 24: Lineární regresní model pro mainstreamové strany	81
Obrázek 25: Lineární regresní model pro antisystémové strany.....	82
Obrázek 26: Lineární regresní model pro nevoliče.....	83
Tabulka 1: Politický a ekonomický trh	21
Tabulka 2: Průměrný počet zaměstnanců NH v roce 1989	45
Tabulka 3: Průměrný počet zaměstnanců NH v letech 1993-2022	46
Tabulka 4: Průměrný počet zaměstnanců v krajích ČR v roce 1993	48
Tabulka 5: Změna v počtu zaměstnanců v krajích mezi roky 1993 a 2021	49
Tabulka 6: Zaměstnaní v odvětvích průmyslu v krajích ČR v roce 1989.....	51
Tabulka 7: Rozdíl počtu zaměstnaných v průmyslu mezi roky 1989 a 2011.....	53
Tabulka 8: Rozdíl v počtu zaměstnaných v průmyslu mezi roky 2011 a 2021.....	54
Tabulka 9: Míra nezaměstnanosti v krajích ČR v posledních třech letech	58
Tabulka 10: Vývoj regionálního HDP na obyvatele ve vybraných letech (ČR=100) v %.....	60
Tabulka 11: Celkový stav PZI a stav PZI na obyvatele v krajích ČR v roce 2021	62
Tabulka 12: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021	66
Tabulka 13: Seznam závislých (vysvětlovaných) proměnných použitých v analýze	68
Tabulka 14: Seznam nezávislých (vysvětlujících) proměnných použitých v analýze	69
Tabulka 15: Základní statistiky nezávislých proměnných	69
Tabulka 16: Seznam hypotéz stanovených pro diplomovou práci.....	74
Tabulka 17: Seznam hypotéz a jejich závěrů.....	85

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

AIC	Akkaikovo informační kritérium
ANO	Politické hnutí ANO 2011
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DPH	Daň z přidané hodnoty
DW	Durbin-Watson statistic
EP	Evropský parlament
EU	Evropská unie
HDP	Hrubý domácí produkt
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MC	Mezní náklady
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MU	Mezní užitek
MV	Ministerstvo vnitra
NATO	Severoatlantická aliance
NH	Národní hospodářství
ODS	Občanská demokratická strana
OKD	Ostravsko-karvinské doly
ORP	Obec s rozšířenou působností
PirSTAN	Koalice PIRÁTI a STAROSTOVÉ
PS	Poslanecká sněmovna
RPS	Radikálně pravicová strana
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SPD	Politické hnutí Svoboda a přímá demokracie
TOK	Textilní, oděvní a kožedělný průmysl
USA	Spojené státy americké
VIF	Variance inflation factor

ÚVOD

Člověk ve svém životě čelí neustále nějakým rozhodnutím. Ať už jsou to každodenní rozhodnutí v roli spotřebitele či méně častá rozhodnutí ve prospěch veřejného zájmu, měl by při nich vždy uvažovat racionálně. Jedním z tohoto typu rozhodování je i veřejná volba. Jako občan má člověk v pravidelně se opakujících intervalech možnost se vyjadřovat k otázkám veřejného života při různých typech voleb a spolupodílet se tak na vytváření společnosti, ve které žije.

Rozhodovat se pokaždé striktně racionálně je však velmi složité, ne-li nemožné. Člověk je ve svých rozhodnutích ovlivňován nespočtem různých faktorů zvenčí, i těmi, které vycházejí z jeho podstaty, a mohou tak racionalitu jeho rozhodnutí narušovat. Takovéto podněty mohou vycházet také z aktuálního dění a prostředí, ve kterém žije. Proto je třeba se soustředit i na ekonomickou situaci regionů, která může mít zásadní dopad na utváření volebního chování jejich obyvatel. V ČR, ale i dalších postkomunistických zemích, se poměrně zásadní změny udály po roce 1989 s nástupem transformačních procesů. Takovéto změny, které ve společnosti i ekonomice nastaly, měly jistě dopad na smýšlení občanů, čímž mohly podnítit jejich volební preference.

Cílem práce je proto analyzovat vztah mezi ekonomickou transformací regionů a výsledky veřejných voleb v daném regionu. Práce se zaměří zejména na vliv ekonomických faktorů, ale i dalších socioekonomických a demografických faktorů, které mohou ovlivnit výsledky voleb v jednotlivých regionech. Na základě provedené analýzy jsou identifikovány determinanty ovlivňující podporu jednotlivých politických subjektů i volební účast a stanovena doporučení pro zlepšení situace v regionech. Analýza bude provedena v podmínkách České republiky v kontextu posledních voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola se zabývá teorií veřejné volby, jejím vznikem, teoretickými přínosy a vztahem k ostatním ekonomickým směrům. Dále je pozornost soustředěna na kolektivní rozhodování s jeho pravidly a jsou představeny subjekty politického trhu. Druhá kapitola má za cíl seznámit čtenáře s determinanty rozhodování voliče, blíže je pozornost soustředěna na socioekonomické a regionální determinanty. Ve třetí kapitole je popsán proces ekonomické transformace v prostředí ČR a jejích regionů, zmapován je vývoj odvětvové struktury hospodářství a vybraných ekonomických ukazatelů. Čtvrtá kapitola se již soustředí na analýzu volebních výsledků v kontextu ekonomické transformace a zmíněných determinantů. Pátá kapitola přináší shrnutí výsledků a formulaci doporučení.

1 TEORIE VEŘEJNÉ VOLBY

Dle Koukolíka (2016b) je rozhodování nezbytným, nepřetržitým a zcela automatickým aspektem života každého z nás, jenž si mnohdy ani neuvědomujeme. Podobně jako se člověk v roli spotřebitele každý den rozhoduje o skladbě statků, které si koupí a následně spotřebuje, tak se v určitých situacích také jako občan či volič rozhoduje, kterého politického reprezentanta, stranu nebo názor bude zastávat. Pojem rozhodování autor uvádí ve smyslu nadřazeném k jeho specifickému druhu – veřejné volbě (Koukolík, 2016a).

Ochraňa (2003) zmiňuje dva základní významy, které se pod pojmem veřejná volba mohou ukrývat – jednak veřejná volba jako vědní disciplína (teorie) a jednak využívání rozhodovacích procesů (praxe). Veřejná volba je specifickým typem rozhodování, které probíhá ve veřejném sektoru (tzn. rozhodování o správě věcí veřejných) a je při něm sledováno kritérium veřejného zájmu. Rozhoduje se při ní zpravidla o nějakém problému, dochází tak k vyjednávání jednotlivých aktérů na tzv. politickém trhu podle předem stanovených pravidel. Stejskal a kol. (2020) uvádí, že impulsem ke vzniku veřejné volby byla sama společenská realita.

1.1 Představení školy veřejné volby

Přestože se **vznik školy veřejné volby** jako samostatné vědní disciplíny datuje teprve do poloviny minulého století, své kořeny má až v Antickém Řecku, neboť již ve 4. století př. n. l. označil Aristoteles řeckou společnost za „politicky aktivní“. Naopak Adam Smith o několik století později na anglické společnosti vyzoroval její přirozenou tendenci ke směně (Holman, 2017). Pozorování těchto dvou významných historických osobností dala základ pro vznik dvou společenských disciplín – politologie a ekonomie (Mueller, 2003). Přestože mají tyto obory dle Holmana (2017) odlišný předmět i metody svého zkoumání – zatímco politologie zkoumá chování člověka politického na veřejnosti, který sleduje veřejný zájem, ekonomie se soustřeďuje na tržní chování člověka za předpokladu sledování zájmu vlastního – škola veřejné volby dává tato chování do souladu, čímž došlo ke spojení výše zmíněných společenskovědních oborů. To dokazuje Mueller (2003, s. 1) svojí definicí, kterou definuje veřejnou volbu jako „*ekonomické studium netržního rozhodování*“ nebo jednoduše jako „*aplikaci ekonomie na politologii*“.

V této souvislosti Holman (2017) uvádí, že za vznikem teorie veřejné volby stojí zveřejnění prací tří ekonomů na přelomu 40. a 50. let 20. století: Duncana Blacka, Kennetha Josepha Arrowa a především Jamese Buchanana, který je považován za zakladatele a nejvýznamnějšího

představitele této školy. Poté, co Buchanan obdržel v roce 1986 Nobelovu cenu za ekonomii, dostala se škola veřejné volby do povědomí široké veřejnosti a začala zaujímat významné postavení v rámci moderního ekonomického myšlení. Buchanan založil Centrum pro studium veřejné volby na George Mason University ve Virginii, která je dodnes nejznámějším místem jejího výzkumu (Shaw, 2002). Druhým nejvýznamnějším představitelem školy je Gordon Tullock, který společně s Buchananem napsal knihu *Kalkulace souhlasu* (1962), ve které jsou obsaženy úvahy o pravidlech, kterými se řídí proces kolektivního rozhodování.

Za další významné práce týkající se této problematiky lze označit *Ekonomickou teorii demokracie* od Anthonyho Downse (1957) nebo *Logiku kolektivní akce* od Mancura Olsona (1965). Mezi další představitele, kteří se zasloužili o rozvoj školy veřejné volby, se řadí podle Stejskala a kol. (2023) Geoffrey Brennan nebo William Arthur Niskanen, který se jakožto následovník G. Tullocka zabýval teorií byrokracie.

Ve svých pracích výše zmínění představitelé školy veřejné volby kriticky reagují na **neoklasickou teorii blahobytu**, která předpokládá maximalizaci funkce celospolečenského blahobytu při realizaci státních zásahů (Mueller, 2003). K tomu Stejskal a kol. (2020) uvádí, že proces kolektivního rozhodování ve veřejné volbě by měl vést ke zvýšení blahobytu společnosti, tedy k naplnění veřejného zájmu. Veřejný zájem je však pojem obtížně definovatelný a uchopitelný, neboť každý ideologický směr či konkrétní vládnoucí politická strana si může pod naplněním kritéria veřejného zájmu představit něco jiného. Další problém spočívá dle autorů v samotném rozhodování, jež je založeno na individuálních zájmech jednotlivých politiků, které se se zájmem veřejným nemusí vůbec shodovat. Otázkou společenské funkce blahobytu se ve své knize *Společenská volba a individuální hodnoty* (1951) zabýval Kenneth J. Arrow, tzn. jestli lze na základě individuálního uspořádání preferencí jednotlivců sestavit společenskou škálu preferencí, a to prostřednictvím tržních nebo politických procesů. Ve své knize Arrow na příkladu většinového hlasování ukázal, že to možné není, a jeho poznatek, díky kterému v roce 1972 získal Nobelovu cenu za ekonomii, je dnes znám pod pojmem *Arrowův teorém nemožnosti* (Mueller, 1976).

Autoři poukazují na úzkou spojitost teorie veřejné volby s ekonomikou. Shaw (2002) uvádí, že teorie veřejné volby vznikla jako odvětví ekonomie ze studia daní a veřejných výdajů. Dle Stejskala a kol. (2020) se jedná o **hraniční ekonomickou disciplínu**, která využívá metod a nástrojů ekonomické teorie nejen ke zkoumání politického chování, ale pro analýzu veřejného sektoru obecně. Na základě striktního předpokladu metodologického individualismu (tzn.

pouze jedinci volí a jednají) se snaží vysvětlit, co motivuje voliče, politiky a vlády ke konkrétnímu jednání na politickém trhu, a tím zjistit, na jakých principech tento trh funguje. Volejníková (2005) dále zmiňuje, že teorie veřejné volby se zasloužila o tzv. endogenizaci politického procesu, což znamená, že jednání politiků a voličů se stalo součástí širšího modelu ekonomického chování člověka. McNutt (2002) ovšem upozorňuje, že stále není vyřešeno, zda veřejná volba spadá do sféry hlavního (neoklasického) proudu ekonomie nebo představuje její kritiku či alternativu.

Liška, Sluková a Volejníková (2011) uvádí hlavní **charakteristické znaky školy veřejné volby**, mezi které mimo již výše zmíněné řadí např. předmět jejího zájmu. Ten se vesměs shoduje se zájmem politologie, teorie veřejné volby zkoumá nejen chování politiků a jejich voličů, jak je uvedeno výše, ale i chování úředníků, soudců a dalších zájmových skupin. Zabývá se též volebními a hlasovacími pravidly, politikou stran, ale i obecnou teorií státu. Škola předpokládá, že aby jedinec při rozhodování jednal racionálně, měl by se řídit principem egoismu. Pojmy volič a politik připodobňuje k ekonomickým subjektům zákazník a výrobce, přičemž každý z nich sleduje svůj vlastní zájem. Přestože Holman (2017) jako hlavní motivaci politiků uvádí maximalizování jejich prospěchu, domnívá se, že v rámci dosažení blaha společnosti jsou v určitých případech, přestože jich není mnoho, ochotni přinést i jistou oběť.

Mezi **hlavní teoretické přínosy** školy veřejné volby se potom dle Volejníkové (2005) řadí: teorie politického cyklu, teorie parciálních zájmů a zájmových skupin, teorie byrokracie, dobývání renty (rent-seeking), obchodování s hlasy (logrolling), teorém středového voliče, koncept racionální ignorance a konstituční ekonomie, jako zvláštní součást teorie veřejné volby. Jako dílčí oblasti zkoumání teorie veřejné volby dále Stejskal a kol. (2020) uvádí *teorii politických institucí* nebo *ekonomickou teorii ústav*, která rozšiřuje dřívější teorii společenské smlouvy. Ústavní ekonomie se dle Shaw (2002) zaměřuje na pravidla předcházející legislativnímu rozhodování a pravidla omezující pole působnosti vlády.

Je dobré zmínit též **příbuznost teorie veřejné volby s dalšími teoretickými přístupy** vznikajícími ve druhé polovině 20. století. Kuba a Volejníková (2020) zmiňují úzkou podobnost mezi teorií veřejné volby a *novou politickou ekonomikou*, která se jakožto interdisciplinární obor začala prosazovat v 70. a 80. letech minulého století, neboť obě disciplíny jsou založeny na aplikaci stejných nástrojů. K tomuto Drazen (2000) uvádí, že to, co oba obory odlišuje, je především předmět zkoumání, který je u nové politické ekonomie širší, neboť se na rozdíl od teorie veřejné volby, spíše než na mechanismus politického rozhodování, zaměřuje na dopad

těchto rozhodnutí na ekonomický výstup. Doležalová (2014) zase považuje teorii veřejné volby spolu s *teoriemi racionálních očekávání* a *racionální volby* za jednu z disciplín, které nová politická ekonomie sjednotila. Tím se shoduje se Snooksem (2000), který ovšem vedle teorie veřejné volby jako základ pro novou politickou ekonomii vidí *teorii kolektivní akce* od Mancura Olsona a *novou institucionální ekonomii* od Douglassa C. Northa. Dle názoru Kuby a Volejníkové (2020) má teorie veřejné volby ve třetím tisíciletí své místo díky třem determinantům, na kterých je postavena – historické kořeny, její institucionální přesah a mikroekonomické základy, ze kterých vychází. Těž upozorňují, že veřejná volba je důkazem, že politice lze porozumět pouze, pokud ji budeme vnímat ve vztahu k ekonomii.

1.2 Kolektivní rozhodování

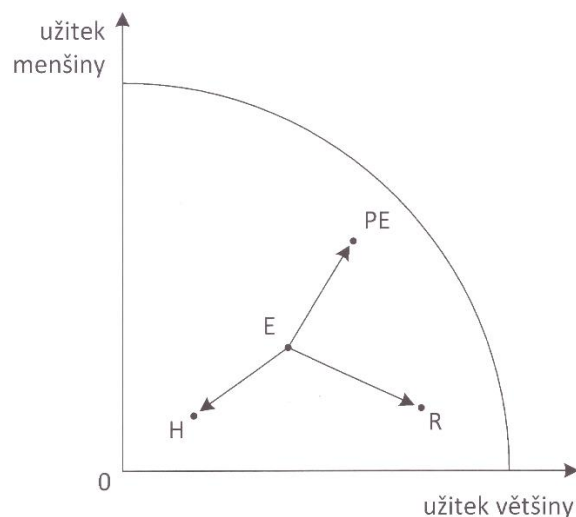
Jak již bylo zmíněno, veřejná volba je podmnožinou rozhodovacích procesů, které jsou vlastní veřejnému sektoru. Stejskal a kol. (2020) uvádí, že rozhodování člověka je determinováno třemi veličinami, jedná se o jeho individuální hodnoty, míru nejistoty, na níž má vliv stupeň informovanosti, a též vzájemné působení a vztahy člověka ve společnosti.

Dle Tetřevové (2008) má rozhodování ve veřejném sektoru na rozdíl od sektoru soukromého své odlišnosti a specifika. Peněžní hlasy (respektive cena) ze soukromého sektoru jsou v procesu veřejné volby nahrazeny hlasy voličů, kteří vysloví svoji individuální preferenci, jež je v souladu s hlasovacími pravidly shromážděna do výsledku voleb. Vůli voliče poté reprezentuje zvolený zástupce. Ochrana, Pavel, Vitek a kol. (2010) poznamenávají, že se může jednat buď o jednotlivce (např. rozhodnutí ministra příslušného resortu či starosty obce) nebo skupinu (např. hlasování parlamentu o státním rozpočtu). Problémem je, že ve většině případů, pokud se nejedná o přímou demokracii, volič nerozhoduje o konkrétním opatření (např. výdajovém programu), ale pouze na základě programů politických stran, které bývají formulovány jen obecně. V konečném důsledku se proto veřejné rozhodnutí nemusí vůbec shodovat s vůlí voliče. Navíc vzhledem k tomu, že volení zástupci vykonávají vůli pouze určité části voličů, výsledný čistý společenský užitek může být záporný (Stejskal a kol., 2023).

K tomuto Ochrana (2001) dodává, že na rozdíl od individuálních rozhodnutí v soukromém sektoru s sebou veřejná volba přináší kolektivní důsledky pro celou společnost. Obecně se rozlišují tři důsledky, které s sebou může kolektivní rozhodování ve vztahu ke celospolečenskému blahobytu přinést. Tyto tři situace jsou graficky znázorněny v následujícím zjednodušeném grafu, kdy na hranici užitkových možností se nachází všechny body, které jsou Pareto-efektivní. Dle Stiglitze (1997) vymezuje hranice maximálně možný užitek, kterého

může dosáhnout jedna skupina, při existenci určité úrovně užitku skupiny druhé. Na ose y měříme užitek skupiny jedna (U_1), na ose x užitek skupiny dva (U_2). Výchozí stav představuje bod E, který vzhledem k tomu, že se nenachází na hranici užitekvných možností, nepředstavuje stabilní stav, tzn. lze dosáhnout určitého zlepšení přerozdělením zdrojů ve společnosti. Pokud se vláda rozhodne tuto situaci změnit a provede určitou intervenci, mohou nastat tyto tři možnosti, které demonstruje Obrázek č. 1:

- Pohyb z bodu E do bodu PE, který představuje **Paretové zlepšení**. Obecně se jedná o stav, kdy si alespoň jedna skupina ve společnosti polepšila a zároveň se nezhoršila situace žádné jiné skupiny. V tomto případě došlo oproti původnímu stavu pro obě skupiny ke zlepšení. Příkladem kolektivního statku splňujícího toto kritérium může být obrana.
- Pohyb z bodu E do bodu R představuje **redistribuci**, tzn. takové rozhodnutí, v důsledku kterého dojde k přerozdělení zdrojů (důchodů) ve společnosti od jedné skupiny ke druhé. Jedna skupina se tedy obohatí na úkor druhé – té se sníží užitek. Příkladem může být zavedení progresivního zdanění.
- Pohyb z bodu E do bodu H je **rozhodnutím škodlivým**, které se označuje také jako vládní selhání. Důsledkem takového rozhodnutí je snížení užitku obou skupin. To může představovat zavedení plošné paušální daně (Maaytová a kol., 2015).

Obrázek 1: Možné důsledky kolektivní činnosti

Zdroj: Stejskal a kol. (2020), dle Samuelson a Nordhaus (1995)

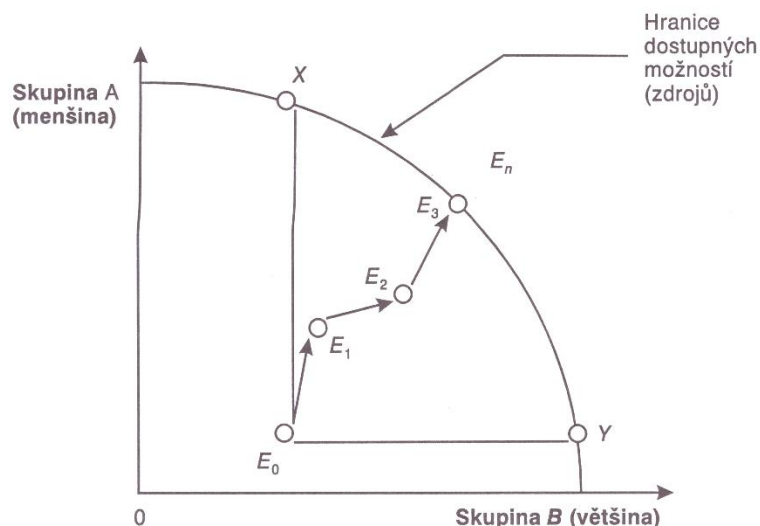
K tomuto autoři dodávají, že aby určité kolektivní rozhodnutí přispělo ke zvýšení blahobytu společnosti, je zapotřebí vyjednávání za účasti obou politických spekter, které povede ke shodě.

1.2.1 Pravidla kolektivního rozhodování

Kolektivní rozhodování ve veřejném sektoru se logicky musí řídit určitými pravidly. Pro stanovení vítěze veřejné volby se v praxi využívá dvou základních skupin pravidel – pravidlo jednomyslného souhlasu a většinová pravidla (Novák a kol., 2019).

Pravidlo jednomyslné shody či **konsenzuální rozhodování** je založeno na předpokladu, že aby bylo možné v hlasování dosáhnout výsledku, je k tomu potřeba souhlasu všech zúčastněných (voličů). Jednání probíhá tak dlouho, dokud není dosaženo konsenzu. Nehraje zde proto roli, zda je určitá skupina v dominantním postavení oproti ostatním, a proto je toto pravidlo založeno na absolutní spravedlnosti, kdy si žádná skupina oproti výchozímu stavu nemůže pohoršit a názory menšiny tak nemohou být potlačeny (Peková, 2011). S tímto druhem rozhodování se lze dle Maaytové a kol. (2015) setkat v orgánech NATO nebo v EU při rozhodování o přijetí nového člena. V podmínkách ČR poté v případě jednání odborných komisí, a to na úrovni státní správy i samosprávy.

Pravidlo je demonstrováno na následném zjednodušeném modelu, který předpokládá existenci pouze dvou skupin voličů, kdy jedna je ve většině a druhá v menšině. To zachycuje Obrázek č. 2. Jednání skupin začíná v bodě E_0 , pokud dojde ke shodě, postupuje se do bodu E_1 a pokud je stále možnost dosáhnout Paretovského zlepšení, následují i další kola až do bodu E_3 , který se nachází na hranici dostupných možností. Jedná se o jedno z mnoha efektivních řešení, které se nachází ve výseči mezi body X a Y (Ochrana, 2001).

Obrázek 2: Pravidlo jednomyslné shody

Zdroj: Ochrana (2001), dle Samuelson a Nordhaus (1991)

Mueller (2003) v souvislosti s pravidlem jednomyslnosti upozorňuje na dvě hlavní kritiky, které byly proti němu vzneseny. Jednak hledání bodu na hranici dostupných možností může trvat značnou dobu, zejména pokud se ho účastní velké množství skupin s odlišnými názory. Takové vyjednávání může vzhled k nutnosti souhlasu všech podstatně zvyšovat transakční náklady a tím pádem ve výsledku snížit čistý užitek realizované akce. Druhou námitkou proti tomuto pravidlu je, že podporuje strategické chování, kdy konkrétní jedinec či menšinová strana může vyjednávání blokovat, čímž se nalezení rovnováhy oddaluje.

Většinová pravidla

Pravidla založená na bázi většinového hlasování jsou dle Jacksona a Browna (2003) jedny z nejrozšířenějších pravidel používaných v demokratických systémech, přičemž zmiňují dvě formy rozhodování na bázi tohoto pravidla – přímá demokracie, kdy na základě většinového pravidla rozhodují přímo občané, a zastupitelská demokracie, v níž jsou prostřednictvím tohoto pravidla nejprve zvoleni zástupci, kteří poté rozhodují a tím tak reprezentují vůli svých voličů.

Toto pravidlo může mít **různé podoby**, Tetřevová (2008) zmiňuje pravidlo absolutní (prosté) většiny, relativní většiny a kvalifikované většiny. Stejskal a kol. (2020) uvádí, že nejvíce používaná jsou první dvě zmíněná. Mezi další formy většinového pravidla řadí Condorcetovo kritérium, Bordův počet či alternativní pravidla většinová, kam patří dle autorů hlasování na bázi váženého uspořádání a hlasování souhlasné.

V případě **absolutní většiny** zvítězí ve volbách ta varianta, která získá více než 50 % hlasů. Pokud se hlasuje o více než dvou variantách, může se tedy stát, že nevzejde vítěz. Problémem tohoto pravidla je riziko, že není záruka, že zvítězí nejlépe vyhovující varianta, ale pouze ta pro většinu přijatelná. U **relativní většiny**, uplatňované v pluralitních demokraciích, vyhrává alternativa, která v poměru k ostatním získá nejvíce hlasů a není potřeba, aby šlo o nadpoloviční většinu. V takovém případě rozhodují pouze první preference voličů, což předpokládá, že jsou k ostatním alternativám lhostejní. S touto slabinou se vyrovnává **Bordovo pravidlo**, které je založeno na přidělování bodů jednotlivým variantám, čímž jsou zohledněny celkové preference voliče. Při použití **Condorcetova kritéria** se porovnává párově každá varianta s každou a vítězí ta, která v přímém porovnání zvítězí nad všemi ostatními. Nemusí však zvítězit ta, která se nachází na prvním místě u každého voliče, ovšem v průměru musí být „vysoko“. Výsledek musí být vždy stejný bez ohledu na pořadí, ve kterém bylo porovnáváno (Ochrana, Pavel, Vítek a kol., 2010).

Výhodou většinových pravidel je, že odpadá možnost vydírání většiny menšinou. Nevýhodou pak je, že většina může díky svému postavení rozhodovat v neprospěch menšiny, tedy o redistribuci zdrojů ve svůj prospěch (Peková, 2011). Mueller (1976) jako další nevýhodu uvádí možnost, že užitek, který z daného opatření plyne většině, může být menší než ztráta menšiny z tohoto opatření. Použití tohoto pravidla tedy nezaručuje Paretovské zlepšení.

1.2.2 Problémy kolektivního rozhodování a hlasovací paradox

Při mechanismu kolektivního rozhodování, založeného na bázi většinových hlasovacích pravidel, může dojít dle Stejskala a kol. (2023) k několika problémům. Prvním z nich je případ, kdy je hlasováno za pomocí výše zmíněného Condorcetova pravidla, při němž je výsledek volby odvislý od pořadí, ve kterém jsou porovnávány jednotlivé alternativy. Tedy pokud by byla v prvním kole hlasování srovnávána jiná dvojice variant, finální vítěz by byl odlišný (toto se označuje za arbitrárnost). Takový případ je znám pod pojmem **Condorcetův volební (hlasovací) paradox**, jehož příčinou je existence voliče s vícevrcholovou preferencí, tedy takového, jehož preferenční křivka má více než jeden vrchol (nejprve klesá a poté stoupá). Ochraňa (2003) uvádí, že takový volič se chová nestandardně, např. pokud se hlasuje o objemu veřejných výdajů, tak preferuje malé výdaje před velkými a na poslední místo řadí výdaje střední. Pokud takový volič bude hlasovat, dojde vždy k volebnímu paradoxu, tedy nelze dospět k jednoznačnému volebnímu výsledku. Peková (2011) nabízí řešení proti arbitrárnosti v podobě *pluralitního hlasování*, při kterém má volič k dispozici podle počtu variant počet bodů. Nejpreferovanější variantě přidělí jeden bod, té nejméně preferované např. 10 bodů, v případě že je k dispozici 10 variant. Vyhrává varianta s nejnižším počtem bodů. Další možností je *hlasování na základě přidělování bodů*, při kterém má volič k dispozici určitý počet bodů (např. 100), který rozdělí dle svého uvážení mezi dostupné varianty. Buď všechny body udělí jedné variantě nebo je rozdělí mezi více variant. V tomto případě je varianta s nejvíce body nejpreferovanější. Další komplikace může nastat, pokud je do hlasování zařazena nová varianta nebo naopak jedna z variant vyřazena. Takto může především organizátor voleb ovlivnit výsledek hlasování (Stejskal a kol., 2023).

Výše zmíněné a další problémy hlasování zkoumal americký ekonom a nositel Nobelovy ceny Kenneth J. Arrow, který se snažil zjistit, zda existuje hlasovací mechanismus, který by vedl k efektivnímu řešení. Dospěl k závěru, který je označován za **Arrowův teorém nemožnosti**. Ten zní, že *„neexistuje žádná hlasovací metoda na bázi většinového pravidla, která zaručuje efektivnost, respektuje individuální preference a nezávisí na jednacím pořádku.“* (Samuelson

a Nordhaus, 1991, s. 768). Neexistuje tedy většinový hlasovací mechanismus, který by splňoval eticky přijatelné požadavky (axiomy) definované Arrowem. Mezi ně patří: předpoklad racionality, nezávislosti irelevantních alternativ, požadavek Paretovské efektivity, neomezené oblasti a nediktatury (Jackson a Braun, 2003). Nutno poznamenat, že toto platí za podmínky účasti vícevrcholového voliče, v případě existence pouze jednovrcholových preferencí lze nalézt při většinovém systému hlasování rovnovážný výsledek (Stiglitz, 1997). Dále Arrow ve svém zákoně vymezil požadavky na ideální hlasovací mechanismus. Takový by měl být založen na pravidle většiny, respektovat voličovy individuální preference (i když jsou vícevrcholové) a výsledek volby nesmí záviset na pořadí, v němž byly alternativy porovnávány (při použití Condorcetova kritéria) (Hamerníková, 2017).

1.3 Politický trh

Již bylo řečeno, že k realizaci rozhodování ve veřejném sektoru, respektive k samotnému aktu veřejné volby, dochází na tzv. politickém trhu. Ze studií mnoha autorů (Downs, 1998; Johnson, 1997; Arrow, 1951) lze vyvodit, že politický trh vznikl analogií s trhem ekonomickým, kdy s určitou mírou abstrakce a zjednodušení, se zaměřením na politické jevy a za použití nástrojů ekonomické analýzy, se začal tento pojem používat jako nástroj pro definování nabídky a poptávky po veřejných statcích. Avšak právě z důvodu abstrahování Stejskal a kol. (2020) upozorňují, že tento koncept naráží na určitá omezení, neboť fungování politického trhu je zejména přes množství subjektů na něm zapojených velmi složité. Proto je zde nutná existence ochranné funkce státu, která je založena především na vymezení práv a povinností, na jejichž dodržování by měl stát dohlížet. Na politickém trhu je dle autorů v podstatě nemožné dosáhnout uspokojení všech potřeb obyvatelstva.

Jak uvádí Orchard a Stretton (1997), působí na něm různé druhy subjektů, mimo politiků a voličů se jedná těž o byrokraty či různé zájmové skupiny (např. velké firmy, které prostřednictvím svých lobbistů vyvíjejí tlak na zákonodárce či vládu, profesní komory nebo odborové svazy). Tyto subjekty tvoří na politickém trhu nabídku a poptávku a usilují při tom o maximalizaci vlastního blahobytu, přičemž v souladu s výše zmíněnou metodologií individualismu při svých rozhodnutích ctí vlastní individuální preference.

Přestože je dle autorů politický trh analogický s trhem ekonomickým a oba trhy se navzájem ovlivňují, každý má svá specifika a existuje mezi nimi několik odlišností. Srovnání obou trhů demonstruje následující Tabulka č. 1:

Tabulka 1: Politický a ekonomický trh

Aspekt	Politický trh	Ekonomický trh
Institucionální	Probíhá ve veřejném sektoru	Probíhá v soukromém sektoru
Druh výměny	Multilaterální (na základě společenské smlouvy)	Dobrovolná bilaterální
Statek, o němž se hlasuje	Kolektivní (veřejný)	Soukromý
Blahobyt	Společenský	Individuální
Subjekt hlasování	Politik, občan, zájmové skupiny	Výrobci, spotřebitelé, zaměstnanci
Instrument hlasování	Hlas voliče	Cena
Motiv	Moc	Zisk
Hlavní instituce	Vláda	Trh
Kritérium volby	Veřejný zájem	Individuální zájem
Principy	Právo, rovnost, přehlednost	Efektivita, produktivita, růst
Orientace	Současná spotřeba	Současná i budoucí spotřeba
Cíl	Rent-seeking (společensky prospěšný)	Získání renty
Hodnotový systém	Diverzifikovaný pluralistický	Ekonomický
Projevení preferencí	Jednotlivci nemají důvod projevit preference	Jednotlivci projevují preference

Zdroj: vlastní zpracování dle Stejskal a kol. (2023) a Ochrana (2003)

Dobrovolná bilaterální výměna, jak poukazují Stejskal a kol. (2020), se na ekonomickém trhu realizuje pouze tehdy, je-li pro obě strany výhodná, tzn. je v souladu s individuálními preferencemi stran. Jedna strana musí být ochotna za soukromý statek nebo službu zaplatit, zatímco druhá určitou cenu přijmout. Pokud se dohodnou, uzavřou mezi sebou smlouvu. Tento aspekt individuality ovšem na politickém trhu chybí. Realizují se zde mnohostranné výměny na základě smlouvy, kterou přijala celá společnost. Jako hlavní subjekt zde vystupuje vláda, která pokud získá moc, bude rozhodovat o produkci kolektivních statků s cílem zvýšit blahobyt celé společnosti. Jedná tak na základě preferencí, které občané vysloví ve volbách. Problémem ovšem je, že voliči své skutečné preference mohou skrývat.

1.3.1 Strana nabídky na politickém trhu

Subjektem na straně nabídky jsou na politickém trhu jednotlivé **politické strany**. Ty předkládají voličům své volební programy, v nichž definují opatření pro jednotlivé oblasti veřejného života, která chtějí v případě jejich zvolení realizovat. Právě úsilí o dobytí a následný výkon moci označují Cabada, Kubát a kol. (2007) za společný znak všem definičním pokusům již od klasických definic Maxe Webera (1947) nebo Raymonda Arona (1965). **Program politické strany** se dle Ochrany (2003) odvíjí od její příslušnosti k určité politické ideologii, respektive od postojů či hodnot, které strana zastává. V tomto ohledu se setkáváme se základním dělením

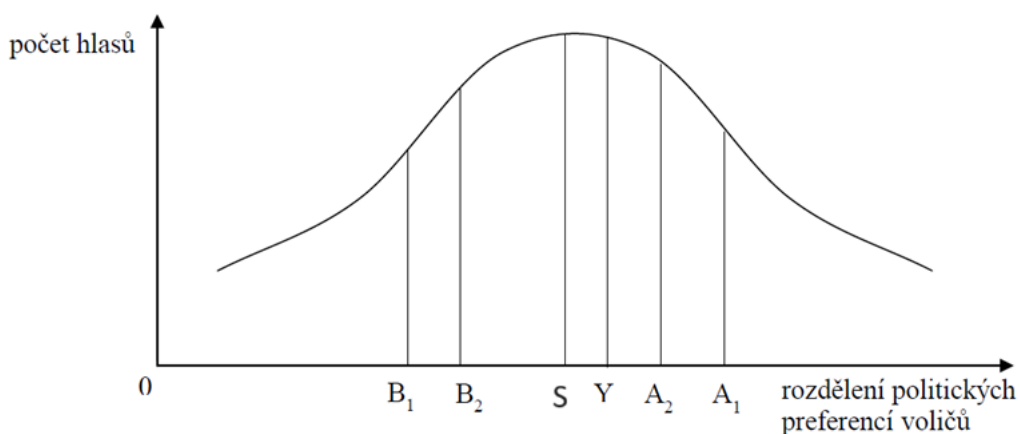
politického spektra na pravici, která se kloní k myšlenkám liberalismu, tzv. strany středu a levici, vyznávající spíše postoje socialismu. Toto rozdělení usnadňuje voliči lepší orientaci na nabídkové straně politického trhu k nalezení vhodné strany, tedy té, která se nejvíce přibližuje jeho preferencím. To však předpokládá zjevnou orientaci politických stran k výše zmíněným hodnotám, která však dle autora v ČR mnohdy chybí.

Protože teorie veřejné volby staví na racionalitě subjektů politického trhu, měli by podle tohoto předpokladu i politici své chování zacílit na maximalizaci vlastní užitkové funkce. Jejich kroky by tedy měly být vedeny snahou o zachování přízně svých stávajících voličů, jakožto i o oslovení nových voličů, kteří jim pomohou získat dostatek hlasů v příštích volbách. V souvislosti s tím se hovoří o tzv. **nabídkovém koši**, který obsahuje především již zmíněný politický program, jehož obsah by měl být zacílen tak, aby oslovil právě co nejširší spektrum potenciálních voličů. Při jeho sestavování by měly politické strany poměřovat rozdílné intenzity voličských preferencí (Stejskal a kol., 2020). Ochrana (2001) v této souvislosti poukazuje na odlišnost s ekonomickým trhem. Na ekonomickém trhu, kde nakupují soukromé statky, spotřebitelé vybírají takový spotřební koš, který svým složením plně vyhovuje jejich preferencím (může si tedy vybrat konkrétní statky, které bude spotřebovávat). Tuto výhodu ovšem politický trh postrádá, spotřební koš veřejných statků je odvislý od programu politické strany, která byla zvolena a je prakticky nemožné, aby celým svým obsahem vyhovoval voličovým přáním. Respektive i když volič najde stranu, jejíž program se nejvíce shoduje s jeho preferencemi, vždy se bude v daném spotřební koši nacházet veřejný statek, o jehož spotřebu nemá zájem, anebo alespoň ne v takovém množství, které je nabízeno.

V oblasti veřejné volby se lze setkat s ústřední teorií, která říká, že aby si politické strany zajistily co nejlepší výsledek ve volbách, měly by svým programem cílit do středu politického spektra, tedy zaměřit se na tzv. **voliče mediána**. Mediánovým voličem se ve své práci zabývá například Holcombe (1989) nebo Congleton (2004). Poprvé se o něm však zmínil už Harold Hotelling ve svém článku *Stabilita v konkurenci* (1929) a svůj poznatek označil jako *teorém středového voliče* (jednalo se o jeden z prvních článků, ve kterém byla ekonomická teorie použita pro analýzu politického chování). Na příkladu lokalizace stánků dvou konkurujících si stánkařů na náměstí ukázal, že v systému dvou politických stran, pokud chtějí tyto dosáhnout maximalizace počtu voličských hlasů, měly by se přesunout do středu spektra, kde již nemůže jedna strana přetáhnout na svou stranu voliče té druhé. Na tomto teorému lze dle Holmana (2017) vysvětlit i nižší účast ve volbách, pokud obě strany prosazují přibližně stejnou politiku

a volič se nemůže rozhodnout pro program jedné z nich, respektive je mu lhostejné, která ze dvou kandidujících stran vyhraje, ztrácí motivaci přijít k volbám.

Proces přesouvání stran do středu politického spektra lze demonstrovat na Obrázku č. 3. Graf vychází ze zjednodušujících předpokladů – na politickém trhu se vyskytují pouze dvě strany, které se chovají racionálně a racionálně se chová i volič, který volí tu ze dvou stran, která se více shoduje s jeho preferencemi, přičemž preference lze zobrazit na spojitě škále. Politické strany jsou označeny písmeny A a B a zaujímají v pravo-levicovém spektru vzhledem k jeho středu (S) určitou pozici. Strana A získá v takovém případě všechny voliče napravo od A_1 a také voliče z prostoru vymezeného S- A_1 . Strana B získá voliče nacházející se nalevo od B_1 a také ty z prostoru B_1 -S. Pokud však B upraví svůj program, stane se pravicovější a posune se blíže ke středu do pozice B_2 , získá navíc část voličů strany A (z prostoru S-Y). Na to však reaguje strana A, která se posune blíže středu do bodu A_2 , čímž si voliče z rozmezí S-Y přetáhne zpět. Proces bude pokračovat až se obě strany dostanou ke středu S, což je stabilní politická pozice, neboť dalším pohybem doprava či doleva už by strana ztrácela své voliče. Ve volbách pak zvítězí ta strana, která nejlépe odhadne pozici středového voliče (Stejskal a kol., 2020; Holman, 2017). Podle Stiglitze (1997) pak pro středového platí, že počet voličů, kteří preferují nižší množství veřejných výdajů, a počet voličů preferujících vyšší množství výdajů, je stejný.

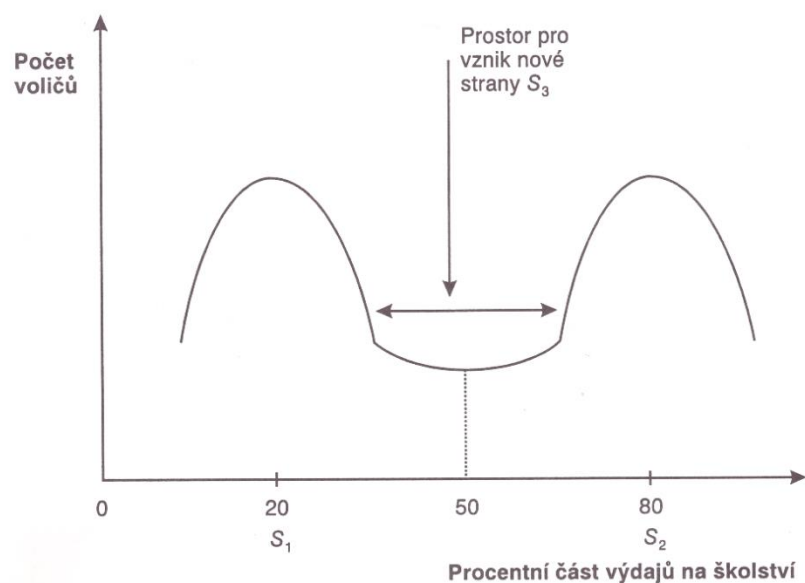
Obrázek 3: Volič medián

Zdroj: upraveno dle Holman (2017)

Stiglitz (1997) upozorňuje na omezení, která s sebou teorie o středovém voliči přináší. Prvním z nich je obtížnost nalezení pozice středového voliče, neboť realita většinou není založená na jednovrcholovosti voličských preferencí (voliče nelze rozdělit podle jedné charakteristiky). Další omezení souvisí s volební účastí, jak již bylo uvedeno výše, volič nemá motivaci přijít

k volbám, pokud se jeho názory blíží názorům středového voliče. To může dát politickým stranám impuls, aby se soustředily spíše na voliče s extrémními názory, neboť předpoklad jejich účasti ve volbách je vyšší a tím tak bude narušena zmíněná soustředěnost stran na voliče mediána. Tato omezení mohou mít dle autora za následek, že politický proces nemusí vést k rovnovážnému řešení. Na **omezenost konceptu středového voliče** ve své práci upozorňuje i Holcombe (1989), který shromáždil argumenty několika jeho předchůdců o tom, že by od modelu mělo být upuštěno, neboť se nesoustředí na nabídkovou stranu veřejného sektoru. Dle autora však model poskytuje dobrý základ pro rozvoj teorie poptávky ve veřejném sektoru, což potvrzuje množství teoretických i empirických důkazů.

Ochrana (2001) v souvislosti s tímto problémem poznamenává, že na straně nabídky může vzniknout tzv. **politické vakuum** (graficky znázorněno na Obrázku č. 4). Tuto skutečnost demonstruje na případě, kdy opět existují dvě politické strany, ovšem rozdělení voličských preferencí má už vrcholy dva. Pracuje zde s výdaji na školství, kdy horizontální osa představuje procentní část celkových výdajů, kterou chce každá strana alokovat na tuto oblast. První strana (S_1) zastává názor, že na školství by mělo plynout 20 % celkových výdajů, druhá strana (S_2) se domnívá, že by to mělo být 80 %. Protože jsou však obě strany svou nabídkou poměrně vzdálené, je zde prostor pro vstup třetí strany, která může zaujmout voliče preferující procento výdajů na školství okolo 50 %. Dle grafu však bude voličská podpora této strany malá, pokud by si chtěla zajistit ve volbách více hlasů, musí se svou hodnotou přiblížit blíže k S_1 nebo S_2 . Pak bude mít šanci na svou stranu přetáhnout voliče jedné z původních stran a volby vyhrát.

Obrázek 4: Politické vakuum na nabídkové straně politického trhu

Zdroj: Ochrana (2001), dle Downs (1998)

Dle Stejskala a kol. (2020) ještě komplikovanější situace nastává, pokud má rozdělení preferencí voličů vrcholů více. Na politickém trhu se bude vyskytovat několik politických stran, přičemž každá se bude svým programem orientovat okolo jednoho z extrémů. Zároveň si v takové situaci strany uvědomují, že nemají důvod pro zásadní změnu svého programu, neboť část voličů, kterou by tímto získaly, by kompenzovala ztrátu na opačné straně. Taková situace vede za jinak nezměněných podmínek ke **stabilitě na politickém trhu**, kdy voliči se podle svých preferencí orientují na nabídkové koše jednotlivých stran a zároveň zde není prostor pro vstup nových stran na trh. Autoři zmiňují, že vznik nové politické strany má potom pouze smysl, pokud dojde k jednomu z následujících předpokladů: 1) na trh vstoupí nová generace voličů, 2) některá z původních politických stran zásadně změní svoji ideologii, 3) voliči změní svoje preference, na což politické strany adekvátně nereagují změnou svých programů.

1.3.2 Vznik a dělení politických stran

Politické strany jsou bezpochyby nejvýznamnějším subjektem na nabídkové straně politického trhu, proto budou přiblíženy také důvody jejich vzniku a jejich dělení. Leeper a Slothuus (2014, s. 129) je označují za nejdůležitější ze zájmových skupin ve veřejné politice, jež „*bojují za veřejné mínění jako prostředek k získání úřadu a legitimizaci své politické činnosti.*“ Soutěž mezi politickými stranami je dle autorů klíčovým prvkem demokratické politiky, od svého vzniku představují nepostradatelnou součást voleb a tvoří most mezi občany a demokratickým vedením. Strany, které ve volbách zvítězí, poté reprezentují názory svých voličů a v jejich zájmu přijímají rozhodnutí (Jackson a Brown, 2003).

Stejskal a kol. (2023) uvádí, že **vznik politických stran** je možné připodobnit ke vzniku firem. Stejně tak jako firmy vznikly z důvodu šetření transakčních nákladů, neboť uzavírání smluv v každé fázi výrobního procesu by bylo příliš nákladné, lze tento motiv přisoudit i vzniku politických stran. Politická strana je v podstatě skupina individuálních politiků, které pojí společné ideje, představy, názory na veřejný život a především cíl, který se může dle typu strany lišit, ovšem nejčastěji se jedná o úsilí získat maximální počet voličských hlasů a získat tak politickou moc do svých rukou. Sdružování politiků do politických stran je pro občany důležité především z hlediska šetření jejich transakčních nákladů, které vznikají v souvislosti s volbou. Pro voliče je mnohem jednodušší, a především méně nákladné vybírat mezi několika politickými stranami, než kdyby museli získávat informace o jednotlivých kandidátech. Navíc volič často ani nezná většinu zástupců jednotlivých stran, spíše jen ty nejvýraznější osobnosti, které se dostali do jeho povědomí prostřednictvím sdělovacích prostředků. Transakční náklady

jsou dále šetřeny i v případě, kdy více jednotlivců má stejné preference, např. v názoru na velikost veřejných výdajů na školství, a tyto názory jsou pak reprezentovány společným zástupcem (v případě jeho zvolení).

K tomuto Wittman (1989) dodává, že pro politickou stranu je důležitá její **image**, tedy to, jak se reprezentuje na veřejnosti. Pokud si strana zachovává na veřejnosti dobré jméno, tak často volič ani nepotřebuje znát jednotlivé kandidáty, neboť věří straně jako celku, že bude prosazovat „dobrou“ politiku, čímž opět dochází ke snížení transakčních nákladů pro voliče. Dle Stejskala a kol. (2023) má na úspěch politické strany ve volbách vliv i fakt, že její jednotliví členové zastávají určitou **konzistentnost v názorech**, které sdílejí s veřejností. Tímto požadavkem jsou členové strany často omezováni, nemohou vyjádřit svůj vlastní názor a může to vést až k poskytování nepravdivých informací.

Vzhledem k tomu, že v důsledku neúplných informací voličů o jednotlivých kandidátech a volebních programech vzniká na trhu **informační asymetrie**, snaží se strany ve vlastním zájmu s občany komunikovat a informace jim různými způsoby zprostředkovávat, neboť jak dokázali Schram & Sonnemans (1996), tato asymetrie působí negativně na volební účast.

Každá politická strana může sledovat jiný primární cíl a může mít jinou motivaci pro své vystupování na politickém trhu. Dle této myšlenky rozděluje Wolinetz (2002) **politické strany na tři typy**: *vote-seeking*, *office-seeking* a *policy seeking*. První zmíněný typ (**vote-seeking**) podřizuje všechnu svoji aktivitu jedinému cíli, a to dosažení maximálního volebního zisku. Nabídka takové strany je dle Cabady, Kubáta a kol. (2007) univerzální, nevyhraněná vůči určitému prostředí či části společnosti, tedy cílí svým programem na všechny společenské vrstvy. Proto takové strany vstupují často do voleb v rámci koalic. Takovou stranu označil Kirchheimer (1966) za tzv. *catch-all* stranu (strana pro všechny), kterou více zajímá přilákání co největšího počtu voličů než zachování svého ideologického postavení. **Office-seeking** strany usilují o získání úřadu a dosazení vedoucích představitelů do vlády i za cenu sdílení moci s ostatními či omezení svého programu. Koalice vytvářejí za účelem přežití, pokud si nejsou schopny udržet moc sami, nebo aby zachovaly stabilitu v rámci systému či získaly přístup k patronátu. Z tohoto důvodu by se měly v předvolebním období vyvarovat napadání ostatních stran, tedy jejich potenciálních koaličních partnerů. Taková strana se také spíše bude skládat z úředníků než z politických aktivistů, jejichž hlavním zájmem je politika. Ti se budou spíše ztotožňovat s posledním typem strany (**policy-seeking**), která upřednostňuje prosazování určitého typu politiky před maximalizací hlasů a obsazením úřadu. Takové strany bývají

ideologicky jasně vymezené a mají dobře formulované problémy, nicméně se sem dle Wolinetze (2002) řadí i strany zaměřené na jedno téma (např. ekologické/zelené strany) či strany protestní. Vzhledem k tomu, že nechtějí ustupovat ze svých cílů, obtížněji tvoří koalice. Autor tento typ označuje za ukázkový příklad liberálně demokratické strany.

1.3.3 Strana poptávky na politickém trhu

Na politickém trhu představují stranu poptávky občané (voliči). Opět je třeba připomenout předpoklad, že i volič se na politickém trhu chová jako racionálně uvažující subjekt (podobně jako homo economicus na trhu ekonomickém), tzn. že se snaží na nabídkové straně trhu najít politickou stranu, která se programově nejvíce blíží jeho preferencím. Voličovu volbu ovlivňuje jeho odhadovaný prospěch z vítězství každého kandidáta, a tudíž hlasuje pro toho, u něhož očekává nejvyšší užitek (Mueller, 2003). Teorie veřejné volby pro analýzu chování voliče na politickém trhu analogicky využívá nástrojů analýzy ekonomického rozhodování spotřebitele (Stejskal a kol., 2020). K. J. Arrow ve své knize *Sociální volba a Individuální hodnoty* (1951) definoval axiomy poptávky, na kterých je racionální chování voliče postaveno. Jedná se o axiom úplnosti, tranzitivity a výběru. Podle axiomu úplnosti je volič na základě svých preferencí schopen seřadit nabízené alternativy. Axiom tranzitivity říká, že pokud volič preferuje alternativu 1 před alternativou 2 a alternativu 2 před alternativou 3, potom i alternativu 1 preferuje před 3. Dle axiomu výběru se volič snaží vybrat takovou možnost, kterou nejvíce preferuje (Arrow, 1951).

Aby byla zachována podmínka racionality voliče, měl by dle Stiglitze (1997) odhadnout užitek, který mu volba přinese v podobě nových výdajových programů, a porovnat ho s náklady, které s veřejnou volbou souvisejí (např. čas strávený získáváním informací o programech politických stran, čas potřebný k vykonání samotného volebního aktu, ušlý zisk atd.). Měl by tedy porovnat mezní užitek, který mu bude plynout ze zvýšení veřejných výdajů, s náklady na toto zvýšení, které jsou především odvislé od daňového systému. S rostoucími veřejnými výdaji mezní užitek z nich postupně klesá, zatímco mezní náklady rostou, snižuje se proto i čistý mezní užitek, který vznikne rozdílem MU a MC. Tam, kde se $MU = MC$, a tedy čistý mezní užitek je nulový, se nachází voličem preferovaná výše veřejných výdajů (veřejných statků). Z toho vyplývá, že racionálně jednající volič by se při rozhodování o jím preferovaném objemu veřejných statků měl řídit podle těchto tří faktorů: svých individuálních preferencí, velikosti svého důchodu a daňového systému.

To, jak se občan v procesu veřejné volby rozhoduje, může záviset na různých okolnostech a procesech probíhajících uvnitř každého z nás, přičemž jak uvádí Mises (1994), tyto procesy může plně identifikovat pouze jednotlivec sám. Teorie veřejné volby předpokládá, že toto do jisté míry autonomní rozhodování nikdy není náhodné (Buchanan, 1975). Přestože vnější pozorovatel jen těžko pozná, jaké motivy vedly jednotlivce k danému rozhodnutí, obecně se rozlišují dvě základní kritéria, dle kterých se při veřejné volbě můžeme rozhodovat. Buď s ohledem na vlastní předem stanovený cíl nebo tak, aby to bylo v souladu s jeho vlastními pravidly. V každém konkrétním případě si sami volíme, zda se budeme rozhodovat dle prvního či druhého přístupu, tato volba se označuje za konstituční (Stejskal a kol., 2023). V souvislosti s tím hovoří Samuelson a Nordhaus (1991) o dvou typech pravidel, a to pravidla, která jednotlivci ulehčují rozhodnutí o určitém jednání (např. pokaždé se zúčastním voleb), a pravidla, která omezují rozhodování ve prospěch daného jednání (např. vždy budu volit pouze pravicové politické strany).

Ochrana (2001) zmiňuje, že základní otázka, kterou si každý volič klade je, zda vůbec volit či nevolit. Přestože se dle autora politici snaží voliče přesvědčit, že by svého základního občanského práva účastnit se demokratických voleb měli využít, přichází teorie veřejné volby s koncepty, dle kterých je za určitých podmínek pro racionálně uvažujícího voliče výhodnější se voleb neúčastnit. Jedná se o koncept *racionální ignorance* a *racionální neúčasti ve volbách*. Oba jsou založeny na tezi, že volič svým hlasem dokáže ovlivnit výsledek voleb jen nepatrně. K tomu Stejskal a kol. (2020) dodávají, že pravděpodobnost, se kterou jeden hlas dokáže ovlivnit výsledek voleb, závisí na počtu voličů, počtu volebních alternativ a voličových očekáváních (např. očekávání toho, jak se zachovají ostatní voliči).

Podle **teorie racionální neúčasti ve volbách** se racionálně jednající volič voleb nezúčastní, pokud náklady převýší očekávaný přínos z této volby a pokud pravděpodobnost, že volič dokáže svým hlasem ovlivnit výsledek volby, je mizivá (Downs, 1957). To splňují v podmínkách ČR především volby do Poslanecké sněmovny a Senátu. Ve volbách do místních zastupitelstev menších obcí je naopak pravděpodobnost, že volič svým hlasem ovlivní výsledek voleb, mnohem větší (Ochrana, 2003). Právě volby do místních zastupitelstev, jak dokázal Linek (2013), mají vedle voleb parlamentních v ČR nejvyšší účast. Větší voličskou účast v místních volbách potvrzují též Oliver et al. (2012) nebo Breux, Couture & Goodman (2016), kteří se ve své studii zaměřili na volební účast v komunálních volbách obcí Quebecu a zjistili negativní vliv rostoucí velikosti města na výši volební účasti. Zkoumali i další faktory volební účasti a zjistili, že kupříkladu vyšší daňové sazby motivují občany k účasti ve volbách.

Co i přes výše zmíněné teorie motivuje občany k volbám? Blais (2000) jako možné vysvětlení nabízí pocit občanské spoluzodpovědnosti a starost o budoucnost společnosti, ve které občan žije. Dále to dle Stiglitze (1997) může být snaha o nastolení spravedlnosti ve společnosti, kdy například voliči mohou podporovat změnu legislativy v daňové oblasti, přestože by se i jim konkrétně daně zvýšily. Jako další vysvětlení lze uvést vliv prostředí, jedinec se mnohdy pohybuje ve společnosti, která považuje volby za samozřejmost, a pod tlakem okolí se voleb zúčastní také. Arceneaux & Nickerson (2009) v souvislosti s tím hovoří o vlivu rodiny a vrstevníků. Velkým motivem může být i absolutní nespokojenost se současnou politickou reprezentací a touha nastolit změnu. Jako další motiv toho, proč občan přijde k volbám může být, jak uvádí Mueller (2003), jeho očekávání, že ostatní voliči se zdrží hlasování a jeho hlas tak bude mít větší váhu. Volič si též může uvědomit, že nepotřebuje být dokonale informován o nabídkové straně politického trhu, což mu snižuje náklady volby. V neposlední řadě se chová v souladu se zákony, neboť v některých státech je účast na veřejné volbě povinná (Stejskal a kol., 2023).

Jako další faktor, působící na rozhodnutí o ne/účasti voliče ve volbách, je často diskutován i vliv informací publikovaných v médiích a na sociálních sítích. Vliv sociálních sítí na politické chování ve svých pracích potvrzuje např. Teresi & Michelson (2015) nebo Haenschen (2016). Dle těchto autorů, kteří ve svých studiích provedli experiment na uživatelích Facebooku, působení na sociálních sítích podporuje tvorbu sociálního kapitálu a kladně působí na výši volební účasti. Větší efekt je však spatřován u občanů mladších 30 let. Další faktory budou podrobněji rozebrány ve druhé kapitole.

Druhá zmíněná, **teorie racionální ignorance**, jak uvádí Stejskal a kol (2020), vychází z teorie předchozí, kterou doplňuje o prvek informovanosti. Aby se volič ve volbách rozhodl co nejlépe, potřebuje k tomu získat dostatečné množství informací. To je však velmi nákladné. Vybrat ten správný politický program by vyžadovalo vynaložení nepřiměřeného úsilí ve srovnání s očekávaným volebním ziskem a faktem, že jeden hlas ve většině případů volby rozhodnout nemůže. Takové rozhodnutí by navíc vyžadovalo poměření mezních nákladů a užitků, což je zejména v příkladě nákladů s ohledem na složitost daňové soustavy téměř nemožné. Též je obtížné předem určit, které konkrétní veřejné statky budou z vybraných daní financovány. Volič proto pro taková rozhodnutí ztrácí motivaci a stává se racionálně ignorantním (Downs, 1957).

Holman (2017) v souvislosti s teorií racionální ignorance upozorňuje na **krátkozrakost voličů**, která vychází z předpokladu, že volič hodnotí politiku na základě současné ekonomické situace.

Takový volič kladně hodnotí opatření, která mu přinesou prospěch před volbami (např. zvýšení veřejných výdajů v oblasti školství), ovšem už nemyslí na to, že po volbách taková opatření přinesou náklady (např. v podobě růstu daní). Tento efekt krátkozrakosti nahrává politickým stranám do karet a zvyšuje pravděpodobnost jejich znovuzvolení. To, že prostřednictvím zvyšování veřejných výdajů a transferů získávají politikové hlas svých voličů, dokázal již v roce 1977 James Buchanan. Zároveň konstatoval, že „rozpočtové deficity jsou přirozeným důsledkem politického zápasu o voliče.“ (Holman, 2017, s. 485). Tématem krátkozrakosti se zabývá mnoho autorů (Campbell, 2008; Lewis-Beck & Stegmaier, 2000; Stigler, 1973), přičemž většina studií předpokládá, že voliči ve svých rozhodnutích zohledňují pouze poslední ekonomické události. Ovšem najdou se i optimističtější názory, např. podle Hibbse (1987) voliči hodnotí ekonomickou situaci za celé volební období. Praktický důkaz přináší i Wlezien (2015), který zkoumal voličské chování v rámci prezidentských voleb v USA v letech 1952-2012 a zjistil, že voliči reagují na události v průběhu celého volebního cyklu, zejména pak na poslední dva roky volebního období.

K tématu racionality voliče přispívá svou **teorií racionální iracionality** i Caplan (2010), který ve své knize *Mýtus racionálního voliče* analyzuje, jak voliči často chápou ekonomické otázky a vysvětluje, proč podporují politiky, které jsou v rozporu s ekonomickou racionalitou. Autor přichází s empirickými důkazy, že voliči se v ekonomických otázkách dopouštějí systematických omylů, tedy že pod vlivem svých emocí a ideologií tendují k iracionálnímu myšlení a špatnému hodnocení veřejných politik. Právě v politice se dle Caplana lidská iracionalita projevuje zvláště výrazně. Zároveň dodává, že náklady voličovy iracionality nesou převážně ostatní lidé, a proto si je může dopřát. To však může vést ke škodlivým důsledkům pro společnost. Identifikuje zde čtyři hlavní chyby, které ovlivňují voličské rozhodování: odpor vůči tržním mechanismům, odpor vůči zahraničním vlivům, iracionální pesimismus ohledně ekonomiky a podcenění nákladů politických opatření. Tyto čtyři důvody dle autora vedou k selhávání demokracie. Caplan však neprosazuje její zrušení, ale zdůrazňuje potřebu lepšího porozumění iracionálních tendencí ve voličském chování a hledání způsobů, jak minimalizovat škodlivé důsledky těchto chyb, což by mohlo vést ke zdokonalení demokratického procesu.

Výše uvedené naznačuje, že předpoklad školy veřejné volby o racionalitě voliče nemusí být v praxi často naplňován. Pro voliče je těžké se chovat striktně racionálně, pokud je jeho rozhodování ovlivňováno různými skutečnostmi, které si mnohdy ani neuvědomuje. Tento fakt může silně podmiňovat jeho preference. O tom, co všechno může determinovat voličovu volbu a omezovat tak stupeň racionality v jeho rozhodování, pojednává následující kapitola.

2 DETERMINANTY ROZHODOVÁNÍ VOLIČE

Nejen na výši volební účasti, ale i na samotné voličovy preference, tedy jakého kandidáta nebo politickou stranu ve volbách občan podpoří, může mít vliv nespočet faktorů, které se navíc mohou vzájemně kombinovat. Tyto determinanty voličova rozhodování jsou ryze individuální, neboť každý občan žije v jiném prostředí, je ovlivněn jiným okruhem lidí, má jiné socioekonomické a demografické charakteristiky a v neposlední řadě je každý z nás jedinečný i ve svém uvažování. Postihnout všechny determinanty je proto velmi obtížné, přesto se rozlišují následující skupiny faktorů mající vliv na volební chování (Geys, 2006; Smets & van Ham, 2013; Mikešová, 2019; Kuba a kol., 2023):

- **Socioekonomické a demografické,**
- **Regionální,**
- **Psychologické** (nespokojenost, nedůvěra, pocit odcizení, ...),
- **Institucionální** (volební systém, povinné hlasování, souběžné volby, ...),
- **Další determinanty** (zkušenostní, kulturní, historické, ekologické, komunikační, ...).

Toto dělení není oficiální, neboť různé studie přistupují k členění determinantů odlišně, což umožňuje i povaha zkoumaného tématu, pro nějž není striktní rozdělení determinantů do skupin stěžejní, ale má spíše pomoci se v široké škále faktorů voličova rozhodování lépe orientovat. S ohledem na předmět zkoumání této práce budou dále více rozebrány první dvě výše zmíněné skupiny.

2.1 Socioekonomické a demografické determinanty

Pod tyto dvě skupiny determinantů lze zařadit několik dílčích charakteristik jedinců, které mohou mít významný vliv na utváření voličských preferencí. Patří sem zejména tyto (Smets & van Ham, 2013):

- Pohlaví a věk,
- Vzdělání a náboženství,
- Rasová a etnická příslušnost,
- Sociální status, zaměstnanost, příjem a finanční situace,
- Rodinný stav a péče o děti,
- Dostupnost zdravotní péče a sociálních služeb, a další.

2.1.1 Pohlaví a věk

Věková struktura občanů je jedním z klíčových demografických faktorů, který ovlivňuje politické preference a chování jednotlivců snad u všech druhů voleb napříč zeměmi. Věkový rozdíl se odráží v odlišných životních zkušenostech, hodnotách a prioritách ohledně politických otázek. V případě volební účasti obecně platí fakt, že mladí lidé chodí k volbám méně než starší občané, což potvrzují mnohé studie (Sloam, 2016; Smets & van Ham, 2013; Quintelier, 2007). Ne že by se mladí lidé nezajímali o otázky politiky, spíše naopak, jak dokázali Henn & Weinstein (2006) v průzkumu mladých britských voličů, ale jsou skeptičtí vůči politikům, kteří jsou podle nich cyničtí a sledují pouze vlastní zájem, a mají menší důvěru v politický proces, což snižuje jejich důvěru v ně a tím pádem i zájem o účast ve volbách.

Jak dokázal průzkum provedený Sloamem (2016) na 15 zemích EU, mladí lidé dnes před prostou volební účastí a účastí ve stranách dávají přednost nevolebním formám politické angažovanosti, jako jsou petice, demonstrace nebo účast na bojkotu. Mezi jednotlivými státy však existují rozdíly, nejnižší volební účast mladých je pozorována u Velké Británie, Irska nebo Lucemburska. Tato nízká politická angažovanost mladých může být dle autora dána nedostatkem příležitostí k politickému vyjádření nebo vlivem ekonomických nerovností, například nerovnosti v příjmech. Jak uvádí Quintelier (2007), mladým lidem chybí zdroje a zkušenosti, které starší nashromáždili v průběhu života, nemají většinou stálé bydliště a mají méně sociálních a politických vazeb. Nižší volební účast a angažovanost v politice je dle Norrise (2004) pozorována i u občanů v postproduktivním věku. Zároveň dodává, že napříč všemi společnostmi je politicky nejaktivnější generace středního věku (30-60 let). Pro politickou participaci dle Quinteliera (2007) platí *efekt životního cyklu*: s přibývajícím věkem se lidé stávají více politicky aktivní, ovšem po 50. roku opět angažovanost v politice klesá. Martikainen et al. (2005) k roli věku dodávají, že v různých věkových skupinách mohou mít dílčí socioekonomické faktory odlišný vliv na volební účast.

I role **pohlaví** je tématem mnoha studií zabývajících se volební účastí. Zatímco dříve byl rozdíl mezi volební účastí mužů a žen zejména kvůli pozdějšímu přiznávání volebního práva ženám větší, v posledních desetiletích se ve vyspělém světě postupně stírá (Norris, 2002). Některé studie dokonce zmiňují obrat v tomto genderovém rozdílu ve prospěch žen (Beauregard, 2018). To ovšem závisí na místních podmínkách a roli zde hraje i věk ženy, neboť u mladších ročníků je pozorován větší zájem o politická témata a pozitivně v tomto ohledu působí i angažovanost žen v politice daného státu (Norris, 2002; Wolbrech & Campbell, 2007). Jak dokázali Kostelka a kol. (2019) v průzkumu provedeném na zemích EU, neexistuje rozdíl ve volební účasti mužů

a žen u voleb na národní úrovni a voleb na nižších úrovních. To ovšem neplatí u voleb nadnárodních (např. volby do Evropského parlamentu), kde je pozorována nižší volební účast žen, což dle autorů způsobuje nižší zájem žen o politická témata, což se projevuje zejména v těchto volbách s „nižší důležitostí“. Nižší účast žen ve volbách do EP potvrzují i Dassonneville a Kostelka (2021).

2.1.2 Vzdělání a náboženství

Jedním z nejvýznamnějších determinantů volebního chování občanů je bezesporu **úroveň vzdělání**. Ta do jisté míry koreluje s věkem, neboť panuje obecný trend vzdělanější populace v rámci její nižší věkové složky (Castillo et al., 2020). U vzdělaných lidí se předpokládá schopnost kritického myšlení a určitá úroveň znalostí, které by jim měly umožnit lepší orientaci v politice a usnadnit tak volební akt. Zároveň je vyšší úroveň vzdělání spojována s utvářením hodnot jako je zájem o politické dění či vnímání voleb jako občanské povinnosti (Campbell et al., 1960). Některé studie poukazují i na to, že vzdělávání je spojeno s tvorbou větších sociálních sítí jednotlivců, což zvyšuje pravděpodobnost účasti ve volbách (La Due Lake & Huckfeld, 1998). Díky tomu je vzdělání považováno za pozitivní determinant volební účasti, na čemž se shoduje většina studií (Gallego, 2010; Campbell 2009; Tenn, 2007).

Že má vzdělání vliv také na volební preference představil již v roce 1960 Lipset (Lipset, 1981 [1960]). Existuje například mnoho studií, které prokázaly tendenci evropských voličů s nižším vzděláním podporovat radikální pravicové politické strany (Werts et al., 2012; Ivarsflaten & Stubager, 2013). Podporu těchto stran od jedinců s nižším vzděláním potvrzují ve své studii provedené na nizozemských voličích i Savelkoul & Scheepers (2016), kteří shrnují také základní rysy podporovatelů těchto stran, jako je nižší sociální důvěra, nezapojování se do dobrovolnických organizací, euroskepticismus pramenící ze strachu o ohrožení národní identity, protiimigrační tendence spojené s negativním postojem k etnickým menšinám nebo podpora autoritářství. Dalton (1988) zjistil, že právě podpora autoritářství klesá s rostoucím vzděláním. Zaslove (2008) dodává, že radikální pravice se staví proti elitami řízené ekonomické a kulturní globalizaci a multikulturalismu s ní spojenému, neboť ničí státní suverenitu a organickou povahu občanské společnosti.

Z výsledků posledních parlamentních voleb v roce 2021 vyplývá, že v podmínkách ČR podpora levicových stran (KSČM) vychází především od občanů s nižším vzděláním, zatímco pravice (ODS, TOP 09) má podporu spíše od více vzdělaných vrstev populace. Antisystémové politické

strany (ANO a SPD) mají největší podporu od občanů bez maturity a se zvyšujícím se vzděláním podpora těchto stran klesá (STEM/MARK, 2021).

Dalším často diskutovaným je vliv **náboženství** na volební preference občanů. Přestože má dle mnohých studií (např. van der Brug et al., 2009) náboženství na volební preference menší vliv než dříve, je stále považováno za relevantní faktor voličského rozhodování. Ten však není ve všech zemích stejně významný, což vyplývá především z historie a tradic daného státu. Zatímco v České republice má náboženství spíše zanedbatelný vliv, v zemích jako je Polsko nebo Maďarsko lze pozorovat vliv věřících mnohem větší (Kuba a kol., 2023). Přesto náboženství v ČR určitý vliv má, a to zejména na podporu strany KDU-ČSL, která vychází především od občanů s náboženským vyznáním, které má podle Bernarda a kol. (2014) mnohem větší vliv na podporu této strany než jiné socioekonomické a demografické faktory. Zároveň autor dodává, že podpora KDU-ČSL od lidí bez vyznání je spíše ojedinělá. Nejen v podmínkách ČR, ale i ve světě obecně platí, že lidé s vyznáním inklinují ke středopravicovým stranám, zejména těm křesťansko-demokratickým (Knutsen, 2004). To potvrzuje například článek zabývající se podporou Křesťanské demokratické strany ve Švýcarsku, která vychází zejména z kantonů s vyšším podílem katolíků (Goldberg, 2014), nebo studie o podpoře Křesťansko-demokratické strany v Belgii (Botterman & Hooghe, 2012). Přestože účast na bohoslužbách a setkávání se s komunitou věřících pozitivně působí na rozvoj sociálního kapitálu, na samotnou volební účast má dle Smetsové & van Ham (2013) náboženství zanedbatelný vliv.

2.1.3 Postavení jedince ve společnosti, zaměstnanost a příjem

Významné faktory, které spolu úzce souvisejí a působí na voličovo rozhodování, jsou též **peněžní příjem** a **sociální status**. Třídní příslušnost je historicky jedním ze stěžejních determinantů voličovy orientace v rámci pravo-levého rozdělení politického spektra, kdy z praxe demokratických zemí 20. století vyplývá, že dělnická třída a zemědělci se orientují spíše na socialistickou levici, konzervativní pravice nachází podporu u podnikatelů a lidí zastávajících tradice a liberálně demokratické strany středu se orientují na střední třídu (Novák, 1997). Přestože se podle některých studií (např. Evans, 2000) v posledních desetiletích význam třídní příslušnosti snižuje, což je dáno například prosazováním nových politických témat či větším výskytem stran nevymezujících se na pravo-levé škále, stále je považována za relevantní faktor voličského chování (Bernard, 2014). Tam, kde se koncentruje vyšší třída, dochází podle autora k větší podpoře pravicových stran a naopak, což potvrzují výsledky voleb v ČR. Barone et al. (2007) poznamenávají, že pro některé občany není dělení mezi levicí a pravicí smysluplné,

neboť jsou ovlivňováni spíše konkrétními politickými tématy a kandidáty než stranickým zařazením. U takových lidí se projevuje nejslabší vztah mezi třídou a volebním hlasováním.

Sociální postavení jednotlivce do značné míry determinuje i jeho příjem. Smets & van Ham (2013) předpokládají, že vyšší příjem je pozitivně spojen s volební účastí, tedy že bohatší lidé se účastní voleb více než chudí, a zároveň že lidé zaměstnaní na tzv. kancelářských pozicích (*white collar workers*) volí více než dělnické profese (*blue collar workers*). V podmínkách ČR tento trend potvrzuje např. Linek (2013), podle něhož rostoucí sociální a příjmová nerovnost ve společnosti zvyšuje nerovnost ve volební účasti, kdy jedinci s vyšším sociálním statutem a zdroji mají větší zájem na volebním výsledku a přináší jim větší užitek než jedincům s nižším statutem. Ti se podle Linka neúčastní z důvodu nedostatku zdrojů, ale spíše kvůli nemožnosti nalezení reprezentanta hájícího jejich zájmy. O stejném problému hovoří i Nurmela & Pehkonen (2003), kteří v průzkumu mezi mladými Finy zjistili, že 50 % z nich nevolilo z důvodu neztotožnění se s žádnou stranou či kandidátem. Na důležitost sociální třídy jakožto prediktoru volební účasti upozorňují například i Lantinen et al. (2017) nebo Martikainen et al. (2005), kteří se zabývali poklesem volební účasti ve Finsku, který je s ohledem na sociální třídu pozorován především u nekvalifikovaných pracovníků, přičemž rozdíl mezi účastí vyšší a střední třídy a dělnické třídy postupně narůstá. Tato třídní polarizace ve volební účasti je dle autorů pozorována také ve Švédsku a Dánsku. Chudí lidé soustředí svoji energii spíše na snahu o každodenní přežití než na „nepodstatné činnosti“, jako je hlasování (Martikainen et al., 2005).

Lantinen et al. (2017) se na parlamentních, prezidentských a komunálních volbách ve Finsku více zabývali vztahem mezi sociální třídou, příjmem a volební účastí a zjistili, že asociaci mezi třídami zaměstnanců a volební účastí lze až ze 42 % přičíst právě úrovni příjmů. Mezi další proměnné, které mohou vysvětlit rozdíly ve volební účasti ve spojitosti se sociální třídou autoři řadí občanské dovednosti, sociální síť nebo politickou důvěru občanů.

Matsubayashi & Sakaiya (2020) zkoumali vliv příjmové nerovnosti napříč světem a zjistili, že občané s vysokými příjmy chodí v celosvětovém měřítku k volbám s větší pravděpodobností než občané nízkopříjmoví, tzn. že občané s vysokými příjmy mají na volební výsledky větší vliv. S narůstající příjmovou nerovností se ovšem tato politická nerovnost snižuje, neboť vede k větší mobilizaci nízkopříjmových a odrazuje vysokopříjmové občany od volební účasti. Autoři však dodávají, že oba tyto protichůdné efekty jsou víceméně vyrovnané, a proto má na celkovou volební účast růst příjmové nerovnosti zanedbatelný vliv. Autoři též upozorňují na

třídní předpojatost ve volební účasti, jejíž míra je odvislá od aktuálního ekonomického a politického prostředí.

Že sociální třída a příjem mají dopad nejen na volební účast, ale i na samotné preference voličů, se snažili dokázat např. Immerzeel & Pickup (2015), kteří zkoumali dopady úspěchu nových populistických radikálně pravicových stran v zemích západní a východní Evropy v průběhu 10 let (2002-2012) na různé sociální skupiny v těchto společnostech. Mimo jiné se snažili zjistit, zda má vznik úspěšné radikálně pravicové strany vliv na to, že se voleb budou více účastnit lidé z dělnických profesí, lidé s nižším vzděláním, nezaměstnaní a s odmítavým postojem k imigrantům. Nepodařilo se jim ovšem prokázat statisticky významný vliv na mobilizaci těchto skupin občanů prostřednictvím vzniku úspěšné RPS v zemích západní ani východní Evropy, a to i přesto, že předchozí průzkum dokázal, že právě výše zmíněné skupiny obyvatel jsou typickými voliči těchto stran (např. Lubbers et al., 2002). Podle Bornschiera & Kriesi (2012) je typickým voličem krajně pravicové strany člověk se středním vzděláním patřící k manuální dělnické třídě a nezajímající se o politiku. Immerzeel & Pickup ovšem zjistili, že mezi zeměmi západní a východní Evropy jsou rozdíly v tom, které skupiny tyto strany dokážou mobilizovat a které naopak demobilizovat. V zemích západní Evropy má vznik úspěšné RPS mobilizační účinek pro lidi, kteří nesouhlasí s rétorikou těchto stran, tedy lidé s vyšším vzděláním, se zájmem o politiku a s kladným vztahem k přistěhovalcům, naopak v zemích východní Evropy jsou občané s vyšším vzděláním a zaměstnaní v jiných sektorech vznikem RPS demobilizováni, stejně tak jako mladí občané s menšími politickými zkušenostmi. V souvislosti s tímto jevem autoři upozorňují na „hrozbu pro demokracii“ pramenící ze silné negativní rétoriky radikálně pravicových stran v těchto zemích s relativně krátkou historií demokracie. V neposlední řadě autoři zjistili, že politicky nespokojení občané pravděpodobně nebudou více chodit k volbám, jakmile se RPS stanou populární (Immerzeel & Pickup, 2015).

Nezaměstnanost je další ekonomickou charakteristikou, která může ovlivňovat voličovo chování. Ohledně vlivu nezaměstnanosti na výši volební účasti nepanuje napříč studiemi shoda. Některé tvrdí, že zvyšuje účast, neboť nezaměstnaní občané hlasují s cílem podpořit zaměstnaneckou politiku (Lipset, 1960; Burden & Wichowsky, 2014), jiné tvrdí opak a například říkají, že lidé se v jejím důsledku ocitají v nejisté životní situaci, a proto spíše než na politiku soustředí své zdroje na zajištění základních potřeb (Blais, 2000). Může též snižovat politickou angažovanost prostřednictvím narušení kontaktů s bývalými kolegy (Marx & Nguyen, 2016). Emmenegger et al. (2017) upřesňují, že tento efekt nezaměstnanosti na volební účast je podmíněný fází socializace a na vzorku německé populace zjistili, že ovlivňuje

spíše mladé pracovníky, zatímco od středního věku už nezaměstnanost zájem o politiku nesnižuje.

Vztah mezi mírou nezaměstnanosti a stranickou podporou byl předmětem zkoumání několika studií, které se shodují na tom, že nezaměstnanost klesá, pokud jsou u moci levicově orientované strany, a roste se stranami orientovanými pravicově (Alesina, Cohen & Roubini, 1992; Erlandsson, 2004). Dassonneville & Lewis-Beck (2013) zkoumali vliv nezaměstnanosti na stranické hlasování v západoevropských národních volbách a potvrdili, že s její rostoucí mírou se zvyšuje podpora levicových stran, ovšem pokud úřadující levicová vláda při rostoucí míře nezaměstnanosti neprovádí žádná opatření, přichází tak o hlasy v příštích volbách.

Že je nezaměstnanost pro voliče stranickým tématem potvrdil i Wright (2012), který zkoumal její vliv na prezidentských a guvernérských volbách v USA a zjistil, že vyšší míra nezaměstnanosti zvýhodňuje demokratickou stranu nad republikány. Pokud je nezaměstnanost vysoká nebo stoupá, demokraté snadněji dokážou přesvědčit voliče o jejich schopnosti tento problém vyřešit, naopak když je nezaměstnanost nízká nebo klesá, demokraté svoji výhodu nad republikány ztrácí. Demokratická strana je tak považována za tu, která se lépe dokáže vypořádat s problémem nezaměstnanosti. Wu & Huber (2021) zjistili, že změna ekonomických podmínek jednotlivce, jako je ztráta zaměstnání, hraje důležitou roli při výběru kandidáta, a je méně pravděpodobné, že úřadující vláda získá podporu od občanů, jejichž ekonomická situace se zhoršila. Tento fakt byl potvrzen při analýze podpory prezidentského kandidáta Donalda Trumpa ve volbách v roce 2020, kterého byli výrazně méně ochotni podpořit jednotlivci, jejichž ekonomická situace se během pandemie zhoršila.

2.2 Regionální determinanty

Tato skupina determinantů vychází z myšlenky, že každý jedinec žije v prostředí, které bylo formováno odlišným politicko-historickým a ekonomickým vývojem specifickým pro danou oblast, přičemž tento regionální kontext může na každého působit odlišně. Historický vývoj v kombinaci s geografickými podmínkami a strukturou obyvatel regionu ovlivňují jeho sociálně-ekonomické charakteristiky, které se poté promítají do politických preferencí občanů (Bernard, Kostecký a Šimon, 2014). V kontextu místa bydliště lze zmínit pojem *politická socializace*, tedy utváření politických názorů na základě působení okolního prostředí, která je podle Gimpela et al. (2003) důležitá zejména v mladém věku, ovlivňují ji životní podmínky místa, v němž jedinec vyrůstá, a je odlišná ve městě a na venkově, ale i v chudých či bohatých

regionech. Projevuje se v ní tzv. *sousedský efekt*, kdy přebíráme postoje ostatních obyvatel z našeho okolí (Mikešová, 2019).

2.2.1 Urbanizace

Mezi regionální determinanty můžeme zařadit vliv **míry urbanizace**, kdy rozdíly mezi městským a venkovským způsobem života, pramenící z odlišné hustoty zalidnění, intenzity sociálních vazeb, rozdílného pokrytí veřejnou infrastrukturou (službami) či rozdílů v pracovních příležitostech a příjmech, mohou hrát významnou roli v utváření politických názorů těchto dvou skupin obyvatel (Hoffmann-Martinot, 1994; Rickardsson, 2021). Tento rozdílný způsob života se může odrážet i v podporovaných tématech, například podpora zemědělství a ochrany životního prostředí bude hrát větší roli na venkově, naopak obyvatelé měst budou spíše slyšet na témata jako je bytová politika či problematika kriminality. Venkovské obyvatelstvo je také obecně spojováno s větším sklonem ke konzervatismu, což v evropském kontextu potvrzují Weckroth a Kemppainen (2023).

Rozdíly v politických preferencích mezi městem a venkovem pozorovali na úrovni EU například De Dominicis, Dijkstra & Pontarollo (2020), kteří se zabývali podporou populistických a protievropských stran v závislosti na míře urbanizace. Zaměřili se na všechny národní volby v EU mezi lety 2013-2018 a zjistili silné statistické důkazy, že významnější podpora těmto stranám putuje od venkovského obyvatelstva. Méně výrazný rozdíl v podpoře euroskeptických stran je pozorován u malých měst a předměstí v porovnání s velkoměsty (typicky hlavní města). Identifikovali také čtyři skupiny hybatelů euroskepticismu: regionální ekonomické proměnné a sociodemografické proměnné (věk, vzdělání, podíl imigrantů), charakteristiky volebních obvodů a volební proměnné (volební účast). Mezi regionální ekonomické proměnné zařadili HDP a nezaměstnanost. K tomu Dijkstra (2020) dodává, že větší podpora euroskeptických stran vychází od chudých regionů a regionů se středními příjmy, ale na druhé straně i obyvatelé bohatších regionů se mohou domnívat, že EU nepotřebují, protože jejich národní vláda je schopna je dostatečně zabezpečit. Z charakteristik volebních obvodů se autoři zabývají hustotou zalidnění a kvalitou silniční sítě (*road performance*).

Po vyhodnocení výše zmíněných proměnných došli De Dominicis et al. (2020) k závěru, že růst HDP ve venkovských oblastech snižuje počet hlasů pro protievropské strany a že růst nezaměstnanosti pozitivně koreluje s podporou těchto stran ve všech typech oblastí (citelnější je však na venkově). Dále ze sociodemografických proměnných vyšší podíl lidí s terciárním vzděláním a lidí ve věku 20-39 snižuje euroskepticismus. Autoři upozorňují, že

euroskepticismus se objevuje již kolem středního věku, kdy obyvatelé menších měst a předměstí ve věku 40-64 let mohou mít obavu o své zaměstnání, neboť technologické změny a obchod ovlivňují některá odvětví více než jiná. Vysoký podíl lidí tohoto věku však nemá vliv na podporu euroskeptických stran ve velkoměstech. Na hlasování proti EU má z důvodu jejich nízké integrace vliv i podíl migrantů narozených mimo EU, opět vyjma velkoměst. Co se týká kvality silniční sítě, ta působí pozitivně na hlasy proti EU, neboť může být vnímána jako ukazatel rozvoje ekonomiky a spojována s důvěrou v národní instituce. Naopak lidé v regionech se špatnou silniční sítí budou spíše podporovat EU a její investice do dopravní infrastruktury.

Lze tak shrnout, že posílení hospodářského růstu, snížení nezaměstnanosti, podpora vzdělání a ekonomické integrace migrantů narozených mimo EU mají, zejména ve venkovských oblastech, největší potenciál ke snížení nespokojenosti s Evropskou unií.

Euroskeptické nálady spojené s mimoměstským způsobem života ve své studii potvrzuje i Schoene (2018). Dle jeho zjištění bydliště ve městě koreluje s větší důvěrou v Evropský parlament, ovšem ne s přesvědčením, že by evropská integrace měla dále pokračovat. Dodává také, že z tradičních prediktorů euroskepticismu mají kulturní proměnné (např. strach z imigrantů) větší význam než politické a ekonomické podmínky.

Tématem zvyšující se podpory krajně pravicových populistických stran obyvateli žijícími mimo město se v prostředí Švédska zabýval také Rickardsson (2021). Ten dochází ke zjištění, že propast mezi městem a venkovem v podpoře krajně pravicových populistů nevyplývá pouze z ekonomických faktorů (postavení v zaměstnání, příjem) či migrace, ale i z dalších regionálních charakteristik, jako jsou **veřejné služby**. Autor upozorňuje, že nepříznivý demografický vývoj v obcích (vyliďňování, stárnutí obyvatelstva) vede ke snižování daňových příjmů obcí, od kterých se poskytování veřejných služeb odvíjí, a snižování jejich kvality a dostupnosti má za následek zhoršování kvality života a z ní pramenící nespokojenost místních obyvatel, kteří mají poté jako výraz protestu sklon volit populistické strany.

Tendence venkova k protievropským náladám byly potvrzeny i v případě Brexitu, který byl lidmi žijícími mimo město podporován mnohem více než obyvateli velkých měst, jako je Londýn (Becker et al., 2017). Polarizaci město-venkov lze spatřit i v podmínkách USA. Zde se dle výsledků voleb v posledních letech Demokratická strana těší velkému zájmu především v jádrech velkých metropolí a jejich předměstích, ale i v jádrech menších metropolitních oblastí. Na předměstích malých metropolitních oblastí už však výrazněji ztrácejí, a především

na venkově získává velkou převahu Republikánská strana. Vzhledem k rostoucímu trendu městské populace se zdá, že má Demokratická strana výhodu, ovšem výsledek prezidentských voleb 2016, ve kterých zvítězil republikánský kandidát Donald Trump, ukázal, že americký venkov má také politickou sílu (Scala, 2017).

Dijkstra, Poelman & Rodríguez Pose (2020), kteří mapovali podporu populistických a antisystémových stran ve státech EU, uvádějí několik faktorů, které jsou s ní spojené. Jak už bylo dříve naznačeno, obvykle se za typického voliče těchto stran považují starší, méně vzdělaní a kvalifikovaní jedinci, často dělnických profesí a s nízkými příjmy, kteří nejsou schopni se adaptovat v moderním prostředí, nechápou ekonomické změny a nejsou ochotni se vyrovnat s multikulturalismem pramenícím z migrace. Autoři však přidávají další geografické charakteristiky, které vedou k růstu nespokojenosti s EU a podpoře antisystémových stran. Vedle předchozí zmíněné hustoty zalidnění zmiňují také ukazatel **vzdálenost od hlavního města**. Lidé žijící v oblastech více vzdálených od hlavního města spíše hlasují pro populistické strany. Zaměřují se i na **bohatství regionu měřené HDP na obyvatele** a dochází k závěru, že dříve průmyslově vyspělé regiony, které nyní zažívají dlouhodobý ekonomický pokles a úpadek tradičních odvětví, a z něho pramenící nedostatek pracovních příležitostí, mají větší tendenci k protievropskému hlasování.

2.2.2 Rozvoj regionu

Rodríguez-Pose, Dijkstra & Poelman (2024) navazují na předchozí výzkum a identifikují regiony, které uvízly v tzv. **pasti rozvoje**. Ty se vyznačují poklesem ekonomického růstu, zaměstnanosti a produktivity v porovnání s ostatními, ale i s jejich vlastním minulým vývojem. Dlouhé setrvání v takovém stavu s sebou přináší **nespokojenost** a nepokoje místních obyvatel, což se odráží v narůstající podpoře antisystémových stran. Na národních volbách evropských států v průběhu let 2013-2022 zjistili, že délka stagnace se promítá do výraznějšího nárůstu podpory stran, které odmítají evropskou integraci. Zmiňují, že nespokojenost se může odrážet i v nižší volební účasti, a mimo dříve zmíněných faktorů může podle autorů ke snižování euroskeptických nálad přispívat i vyšší *kvalita státní správy*. Tématem ekonomické nejistoty a s ní spojenou nespokojeností se zabývali také Guiso et al. (2024), kteří rovněž potvrzují, že se může projevit buď podporou populistických a antisystémových stran či volební absencí.

Za regionální determinant lze považovat i **vliv regionální politiky**. Guriev & Papaioannou (2022) odhalili velké regionální rozdíly v podpoře populistů, jejichž obětmi se stávají právě zaostávající regiony. Otázkou, zda by mohla EU prostřednictvím svých strukturálních fondů

podpořit jejich rozvoj a omezit tak podporu populistů, se na výsledcích voleb do Evropského parlamentu zabývali Gold & Lehr (2024). Konkrétně se soustředí na financování z Evropského fondu regionálního rozvoje. Z výsledků analýzy se domnívají, že politika soudržnosti EU zvyšuje důvěru obyvatel v evropské instituce a v demokracii obecně, neboť v regionech, které jsou financovány ze strukturálních fondů, klesá podpora nacionalistických stran až o 20 % (platí pouze pro pravý okraj politického spektra). Regionální politika tak může zmenšit propast mezi prosperujícími centry a periferními evropskými regiony nejen ekonomicky, ale i politicky. Vliv kohezní politiky na snižování nespokojenosti a euroskepticismu potvrzují v celoevropském měřítku i Rodríguez-Pose & Dijkstra (2021).

2.2.3 Migrace

Z dalších proměnných, které lze zařadit pod skupinu regionálních determinantů, je zkoumán vliv **imigrace** na volební chování. Bellucci, Conzo & Zotti (2019) zkoumali dopady vnímané imigrace na volební chování v Itálii, která v minulých letech zažívala silnou vlnu přistěhovalců, a zjistili, že vede ke snížení volební účasti a zároveň zvyšuje podporu populistických, krajně pravicových a protiimigračních stran, čímž voliči, kteří dříve podporovali mainstreamové strany, vyjádřili svoji nespokojenost s řešením přistěhovalců ze strany vlády. Silnější účinek vnímané migrace byl shledán v oblastech s vysokou nezaměstnaností, kde byl pravděpodobně strach z nárůstu konkurence na trhu práce v souvislosti s přílivem uprchlíků spojen s větší podporou antisystémových stran.

Barone et al. (2016), kteří se zabývali též případem Itálie, přišli na to, že v obcích, které se potýkaly s relativně větším přílivem imigrantů, voliči více podporovali středopravou koalici stavějící se proti imigraci. Záleží ovšem na velikosti města, neboť u velkých italských měst tento trend pozorován nebyl. Tato podpora byla ruku v ruce spojena se ztrátou hlasů pro středové a středo-levicové strany a nárůstem protestních hlasů, což potvrzuje výsledky předchozí studie. Kromě konkurence na trhu práce obě studie upozorňují na omezenost přístupu k veřejným službám. Vysokou korelaci mezi nárůstem imigrace a podporou krajně pravicových stran na mezinárodní úrovni potvrzuje i studie zabývající se volebním chováním v Rakousku, která rovněž předpokládá obavu domácích obyvatel o ztrátu konkurenceschopnosti na trhu práce v souvislosti s imigrací. Podpora krajní pravice ovšem vychází pouze z obav z nízko a středně kvalifikovaných přistěhovalců, příliv vysoce kvalifikovaných imigrantů měl na podporu této strany nevýznamný nebo záporný vliv (Halla et al., 2012).

3 EKONOMICKÁ TRANSFORMACE REGIONŮ ČR

Analytická část práce se zabývá dopadem ekonomické transformace regionů ČR na výsledek veřejné volby. Než však bude toto analyzováno, je třeba stručně charakterizovat transformační procesy, které provázely českou společnost na počátku 90. let minulého století. Dále bude pozornost soustředěna na vývoj odvětvové struktury českého hospodářství (na celostátní i regionální úrovni) a vybraných ukazatelů souvisejících s ekonomickou transformací.

3.1 Transformace české ekonomiky po roce 1989

Transformace české ekonomiky, komplexní vícefázový proces, který následoval po pádu komunistického režimu v roce 1989, s sebou přinesl celospolečenské změny v oblasti politické, ekonomické a sociální. Jejím hlavním cílem byl přechod od socialistické centrálně-plánované ekonomiky na ekonomiku tržní, podobnou západním zemím, což mělo umožnit ekonomický růst a zvýšení životní úrovně obyvatel (Spěváček a kol., 2002).

Sametová revoluce a následná demokratizace společnosti byly zásadním předpokladem pro rozsáhlé **ekonomické reformy**, neboť umožnily vytvořit pro transformující se ekonomiku legislativní rámec (Havel, 1990). Jednalo se zejména o přeměnu vlastnických vztahů a ekonomických institucí a vytvoření právního prostředí, které bude respektovat soukromá vlastnická práva a smluvní vztahy, což umožní svobodné podnikání (Švejnar a kol., 1997). Byly přijaty zákony o soukromém podnikání, o akciových společnostech a o státním podniku. Oddělením Státní banky od bank komerčních vznikla dvoustupňová bankovní soustava (Židek, 2006).

Jedním z prvních kroků byla **liberalizace cen** v lednu 1991, ovšem tato deregulace vedla k prudkému nárůstu inflace, na což musela reagovat restriktivní stabilizační politika. Současná **liberalizace zahraničního obchodu** umožnila volný pohyb zboží a kapitálu přes hranice a otevřela domácí trh mezinárodní konkurenci, neboť do té doby probíhal zahraniční obchod pouze v rámci členských států RVHP – Rady vzájemné hospodářské pomoci (Svejnar, 2002). Byla také zavedena vnitřní směnitelnost koruny, která byla provázena její devalvací, což umožnilo růst konkurenceschopnosti domácích výrobců v zahraničí (Židek, 2006).

Zcela zásadní pro ekonomickou transformaci byla **privatizace**, tedy přechod majetku ze státního do soukromého vlastnictví. Probíhala ve dvou vlnách – v podobě malé a velké privatizace. **Malá privatizace** začala v průběhu roku 1991 a zahrnovala veřejné aukce, na kterých mohli zájemci nakupovat majetek ve státním vlastnictví v podobě menších obchodů,

restaurací a dalších drobných podniků. Jejím cílem bylo oživit drobné podnikání a službami uspokojit potřeby obyvatel (Holman, 2000). Malá privatizace byla postavena na prvcích transparentnosti a veřejného přístupu k informacím, což mělo zabránit korupci. Takto bylo do konce roku 1993 zprivatizováno asi 23 tisíc menších podniků (Svejnar, 2002). **Velká privatizace** byla už podle názvu zaměřena na převod větších státních podniků a bank do soukromého vlastnictví. Tento v zásadě již složitější proces probíhal prostřednictvím několika způsobů, nejčastěji pomocí kupónové privatizace, dále pak v podobě přímého prodeje, veřejných dražeb nebo bezúplatného převodu obcím. V rámci kupónové privatizace měla široká veřejnost možnost vyměnit obdržené kupony za akcie privatizovaných podniků a získat tak podíl na státním majetku (Ježek, 2006). Probíhala ve dvou vlnách, v letech 1992 a 1994, a přes určitou kritiku byla považována za efektivní způsob rychlého převodu státního majetku do soukromých rukou (Klaus, 1995). **Přímý prodej státního majetku** představoval prodej majetku strategickým investorům s cílem přivést do ekonomiky kapitál a know-how. Metoda byla využívána zejména u významných podniků, kde by strategický investor mohl přispět k jejich restrukturalizaci a modernizaci (Žídek, 2006). Docházelo k silnému přílivu zahraničního kapitálu, což je považováno za jeden z největších úspěchů počátků privatizace (Ježek, 2006). Souběžně s privatizací probíhaly i restituční, tedy navrácení státem neprávem zabaveného majetku zpět jeho původním majitelům (Slaný, 2003).

Dalším z transformačních cílů bylo zapojit ČR do evropských i globálních ekonomických struktur, což nejprve představovalo **vstup do mezinárodních organizací** jako je Mezinárodní měnový fond, Světová banka či OECD a především pak v roce 2004 do **Evropské unie**. Integrace do EU přinesla další sérii legislativních a ekonomických reforem s cílem zajistit harmonizaci s jejími standardy a normami (Speváček a kol., 2002).

V průběhu transformace rovněž docházelo ke **strukturálním změnám** v odvětvové skladbě národního hospodářství. Zde se dle Speváčka a kol. (2002) projevil strukturální deformace, se kterými se ČR potýkala. Nejen ve srovnání se západními zeměmi, ale i oproti ostatním tranzitivním ekonomikám měla ČR málo rozvinutý sektor služeb, a naopak velký podíl na českém hospodářství představoval průmysl, zejména těžký a zbrojní (Žídek, 2006). V jiných ohledech však měla ČR oproti ostatním tranzitivním ekonomikám výhodu v podobě relativně vysoké ekonomické a životní úrovně i kvalifikační úrovně pracovní síly, rozvinutější infrastruktury a příznivější makroekonomické situace (nízký veřejný i zahraniční dluh, relativně nízká inflace, vyrovnaná platební bilance) či geografické blízkosti západním zemím (Švejnar a kol., 1997).

V průběhu prvního desetiletí transformace se česká ekonomika svými změnami postupně blížila **moderní struktuře hospodářství**, ve které převažuje sektor služeb. Služby převýšily v podílu na HDP průmysl až v roce 1991, nicméně spíše kvůli poklesu průmyslového sektoru, který byl transformací nejvíce postižen (Žídek, 2006). Řada průmyslových podniků zanikla, další se rozdělily na menší samostatné subjekty a některé z nich se následně koncentrovaly na základě nových pravidel (Viturka a kol., 2000). V rámci stávajících podniků často docházelo k jejich restrukturalizaci, neboť byly na počátku transformace neefektivní a plýtvaly zdroji, což vedlo k jejich nekonkurenceschopnosti na světových trzích. Po přijetí potřebné legislativy také docházelo k rychlému nárůstu podniků nových (Žídek, 2006).

Dle Dobešové (2000) docházelo postupně k omezování neefektivní a nekonkurenceschopné produkce, zejména těžkého průmyslu (hutnictví), a současně ke vzniku nových odvětví (automobilový, elektrotechnický nebo letecký průmysl). Značný pokles výroby zaznamenalo také zemědělství. Naproti tomu se zvyšoval podíl služeb (obchod, bankovníctví a pojišťovnictví, služby turistického ruchu, daňové poradenství aj.), které absorbovaly volnou pracovní sílu ze zaniklých odvětví.

Transformace české ekonomiky měla i významné **sociální dopady** včetně nárůstu nezaměstnanosti a změn v sociální struktuře obyvatelstva. Byla proto budována nová sociální politika a stanoveny programy, které měly zmírnit negativní dopady transformace na nejzranitelnější skupiny obyvatel (Slaný, 2003). Kvůli obavám z nepříznivého inflačního vývoje přistupovala vláda střídavě až do roku 1995 i k regulaci mezd v podobě mimořádných daní (Holman, 2000).

3.2 Vývoj odvětvové struktury hospodářství ČR po roce 1989

V následujících tabulkách je již na konkrétních hodnotách vidět, jak se postupně měnila struktura zaměstnanosti českého hospodářství po roce 1989. Tabulka č. 2 zobrazuje průměrný počet zaměstnanců v sektorech a odvětvích národního hospodářství v roce 1989, a to dle metodiky OKEČ, která byla používána do roku 2008 (ČSÚ, 2008). Před sametovou revolucí bylo na území ČR evidováno přes 5 mil. zaměstnaných osob, přičemž nejvíce z nich se nacházelo v druhém sektoru, který se na celkové zaměstnanosti podílel necelými 43 %. Jen o jedno procento méně zaměstnávaly služby a sektor primární se na celkové zaměstnanosti podílel zhruba 15 %.

Tabulka 2: Průměrný počet zaměstnanců NH v roce 1989

Průměrný evidenční počet zaměstnanců národního hospodářství ČR v roce 1989 v členění dle sektorů a odvětví činnosti (v tis. fyzických osob)	
Sektor a ekonomická činnost podle OKEČ	1989
Celkem	5286,7
1. sektor	826
Zemědělství, myslivost, lesnictví	626,8
Těžba nerostných surovin	197,1
2. sektor	2258,2
Zpracovatelský průmysl	1811,9
Stavebnictví	368,7
3. sektor	2202,3
Obchod	525,1
Ubytování a stravování	85,2
Doprava, skladování a spoje	348,0
Finanční zprostředkování	25,3
Činnosti v oblasti nemovitostí, pronájmu; podnikatelské činnosti	380,2
Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	87,0
Vzdělávání	309,1
Zdravotnictví a sociální péče; veterinární činnosti	275,7
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	166,7

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024a

Počátek ekonomické transformace odstartoval procesy *dezagrarizace*, *dezindustrializace* a *terciarizace*, které začaly odvětvovou strukturu zaměstnanosti rychle měnit. Právě první roky transformace, označované za transformační recesi (1990-1992), byly doprovázeny největšími přesuny pracovníků mezi sektory (Toušek, 2008). Po roce 2000 již nedocházelo k výraznějším mezisektorovým, ale spíše meziodvětvovým přesunům (Slaný, 2006). Strukturu zaměstnanosti v národním hospodářství od roku 1993 prezentuje Tabulka č. 3. Ta už vychází z metodiky CZ-NACE vypracované v souladu s požadavky Evropské unie (ČSÚ, 2008).

Tabulka 3: Průměrný počet zaměstnanců NH v letech 1993-2022

Průměrný počet osob zaměstnaných v národním hospodářství ČR ve vybraných letech v členění dle sektorů a odvětví činnosti (v tis. osob)								
Sektor a ekonomická činnost podle CZ-NACE	1993	1998	2003	2008	2013	2018	2021	2022
Celkem	4 871,3	4 862,9	4 728,0	4 999,5	4 914,3	5 253,0	5 175,7	5 136,4
1. sektor	483,1	340,8	257,1	214,0	190,7	181,6	162,2	154,0
Zemědělství, lesnictví a rybářství	358,5	255,7	204,2	158,8	149,6	148,3	132,9	130,9
Těžba a dobývání	124,6	85,1	52,8	55,2	41,1	33,3	29,3	23,1
2. sektor	1 963,1	1 908,0	1 810,2	1 972,0	1 810,8	1 951,6	1 891,8	1 862,2
Zpracovatelský průmysl	1 405,1	1 294,1	1 246,4	1 378,5	1 285,3	1 458,4	1 358,2	1 339,8
Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla	79,3	73,8	61,9	60,1	54,0	52,8	56,8	53,7
Zásob. vodou; činnosti souvis. s odpady	37,5	48,9	43,6	52,7	51,3	56,4	63,4	62,2
Stavebnictví	441,2	491,1	458,3	480,8	420,3	384,0	413,4	406,5
3. a 4. sektor	2 425,1	2 614,2	2 660,7	2 813,5	2 912,8	3 119,7	3 121,7	3 120,2
Obchod	497,5	630,7	613,7	619,2	605,3	615,6	577,0	583,0
Doprava a skladování	338,9	331,3	315,2	327,5	301,9	328,2	311,9	320,6
Úbytování, stravování a pohostinství	148,9	169,2	170,7	176,9	178,5	187,3	150,9	163,5
Informační a komunikační činnosti	93,6	99,2	105,9	117,9	139,8	169,8	210,4	195,0
Peněžnictví a pojišťovnictví	68,7	100,4	97,1	115,9	137,3	118,2	126,1	122,3
Činnosti v oblasti nemovitostí	25,3	25,8	28,2	40,1	48,8	46,4	44,4	45,6
Profesní, vědecké a technické činnosti	122,7	133,8	151,4	195,1	220,8	266,6	263,9	264,0
Administrativní a podpůrné činnosti	84,9	93,9	100,6	128,0	129,4	130,9	121,8	116,4
Veřejná správa a obrana; pov. soc. zabezp.	299,2	313,2	322,0	316,9	315,9	343,2	342,8	342,6
Vzdělávání	316,5	290,7	289,6	283,9	322,6	350,5	386,3	375,2
Zdravotní a sociální péče	276,5	262,5	300,9	321,3	339,3	370,2	403,4	407,9
Kulturní, zábavní a rekreační činnosti	63,3	65,6	69,8	82,3	80,3	96,9	88,3	89,4
Ostatní činnosti	89,2	97,9	95,6	88,4	93,0	96,0	94,4	94,5

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Změny v sektorové struktuře hospodářství byly doprovázeny prudkým snížením absolutního počtu pracovníků (i z důvodu přezaměstnanosti typické pro minulý režim). Do roku 1993 došlo k výraznému snížení zaměstnanosti v rámci primárního sektoru, zejména v odvětví zemědělství, lesnictví a rybářství (přibližně 350 tisíc osob). V těžbě a dobývání se snížil počet pracovníků zhruba o 70 tisíc. Citelný pokles zaznamenal i druhý sektor, zejména zpracovatelský průmysl, který za tři roky opustilo 400 tisíc zaměstnanců. Služby se zároveň staly sektorem s největším podílem na zaměstnanosti, neboť tento rok již dosahovaly necelých 50 %. V prvním sektoru již bylo zaměstnáno pouze 10 % z celkového počtu zaměstnaných. Podobný trend pokračoval i v následujících letech, podíl primárního sektoru se postupně snižoval až na pouhých 3 % v roce 2021, naproti tomu služby se ve stejný rok poprvé dostaly nad hranici 60 %.

V **Zemědělství** klesal počet zaměstnanců zejména kvůli snaze o snížení přezaměstnanosti, která v odvětví panovala v osmdesátých letech, ale i díky modernizaci odvětví a zavádění mechanizace a automatizace (Boháčová, Jindrová, 2021). Urbancová a Vrabcová (2020) hovoří také o snižujícím se zájmu o práci v zemědělství. Navzdory rychle klesající zaměstnanosti v prvních letech transformace v zemědělství rostla produktivita práce (Slaný, 2006).

Těžba a dobývání zaznamenaly v porovnání s rokem 1989 vůbec nejdramatičtější pokles v počtu zaměstnanců, což způsobil hlavně útlum těžby uhlí a uzavírání neefektivních dolů (Boháčová, Jindrová, 2021). Pokles poptávky po uhlí i dalších nerostných surovinách zapříčinila klesající energetická náročnost průmyslu související s úpadkem těžkého a zbrojního průmyslu (Hájek, 1995). Na snížení těžby měl vliv i vstup ČR do EU, která zavádí přísnější environmentální regulace s cílem minimalizovat dopad tohoto odvětví na životní prostředí a zdraví člověka. Jedním z hlavních nástrojů v současné době je *Zelená dohoda (European Green Deal)*, která má za cíl dosáhnout uhlíkové neutrality do roku 2050 (MŽP, 2024). I sama ČR mění svoji energetickou politiku a snaží se postupně nahrazovat uhlí jinými zdroji energie. V neposlední řadě došlo u některých surovin k vyčerpání ložisek.

Podíl zaměstnanosti v sekundárním sektoru měl kolísavý vývoj. Nejprve docházelo ke snižování jeho podílu na celkové zaměstnanosti, a to zejména v důsledku změn ve zpracovatelském průmyslu. Mezi roky 2003 a 2008 je ovšem vidět opětovný nárůst v počtu zaměstnaných asi o 130 tisíc, neboť po opětovné recesi z konce 90. let následoval hospodářský růst, který se projevil i rychlejším nárůstem služeb (Šerý, 2012). Avšak s příchodem finanční a ekonomické krize v roce 2008 se počet zaměstnanců v průmyslu opět snížil, což je vidět na datech z roku 2013, kdy bylo v průmyslu zaměstnáno asi o 100 000 méně pracovníků než v roce 2008. Poté však došlo k opětovnému oživení a v roce 2018 už sekundér zaměstnával necelé 2 mil. lidí. V roce 2021 můžeme poté pozorovat další pokles o zhruba 100 tisíc zaměstnanců v důsledku pandemie Covid-19 (ČSÚ, 2020). V současnosti se druhý sektor podílí na celkové zaměstnanosti z 36 %.

Největšími změnami tak od roku 1989 prošel první a třetí sektor. Zaměstnanost v prvním sektoru se propadla o téměř 700 tisíc pracovníků, sektor služeb jich naopak oproti roku 1989 zaměstnává o necelý milion více. V rámci služeb zaznamenala největší nárůst oblast peněžnictví a pojišťovnictví.

3.2.1 Vývoj odvětvové struktury hospodářství na úrovni krajů

Tato kapitola se již zaměří na vývoj zaměstnanosti v jednotlivých sektorech NH na regionální úrovni. Vzhledem k dostupnosti dat bude srovnána situace po vzniku samostatné ČR v roce 1993 s volebním rokem 2021.

Tabulka 4: Průměrný počet zaměstnanců v krajích ČR v roce 1993

Průměrný počet zaměstnaných osob v NH v krajích ČR v roce 1993 (v tis. osob)							
Kraj	1. sektor celkem	z toho zemědělství	z toho těžba	2. sektor celkem	z toho zpracovatelský průmysl	3. sektor	Celkem
Praha	3,2	2,5	0,7	156,4	85	442,2	601,8
Středočeský	52,3	44	8,3	217,3	163	253	522,6
Jihočeský	39,3	38,1	1,2	117,7	77,2	146,2	303,2
Plzeňský	31	28,3	2,7	105,4	74	132,9	269,3
Karlovarský	17,1	7,8	9,3	59	38,7	74,8	150,9
Ústecký	51	22,4	28,6	164,7	106	183,9	399,6
Liberecký	14,9	10,8	4,1	97,8	73,5	96,5	209,2
Královehradecký	22,4	19,6	2,8	112,5	86,5	124,4	259,3
Pardubický	26,1	24,5	1,6	104,9	79,7	104,9	235,9
Vysočina	44,1	40,4	3,7	96,2	72,3	95	235,3
Jihomoravský	52,6	46,4	6,2	215,1	159,1	264,2	531,9
Olomoucký	30,2	27,8	2,4	132,1	103,9	136,3	298,6
Zlínský	20,7	20	0,7	141,6	107,1	116	278,3
Moravskoslezský	78,3	25,8	52,5	242,5	179	253,9	574,7
Celá ČR	483,2	358,4	124,8	1963,2	1405	2424,2	4870,6

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Tabulka č. 4 uvádí průměrný počet zaměstnanců v jednotlivých sektorech NH v členění podle krajů, speciálně je zde vyčleněno odvětví zemědělství, těžba a zpracovatelský průmysl (*podmíněné formátování je zde užito pro každý sloupec zvlášť*). V roce 1993 se nejvíce osob zaměstnaných v prvním sektoru nacházelo v Moravskoslezském kraji (zejména díky těžbě), dále v kraji Jihomoravském a Středočeském (vliv zemědělství). Největšího podílu na celkové zaměstnanosti ovšem primér dosahoval na Vysočině, a to především díky zemědělství, které se na celkové zaměstnanosti kraje podílelo 17 %. Většího podílu dosahovaly i další kraje s příznivými podmínkami pro zemědělství (Středočeský – 12,5 %, Plzeňský a Pardubický – oba přibližně 10 %). Naopak nejmenší podíl priméru byl kromě Prahy v kraji Libereckém a Zlínském. V těžbě bylo v roce 1993 nejvíce pracovníků zaměstnáno v kraji Moravskoslezském (hlavně těžba černého uhlí) – přes 50 tis. zaměstnaných, na celkové zaměstnanosti se zde podílela 9 %. Ústecký kraj (těžba hnědého uhlí) zaměstnával přes 28 tis. osob (7 % na celkové zaměstnanosti) a v kraji Karlovarském těžba zaměstnávala 6 % lidí. Ostatní kraje se na těžbě podílely zanedbatelně, na 4. místě se s 2 % na celkové zaměstnanosti díky těžbě kamene nacházel Liberecký kraj.

Ve druhém sektoru bylo především díky zpracovatelskému průmyslu v absolutním vyjádření nejvíce osob zaměstnáno v krajích Moravskoslezském, Středočeském a Jihomoravském, nejméně potom v Karlovarském. Relativně byl ovšem průmysl nejvíce zastoupen v menších

krajích s průmyslovou tradicí – Zlínském a Libereckém. Za nimi se těsně nacházejí kraje Olomoucký, Pardubický a Královehradecký. Nejmenší podíl měla Praha následovaná Jihočeským a Karlovarským krajem. Sektor služeb byl jak absolutně, tak relativně nejvíce zastoupen v Praze. Těsně pod 50 % osob už zaměstnávaly služby v krajích Jihomoravském, Plzeňském a díky lázeňství i Karlovarském kraji, nejmenší podíl byl na Vysočině.

Změny v celorepublikové sektorové struktuře zaměstnanosti 30 let od počátku transformace již byly představeny v předchozí kapitole, nyní bude přiblíženo, ve kterých krajích se projevily nejvíce. Absolutní počty zaměstnaných v jednotlivých krajích v roce 2021 jsou uvedeny v tabulce v Příloze č. 2 této práce. V následující Tabulce č. 5 jsou prezentovány absolutní změny v počtu zaměstnaných mezi rokem 1993 a 2021 (*podmíněně formátování je užito pro každý sloupec zvlášť, kraje s největším propadem v zaměstnanosti jsou vyznačeny červeně*).

Tabulka 5: Změna v počtu zaměstnanců v krajích mezi roky 1993 a 2021

Absolutní rozdíl mezi průměrným počtem zaměstnaných osob v NH v krajích ČR mezi roky 1993 a 2021 (v tis. osob)							
Kraj	1. sektor celkem	z toho zemědělství	z toho těžba	2. sektor celkem	z toho zpracovatelský průmysl	3. sektor	Celkem
Praha	-1,6	-0,9	-0,7	-45,1	-30,6	123,6	76,9
Středočeský	-35,1	-28,4	-6,7	10,7	-9,8	192	167,6
Jihočeský	-22,2	-21,8	-0,4	5	10,1	23,2	6
Plzeňský	-19,7	-18,2	-1,5	16,7	18,2	26,6	23,6
Karlovarský	-11	-4,5	-6,5	-9,3	-2,9	7,1	-13,2
Ústecký	-36,8	-14,3	-22,5	-19,1	-4,9	31,6	-24,3
Liberecký	-11,1	-8	-3,1	-4,4	2,7	11,8	-3,7
Královehradecký	-15	-12,2	-2,8	-5	-3,4	20	0
Pardubický	-16,8	-16,2	-0,6	4,5	2	24,4	12,1
Vysočina	-26	-23,2	-2,8	11,5	10	25,6	11,1
Jihomoravský	-39,3	-34	-5,3	-10,6	-16	93,2	43,3
Olomoucký	-17,9	-16,3	-1,6	-20	-15,9	31,7	-6,2
Zlínský	-14,2	-13,5	-0,7	-13,2	-8,3	20,3	-7,1
Moravskoslezský	-62,8	-15,8	-47	-23	-16,4	65	-20,8
Celá ČR	-329,5	-227,3	-102,2	-101,3	-65,2	696,1	265,3

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Pokles v prvním sektoru nastal napříč všemi kraji, o nejvíce zaměstnaných přišel kraj Moravskoslezský (těžba zaznamenala ztrátu 47 tisíc zaměstnanců) následovaný Jihomoravským krajem, kde zemědělství přišlo o 34 tis. zaměstnaných. Velký úbytek zaměstnanců v zemědělství zaznamenaly i kraje Středočeský a Vysočina. V Ústeckém kraji přestalo za necelých 30 let v těžbě pracovat přes 22 tis. osob, v Karlovarském a Středočeském

kraji přes 6 tisíc. Ve zpracovatelském průmyslu přišla o nejvíce zaměstnaných Praha, o polovinu tohoto počtu přišly kraje Moravskoslezský, Jihomoravský a Olomoucký. Naopak největší nárůst v průmyslu má kraj Plzeňský následovaný Jihočeským a Vysočinou. Služby nejvíce vzrostly ve Středočeském kraji, dále v Praze, Jihomoravském a Moravskoslezském kraji (přítomnost velkých měst). Nejmenší nárůst zaměstnanců ve službách má kraj Karlovarský a Liberecký.

Na zemědělství se nyní stále nejvíce specializuje kraj Vysočina (7 % na celkové zaměstnanosti), na těžbu kraj Karlovarský následovaný Ústeckým. V Moravskoslezském kraji již těžba nezaměstnává ani 1 % z celkového počtu zaměstnaných. Průmysl i nadále zaměstnává nejvíce osob v kraji Libereckém a Zlínském. Nejmenší podíl průmyslu má po Praze kraj Středočeský a poté Jihomoravský. Nejvyšší počty pracovníků ve službách jsou stále spojeny s přítomností velkých měst v kraji. V Praze již služby zaměstnávají přes 80 % osob. Na druhém místě je Středočeský kraj se 64 %, následuje Jihomoravský a Karlovarský kraj. Nejmenší podíl má díky svému krajinnému rázu stále Vysočina následovaná krajem Zlínským.

Útlumem **těžby nerostných surovin** byly zasaženy především tradiční kraje s ložisky černého a hnědého uhlí – Moravskoslezský, Ústecký a Karlovarský. Útlum těžby černého uhlí nejvíce zasáhl Moravskoslezský kraj, kde těžbu provozuje v minulosti prosperující společnost Ostravsko-karvinské doly (OKD) působící v tzv. Ostravsko-karvinském revíru, která v 80. letech zaměstnávala přes 70 tisíc horníků. Těžba probíhala na území třech okresů, podle dat z roku 1987 nejvíce horníků pracovalo v okrese Karviná (41 tisíc), v Ostravských dolech 21 tisíc a na území okresu Frýdek-Místek 9 tisíc zaměstnanců (Gattarová, 2023). Restrukturalizace a postupná privatizace podniku však vedla k rychlému útlumu těžby v ostravské a petřvaldské části revíru, kde byla těžba definitivně ukončena v roce 2001. Těžba pokračovala v karvinské části revíru. Zde též postupně těžba upadala a v letech 2017-2021 tak zanikly doly Paskov, Lazy, Darkov a ČSA. Ke konci roku 2022 společnost zaměstnávala již jen 3 300 lidí (OKD, 2022). V revíru v současnosti působí pouze jediný činný důl ČSM. Poslední česká černouhelná společnost však plánuje i tento důl v budoucnu uzavřít (OKD, 2024). V 90. letech byly ještě ukončeny zbytky těžby černého uhlí na Plzeňsku a Kladensku (EPET, 2024).

Těžba hnědého uhlí probíhá na území Ústeckého a Karlovarského kraje především v Mostecké, Chomutovské a Sokolovské pánvi. Největší stále aktivní společností jsou Severočeské doly a.s., které provozují svoji činnost v lomech Tušimice (okres Chomutov) a Bílina (na hranicích okresů Most a Teplice). Ke konci roku 2022 měly 2 500 zaměstnanců (Severočeské doly a.s.,

2022). Další významnou společností je Sokolovská uhelná a.s., která těží v lomu Jiří. Se svými 2 500 zaměstnanci se řadí k největším zaměstnavatelům v Karlovarském kraji (Sokolovská uhelná, 2024). Bývalá Mostecká uhelná společnost, která se rozdělila na Severní energetickou a.s. a Vršanskou uhelnou a.s. (skupina Sev.en Energy), nadále těží v lomech Vršany a ČSA (MPO, 2024). V roce 2018 měly obě společnosti dohromady 1500 zaměstnanců (Sev.en, 2024). Mezi již zaniklé lokality patří například doly Kohinoor a Centrum na Mostecku, kde se těžilo hlubinně, nebo lom Chabařovice u Ústí nad Labem.

Následující podkapitola se blíže soustředí na změny v rámci zpracovatelského průmyslu, v němž docházelo k značným meziodvětvovým přesunům, které měly dopad na zaměstnanost v mnoha regionech.

3.2.2 Vývoj odvětvové struktury zpracovatelského průmyslu na úrovni krajů

Vzhledem k tomu, že se tato kapitola zabývá změnami od roku 1989, je obtížné opatřit jednotná data pro celé časové období. Pro změny v zaměstnanosti v průmyslových odvětvích do roku 2011 proto budou použita data z rigorózní práce RNDr. Šerého, která byla shromážděna z publikací a databází ČSÚ a odborného akademického článku od autorů Tonev a Toušek (2002). Změny od roku 2011 budou přiblíženy na základě vlastních zpracovaných dat ze Statistických ročenek jednotlivých krajů ČR publikovaných ČSÚ, ve kterých jsou však uváděna pouze data pro podniky se 100 a více zaměstnanci.

Tabulka 6: Zaměstnaní v odvětvích průmyslu v krajích ČR v roce 1989

Zaměstnaní v odvětvích zpracovatelského průmyslu v krajích ČR k 31. 12. 1989									
Kraj	Celkem	Potravinářský	TOK	Dřevozpracující	Chemický	Sklářský a stavebních hmot	Hutnický	Strojírenský	Elektrotechnický
Praha	184 244	16 800	9 957	23 186	13 110	3 329	10 053	85 495	22 314
Středočeský	173 157	16 345	11 876	14 187	14 156	11 278	37 048	57 441	10 826
Jihočeský	97 629	9 601	17 314	18 517	3 184	5 179	6 496	32 225	5 113
Plzeňský	96 473	8 707	8 100	10 136	3 179	8 691	8 031	46 422	3 207
Karlovarský	44 558	3 165	10 594	4 585	2 562	9 670	4 205	7 278	2 499
Ústecký	131 606	12 874	20 586	11 070	22 597	16 336	25 167	17 204	5 772
Liberecký	103 542	5 375	22 788	16 174	2 475	22 544	3 103	24 270	6 813
Královéhradecký	124 561	8 417	37 025	10 264	6 537	5 280	8 544	33 968	14 526
Pardubický	107 778	6 678	23 252	6 440	11 153	6 403	7 379	28 687	17 786
Vysočina	92 728	7 050	24 694	10 877	685	5 416	4 966	34 310	4 730
Jihomoravský	212 121	18 618	26 108	21 734	9 954	13 665	14 808	89 891	17 343
Olomoucký	125 385	12 349	19 466	11 143	3 278	6 802	11 040	46 929	14 378
Zlínský	135 159	8 374	26 314	13 701	16 205	5 241	5 044	43 737	16 543
Moravskoslezský	223 493	10 606	20 021	14 229	9 896	3 189	109 614	45 716	10 222
Česká republika	1 852 434	144 959	278 095	186 243	118 971	123 023	255 498	593 573	152 072

Zdroj: vlastní zpracování dle Šerý (2012)

Česká republika se vždy řadila mezi země s bohatou průmyslovou tradicí (Švejnar, 1997). Počty zaměstnaných v jednotlivých odvětvích shrnuje Tabulka č. 6. Na sklonku 80. let nejvíce osob ve zpracovatelském průmyslu zaměstnávala odvětví těžkého průmyslu typická pro socialistické hospodářství, tedy strojírenství (necelých 600 000 zaměstnanců) a hutnický a kovozpracující průmysl (asi 250 000 zaměstnanců). Významný počet osob zaměstnával též elektrotechnický průmysl, ale také tradiční odvětví textilního, oděvního a kožedělného průmyslu (dohromady necelých 300 000 lidí) a průmysl skla, keramiky, porcelánu a stavebních hmot (120 000 osob).

Potravinářský průmysl (výroba potravin, nápojů a tabáku) byl napříč územím ČR rozložen rovnoměrně, na celkové zaměstnanosti krajů se podílel ze 2-4 %. Odvětví TOK (textilní, oděvní a kožedělný průmysl) se soustředilo především na severovýchodě Čech. Nejvíce zaměstnanců v tomto odvětví měl Královohradecký kraj, na jeho celkové zaměstnanosti se odvětví podílelo necelými 13 %. V případě krajů Vysočina, Pardubický a Liberecký se jednalo o 10 %. Dřevozpracující průmysl, pod který spadá i výroba papíru a nábytku, měl největší podíl na zaměstnanosti Libereckého a Jihočeského kraje. Chemický průmysl (výroba koksu, chemických a farmaceutických látek či plastů) byl nejvíce zastoupen v kraji Ústeckém. Průmysl sklářský a stavebních hmot má tradici především v kraji Libereckém, kde zaměstnával 10 % osob, v Karlovarském potom 5 %. Hutnictví bylo nejvíce rozšířeno v oblastech těžby v Moravskoslezském kraji (zaměstnávalo 13 % zaměstnanců kraje). O významnosti strojírenského průmyslu pro ČR vypovídá jeho podíl na zaměstnanosti v krajích. V roce 1989 se strojírenství v 10 krajích podílelo na jejich celkové zaměstnanosti nejvíce ze všech odvětví zpracovatelského průmyslu (10-15 %). Elektrotechnický průmysl se nejvíce podílel na celkové zaměstnanosti krajů Pardubického a Královohradeckého.

Přestože změny počtu zaměstnaných se na celorepublikové úrovni nemusí jevit příliš dramaticky, na regionální úrovni už jsou citelnější. Následující Tabulka č. 7 zobrazuje rozdíl v počtu zaměstnaných osob v odvětvích zpracovatelského průmyslu napříč kraji mezi roky 1989 a 2011 (zhruba 20 let od počátku transformace). *Pro každý sloupec v tabulce je užito podmíněného formátování, kdy červená barva znamená největší pokles.*

Tabulka 7: Rozdíl počtu zaměstnaných v průmyslu mezi roky 1989 a 2011

Změna v počtu zaměstnaných v odvětvích zpracovatelského průmyslu v krajích ČR mezi lety 1989 a 2011									
Kraj	Celkem	Potravinářský	TOK	Dřevozpracující	Chemický	Sklářský a stavebních hmot	Hutnický	Strojírenský	Elektrotechnický
Praha	-102 753	-5 055	-7 041	-9 413	-2 962	-959	-2 376	-66 928	-8 017
Středočeský	-40 030	-1 674	-9 363	242	-1 475	-5 916	-19 414	-4 593	2 159
Jihočeský	-14 778	1 725	-12 697	-5 380	2 192	-2 561	5 888	-10 617	6 672
Plzeňský	-12 071	-658	-5 606	58	3 312	-5 219	6 357	-21 715	11 402
Karlovarský	-10 278	-130	-7 494	-643	-197	-5 929	689	993	2 433
Ústecký	-35 756	-4 248	-15 185	-1 218	-10 526	-8 602	-10 540	7 704	6 860
Liberecký	-32 601	-672	-18 229	-8 765	3 023	-14 864	5 174	1 769	-38
Královéhradecký	-44 163	-1 877	-29 996	-1 399	1 770	-2 626	2 747	-9 165	-3 613
Pardubický	-30 714	-366	-18 324	1 700	-2 191	-3 694	4 357	-9 884	-2 313
Vysočina	-11 838	1 335	-18 999	1 785	4 043	-3 173	9 107	-7 549	1 608
Jihomoravský	-79 145	-3 707	-18 443	-4 887	963	-7 957	9 306	-59 448	5 028
Olomoucký	-43 031	-2 928	-14 900	-1 714	2 771	-3 620	5 619	-26 196	-2 064
Zlínský	-42 808	906	-21 607	-2 429	1 670	-3 051	11 790	-24 065	-6 019
Moravskoslezský	-66 844	2 563	-15 231	-706	2 434	-564	-62 286	1 163	5 782
Česká republika	-566 810	-14 786	-213 115	-32 769	4 827	-68 735	-33 582	-228 531	19 880

Zdroj: vlastní zpracování dle Šerý (2012)

Největší propad zaznamenal mezi rokem 1989 a 2011 průmysl strojírenský, a to zejména kvůli prvním rokům transformace, neboť do roku 1999 nastal propad o necelých 350 tisíc osob, ovšem v období 1999-2011 nastal opětovný nárůst o necelých 130 tisíc (především díky automobilovému průmyslu). Téměř 230 tisíc osob přestalo pracovat ve strojírenství, největší úbytek zaznamenala Praha a Brno, hlubší propad nastal také v okresech Plzeň, Olomouc či Uherské Hradiště. O více jak 200 000 zaměstnaných napříč celou ČR přišlo tradiční odvětví TOK – nejvíce v Královéhradeckém kraji, zejména v okresech Náchod a Trutnov. Ve Zlínském kraji se zaměstnanost v tomto odvětví snížila asi o 21 tisíc, okolo 18 tisíc přestalo pracovat v každém z krajů Libereckém, Pardubickém, Jihomoravském a na Vysočině. Další významný propad v zaměstnanosti nastal ve sklářském průmyslu, v Libereckém kraji přestalo pracovat 15 tisíc osob (nejvíce v okrese Jablonec nad Nisou), kolem 8 tisíc v kraji Ústeckém a Jihomoravském. Pokles nastal též v rámci všech krajů. Výraznější pokles zaznamenal i dřevozpracující průmysl, a to především v Praze, Libereckém, Jihočeském a Jihomoravském kraji, a průmysl hutnický, hlavně kvůli velkému útlumu na území Moravskoslezského kraje (nejvíce v okrese Ostrava).

Co se týká podílu odvětví na celkové zaměstnanosti krajů, tak vůbec největší rozdíl v podílu na zaměstnanosti vykazoval odvětví TOK v Královéhradeckém kraji, kde toto odvětví v roce 1989 zaměstnávalo 12,8 % lidí, ale v roce 2011 již pouze necelá 3 %. V podílu na zaměstnanosti se TOK výrazně propadl i u Libereckého, Pardubického kraje a na Vysočině (o 7-8 %). Podíl sklářského průmyslu se na Liberecku z 11 % propadl na 4 %. Strojírenství se o 8 % na zaměstnanosti propadlo v Praze a Zlínském kraji. Přestože v porovnání s rokem 1989 nastal

propad u strojírenství ve většině krajů, v roce 2011 se jednalo o odvětví, které se ze všech odvětví zpracovatelského průmyslu na celkové zaměstnanosti kraje podílelo nejvíce. U ostatních odvětví není napříč kraji výraznějších rozdílů v poklesu podílu na zaměstnanosti.

Tabulka 8: Rozdíl v počtu zaměstnaných v průmyslu mezi roky 2011 a 2021

Absolutní rozdíl mezi průměrným evidenčním počtem zaměstnanců ve zpracovatelském průmyslu podle odvětví CZ-NACE v krajích ČR mezi roky 2011 a 2021										
Kraj	Průmysl	Potravinářský a tabákový	TOK	Dřevozpracující, papírenský a polygrafický	Chemický a farmaceutický	Sklářský a stavebních hmot	Kovozpracující a hutnický	Elektrotechnický	Výroba strojů a dopravních prostředků	ZP jinde neuvedený
Praha		28	-114	-463	204	1 407	-52	1 165	1 951	-456
Středočeský		940	0	-15	651	313	189	-1 707	20 391	2 449
Jihočeský		-2 079	732	5	84	2 371	8 512	-4 722	-3 834	0
Plzeňský		-964	0	-23	124	-34	1 107	-840	3 395	433
Karlovarský		-583	-131	-328	440	-202	186	-163	-1 438	-582
Ústecký		-349	-223	311	2 666	-221	961	445	5 316	569
Liberecký		0	-96	1 972	-955	-1 561	639	-538	5 554	-487
Královehradecký		-329	-960	-526	660	-78	-148	3 545	-3 192	864
Pardubický		-194	-1 331	-778	1 283	-1 698	244	-1 683	5 055	-880
Vysočina		-643	-1 029	1 293	995	-837	544	671	869	222
Jihomoravský		-648	81	420	646	-355	-1 789	-141	3 783	-554
Olomoucký		901	234	460	507	-727	94	2 694	928	-244
Zlínský		-17	-789	-384	1 753	-872	3 802	918	-4 471	614
Moravskoslezský		233	-975	-468	768	-210	-4 493	3 351	6 703	0
Celá ČR		-3 704	-4 601	1 476	9 826	-2 704	9 796	2 995	41 010	1 948

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2014, 2024b

V období 2011-2021 již nedocházelo k tak výrazným změnám v počtu zaměstnaných napříč jednotlivými odvětvími, dané změny zachycuje Tabulka č. 8 (*podmíněně formátování je zde užito pro celou tabulku*). V podnicích nad 100 zaměstnanců přišlo o nejvíce zaměstnaných odvětví TOK, dále potravinářský průmysl a průmysl sklářský a stavebních hmot. Ostatní odvětví zaznamenala nárůst, nejvíce strojírenský průmysl, především výroba motorových vozidel ve Středočeském kraji (přes 16 000). V Moravskoslezském kraji přibylo v tomto odvětví 5 500 zaměstnanců. Výraznější nárůst zaznamenal i chemický průmysl (téměř ve všech krajích) a hutnický a kovozpracující průmysl. Ten narostl nejvíce v Jihočeském kraji, naopak další výraznější propad u něj nastal v kraji Moravskoslezském.

V roce 2021 tak nejvíce lidí z průmyslových odvětví zaměstnával průmysl strojírenský (podstatnou část zaujímá výroba dopravních prostředků, která se nejvíce soustředí do Středočeského a Moravskoslezského kraje), následuje průmysl kovozpracující a hutnický (nejvíce Moravskoslezský a Jihočeský kraj), elektrotechnický a chemický (nejvíce zastoupen ve Zlínském kraji). Naopak nejméně zaměstnanců má odvětví, které zaznamenalo po roce 1989 největší propad – TOK, a dále dřevozpracující, papírenský a polygrafický průmysl.

3.2.3 Průmyslová odvětví s největšími změnami v zaměstnanosti

Textilní, oděvní a kožedělný průmysl

Za příčiny úpadku tohoto tradičního odvětví jsou považovány zejména ztráta bývalých trhů v rámci RVHP, rostoucí tlak zahraniční konkurence zejména z asijských zemí, změna spotřebitelských preferencí, nedostatek investic do technologického rozvoje či pokles reálných mezd. To vše zapříčinilo nekonkurenceschopnost odvětví, která vedla k výraznému snížení výrobních kapacit nebo úplnému zániku významných firem (Šerý, 2012). O nejvíce zaměstnanců přišly okresy Zlín, Brno, Náchod, Trutnov, Liberec, Děčín, Šumperk, Prostějov, Svitavy nebo Ústí nad Orlicí. Mezi významné zaniklé podniky se řadí například: Svit Zlín, Texlen Trutnov, Tiba Dvůr Králové nad Labem, Textilana Liberec, Perla Ústí nad Orlicí, OP Prostějov, Vlněna Brno nebo Sukno Humpolec. Největší firmou zabývající se výrobou textilií je v současnosti Juta ve Dvoře Králové nad Labem, v oblasti kožedělného průmyslu jde o firmu Prabos Slavičín (Zlínský kraj) zabývající se výrobou obuvi. Na oděvní průmysl se specializuje např. firma Pleas Havlíčkův Brod.

Průmysl sklářský a stavebních hmot

Podobný osud jako odvětví TOK potkal i průmysl zaměřený na výrobu skla, keramiky, porcelánu a stavebních hmot. O nejvíce zaměstnanců přišel okres Jablonec nad Nisou, dále pak Plzeň, Teplice, Česká Lípa nebo Karlovy Vary. Mnohé podniky byly uzavřeny, jiné prošly restrukturalizací, změnou vlastnictví, rozdělením na menší společnosti či znovuzahájením výroby. I přes jeho úpadek se sklářství nadále nejvíce soustředí v Libereckém kraji, kde je nejvíce spojováno s městem Nový Bor. Zde působí především firma Crystalex CZ vyrábějící užitkové sklo, která je největším výrobcem skleněných produktů v ČR. Užitkové sklo dále vyrábí firma Crystal Bohemia v Poděbradech a Světlé nad Sázavou. Velké zastoupení má sklářství i v kraji Ústeckém, na výrobu plochého skla se specializuje firma AGC Flat Glass Czech v Teplicích. U Teplic působí i významný výrobce obalového skla. V Jablonci nad Nisou se vyrábí optické sklo a sídlí zde také firma Preciosa produkující broušené křišťálové sklo (Skloakeramika.cz, 2024).

Strojírenský průmysl

Nejvýznamnější odvětví zpracovatelského průmyslu má největší zastoupení ve Středočeském kraji, kde kromě mladoboleslavské Škody Auto sídlí také automobilka TMM CZ (dřívější TPCA) v Kolíně. Další dvě pobočky má Škoda v Královéhradeckém kraji – ve Vrchlabí

a Kvasinách. Trojici českých automobilek uzavírá se svým závodem v Nošovicích (Moravskoslezský kraj) výroba automobilů Hyundai. Automobilový průmysl představuje zejména díky těmto podnikům významnou část strojírenského průmyslu. Mimo ně mnoho dalších firem na území ČR (Liberecký kraj, Vysočina) vyrábí pro automobilový průmysl komponenty. Výrobou neosobních dopravních prostředků se u nás zabývají např. firmy Iveco ve Vysokém Mýtě, Tatra Kopřivnice či Zetor Brno. V oblasti strojírenství působí dále také významná firma Bosch, která se v Jihlavě, Brně, Českých Budějovicích a Krnově zabývá výrobou automobilové, tepelné a průmyslové techniky, nebo NYMWAG vyrábějící v Nymburce vagóny.

3.3 Vývoj vybraných ekonomických ukazatelů

Transformace v České republice s sebou přinesla změny, které se projeví napříč celou ekonomikou a její důsledky jsou patrné u mnohých ekonomických ukazatelů. V následující podkapitole bude přiblížen vývoj čtyř ekonomických ukazatelů s důrazem na regionální rozdíly.

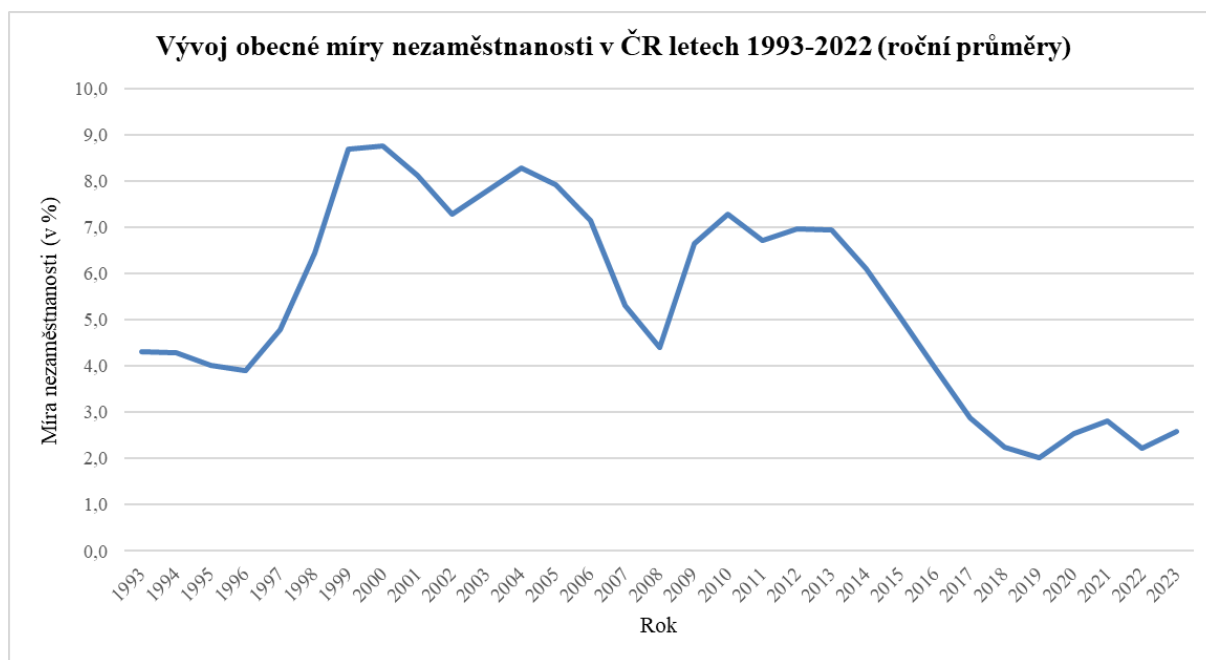
3.3.1 Nezaměstnanost

Míra nezaměstnanosti, ukazatel, který v socialistickém Československu nebyl znám, ale po roce 1989 začal nabývat na hodnotě, je s transformačními procesy úzce spojen. Česká republika byla mezi transformujícími se ekonomikami v tomto ukazateli premiantem. Na počátku roku 1990 byla uváděna míra nezaměstnanosti ve výši 0,1 %, o rok později 1,1 % a v lednu 1992 už vyrostla na 4,4 %. Na Slovensku však v tu dobu již míra nezaměstnanosti byla téměř třikrát vyšší (Švejnar, 1997).

Vývoj nezaměstnanosti ukazuje Obrázek č. 5. Až do roku 1997 se míra nezaměstnanosti pohybovala okolo 4 %. Faktorů ovlivňujících takto příznivý vývoj je uváděno mnoho, mimo dříve zmíněné jsou dále uváděny např. relativně nízké procento zaměstnanosti v zemědělství, absorpce volné pracovní síly sektorem služeb, aktivní politika zaměstnanosti a nízká podpora nezaměstnaných, umírněná mzdová politika, díky které náklady na pracovní sílu nebyly tak vysoké, což lákalo i zahraniční investory, či pomalá restrukturalizace v počátcích transformace (Židek, 2004).

S příchodem recese však v roce 1998 nastává zvrát v pozitivním vývoji a nezaměstnanost se začíná prudce zvyšovat, až na její nejvyšší míru v roce 2000 (necelých 9 %). V této době se také výrazněji začínají ukazovat rozdíly na regionální úrovni. V roce 2000 byla nejvyšší

nezaměstnanost v Ústeckém kraji (16 %), následoval kraj Moravskoslezský (14,3 %) a Olomoucký (12,8 %). Právě oblasti potýkající se strukturálními problémy, zejména v souvislosti s útlumem těžkého průmyslu, byly nezaměstnaností nejvíce postiženy. Jednalo se především o pohraniční regiony a dále oblasti, které dříve vykazovaly větší specializaci v zemědělství (Žídek, 2004). Na druhé straně Praha měla pouhých 4,2 %.

Obrázek 5: Vývoj nezaměstnanosti v ČR

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

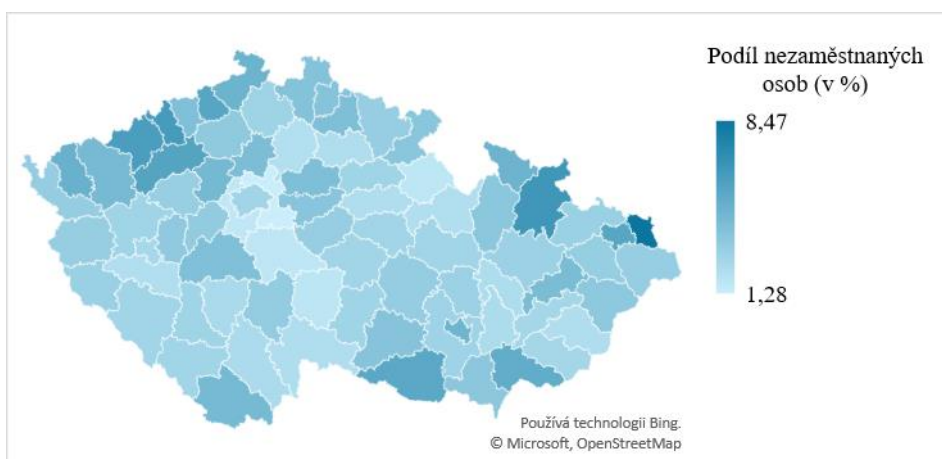
Po vstupu do EU začala nezaměstnanost výrazněji klesat, další nárůst nastal po roce 2009 s příchodem ekonomické krize. Od roku 2013 celorepubliková míra nezaměstnanosti konstantně klesala až na její minimum v roce 2019 (2 %). Po mírném nárůstu v době pandemie se v roce 2023 ustálila na hodnotě 2,6 %, což je jedna z nejnižších nezaměstnaností v EU (EUROSTAT, 2024). Stále ovšem přetrvávají výrazné rozdíly mezi regiony, které shrnuje Tabulka č. 9. Mezi trojici nejpostiženějších krajů se postupně dostal kraj Karlovarský, který měl v roce 2023 nejvyšší míru nezaměstnanosti (4,3 %). Následuje kraj Ústecký (4 %) a Moravskoslezský (3,9 %). Nad průměrem ČR se ještě nacházejí kraje Liberecký, Královéhradecký a Olomoucký. Nejlepší situace je na Vysočině (1,5 %), za ní jsou kraje Jihočeský a Středočeský.

Tabulka 9: Míra nezaměstnanosti v krajích ČR v posledních třech letech

Kraj	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JMK	OLK	ZLK	MSK	Celá ČR
2021	2,3	2,5	1,8	3,1	5,7	3,7	2,6	2,3	2,3	2,1	2,5	2,6	1,8	4,6	2,8
2022	1,6	1,2	1,4	2,1	4,0	3,0	2,0	2,7	1,8	1,6	1,8	3,4	2,0	4,0	2,2
2023	2,1	1,7	1,7	2,1	4,3	4,0	3,3	3,2	1,9	1,5	2,5	2,8	2,3	3,9	2,6

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Podle ukazatele **podíl nezaměstnaných osob** (MPSV, 2024), který se používá od roku 2013 a vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15-64 let ze všech obyvatel ve stejném věku, byla v roce 2021 nejvyšší nezaměstnanost v okrese Karviná (8,47 %), dále se nad 6 % nacházely okresy Bruntál, Most a Chomutov. Nejhorší situace je tak stále v regionech postižených restrukturalizací související s útlumem těžby uhlí. Nejlepších hodnot naopak dosahoval okres Praha-východ, Praha-západ, Rychnov nad Kněžnou, Benešov a Pelhřimov. Podíl nezaměstnaných osob napříč okresy vykresluje Obrázek č. 6.

Obrázek 6: Podíl nezaměstnaných osob v okresech ČR v roce 2021

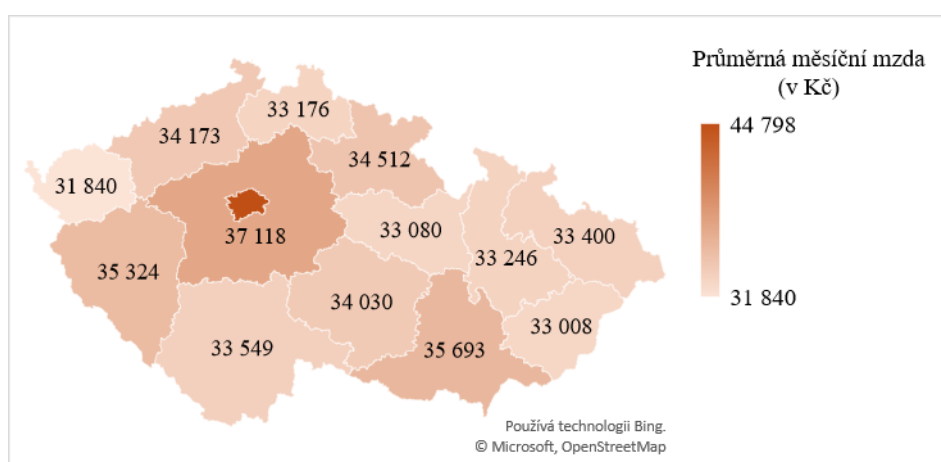
Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

3.3.2 Mzdy

Od počátku transformace až dodnes se projevuje také diference v oblasti mzdové. V důsledku liberalizace cen a zavedení DPH došlo začátkem 90. let k rychlému růstu spotřebitelských cen, kterému ovšem neodpovídalo tempo růstu nominálních mezd, což způsobilo značný pokles mzdy reálné. Bylo proto tlačeno na výrazný růst nominální mzdy, díky kterému reálná mzda začala od roku 1992 opět růst. V průběhu 90. let se ovšem začala rozevírat propast mezi regiony, v níž se odrážela tehdejší ekonomická a sociální pozice jednotlivých krajů a okresů (Spěváček a kol., 2002).

V roce 2001 byla průměrná mzda v ČR necelých 14 000 Kč. Tehdy se nad průměrem nacházela pouze Praha, která dosahovala 132 % průměrné mzdy. Ostatní kraje se nacházely pod průměrem, ovšem nejvíce se mu blížily kraje Středočeský, Moravskoslezský a Plzeňský (97 %). Nejhorší byla situace v kraji Karlovarském, Olomouckém a na Vysočině, kde průměrné mzdy dosahovaly 89 % mzdy celorepublikové (ČSÚ, 2024c).

Celorepubliková průměrná mzda v roce 2021 dosahovala 36 500 Kč. Nad průměrem se kromě Prahy už lehce nacházel i kraj Středočeský (101,5 %). Praha také o 10 p. b. snížila svůj náskok na celorepublikový průměr. Průměru se velmi blížily také Jihomoravský a Plzeňský kraj. Nejvíce si pohoršil Moravskoslezský kraj, jehož průměrná mzda se propadla o 6 p. b. na 91 % průměru ČR. Nejvíce si polepšila Vysočina a Jihomoravský kraj (o více jak 3 % se přiblížily průměru ČR). Nejnižší mzdu vykazoval v roce 2021 stále Karlovarský kraj, který se navíc propadl na 87 % celorepublikového průměru. Všechny ostatní kraje se nachází nad 90 % (ČSÚ, 2024c). Hodnoty krajské hrubé měsíční mzdy zobrazuje Obrázek č. 7. Kompletní údaje jsou uvedeny v tabulce v Příloze č. 3.

Obrázek 7: Průměrná hrubá měsíční mzda v krajích ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Mzdová diferenciace nemá ovšem pouze regionální rozměr, ale samozřejmě se nachází i rozdíly mezi sektory a odvětvími, které se navíc na regionální úrovni projevují odlišně. Nejvyšší mzdy se nacházejí v sektoru služeb, konkrétně v sekci informačních a komunikačních činností (63 890 Kč v roce 2021), jedny z nejnižších jsou pak v zemědělství (29 430 Kč v roce 2021). Průměrná mzda ve zpracovatelském průmyslu byla v roce 2021 necelých 36 000 Kč (ČSÚ, 2024c).

3.3.3 Regionální HDP a rozvoj regionů

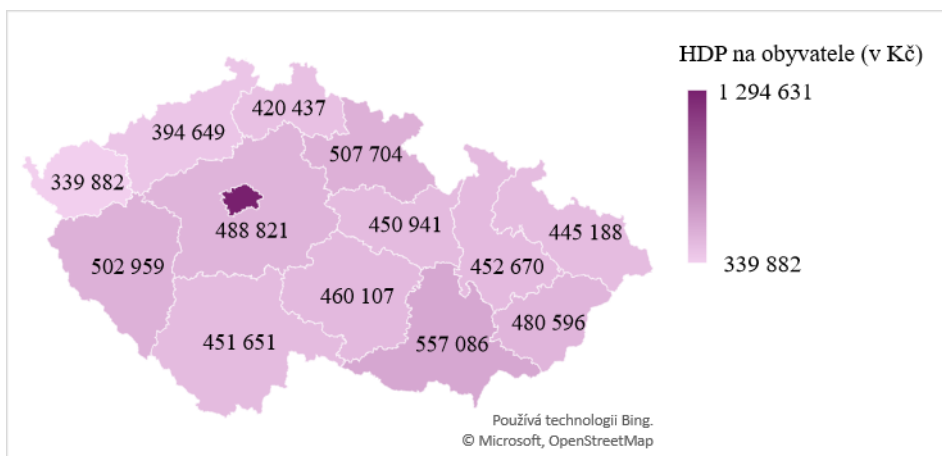
Nejen mezi Prahou a zbytkem republiky, ale i mezi ostatními regiony navzájem panují rozdíly v hospodářském rozvoji. Tyto rozdíly ve výkonnosti a rozvinutosti jednotlivých regionů se nejčastěji porovnávají pomocí ukazatele HDP na obyvatele (hrubý regionální produkt). Tento rozdílný vývoj je zachycen v Tabulce č. 10. Praha v tomto ukazateli zaujímá jedinečnou pozici, nejenže HDP na obyvatele zde bylo již v 90. letech téměř dvakrát vyšší než ve zbytku republiky, ale tento ukazatel měla i nejvyšší ze všech regionů kandidátských zemí EU (Sucháček, 2013).

Tabulka 10: Vývoj regionálního HDP na obyvatele ve vybraných letech (ČR=100) v %

Rok		1995	2004	2013	2021
Kraj	Hlavní město Praha	170,1	217,2	222,3	226,7
	Středočeský kraj	91,9	96,7	88,4	85,6
	Jihočeský kraj	95,8	88,2	82,5	79,1
	Plzeňský kraj	96,6	96,8	91,9	88,1
	Karlovarský kraj	95,3	77,8	68,9	59,5
	Ústecký kraj	95,8	80,1	74,7	69,1
	Liberecký kraj	92,8	80,0	76,6	73,6
	Královéhradecký kraj	91,9	87,2	84,5	88,9
	Pardubický kraj	88,5	81,9	78,2	79,0
	Kraj Vysočina	83,2	80,9	82,6	80,6
	Jihomoravský kraj	93,2	89,9	97,1	97,6
	Olomoucký kraj	83,9	76,6	74,9	79,3
	Zlínský kraj	84,2	78,7	83,9	84,2
	Moravskoslezský kraj	87,1	78,4	81,0	78,0

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Nejhorší situace byla v roce 1995 v krajích Vysočina, Olomouckém a Zlínském, které se pohybovaly na 83 % ČR. Po Praze na tom byl nejlépe Plzeňský kraj, velmi dobře si vedly i kraje Ústecký a Karlovarský (95 %). Jejich pozice se ovšem v průběhu let výrazně změnila a v roce 2021 tyto kraje vykazovaly nejnižší HDP na obyvatele. V Karlovarském kraji nedosahovaly ani 60 % průměru ČR. Naopak Praha dále upevňovala svoji pozici a její náskok na zbytek republiky postupně narůstal. Celorepublikovému průměru se nyní nejvíce blíží Jihomoravský kraj, většina ostatních krajů si svou pozici zhoršila. Výši HDP na jednoho obyvatele v krajském srovnání zobrazuje Obrázek č. 8.

Obrázek 8: Regionální HDP na obyvatele v krajích ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Na příznivý hospodářský a sociální rozvoj a konvergenci mezi regiony cílí prostřednictvím regionální politiky stát. Česká republika se ve své Strategii regionálního rozvoje ČR 2021+ snaží k regionům přistupovat individuálně s cílem posílit jejich konkurenceschopnost a zajistit lepší životní podmínky jejich obyvatel. V oblasti problémových regionů vymezuje tři strukturálně postižené kraje (Karlovarský, Moravskoslezský a Ústecký), které nejvíce zažívají úpadek dříve prosperujících odvětví a nyní se vyznačují nízkou mírou ekonomického růstu, a hospodářsky a sociálně ohrožená území vymezená hranicemi ORP v rámci většiny krajů. Vymezeno je 75 správních obvodů ORP na základě několika indikátorů (intenzita bytové výstavby, hrubá míra celkového přírůstku, index stáří, podíl nezaměstnaných osob, intenzita podnikatelské aktivity). Nejvíce se jich nachází na území Ústeckého kraje (MMR, 2024).

3.3.4 Přímé zahraniční investice (PZI)

Důležitým pro transformující se ekonomiku byl i příliv přímých zahraničních investic, který urychloval strukturální změny českého hospodářství. Přímou zahraniční investici lze definovat jako investici, která se na základním jmění společnosti podílí alespoň deseti procenty. Zároveň se investor musí podílet na řízení firmy, do které investuje, a mít o ni trvalý zájem. PZI se skládá ze základního, reinvestovaného a ostatního kapitálu (ČNB, 2022).

PZI mohou být dle Žídka (2004) na jedné straně spojeny s určitými pozitivy v podobě tvorby nových pracovních míst, zavádění moderních technologií a implementování zahraničních znalostí a zkušeností, což by mělo zvyšovat konkurenceschopnost a napomáhat hospodářskému růstu, na druhé straně mohou vést k odlivu zisků z investic zpět do zahraničí či rozdělovat

domácí trh na prosperující zahraniční a vedle nich upadající domácí podniky. Dle Damborského (2019) však pozitiva převládají.

Příliv zahraničních investic nabral na objemu po roce 1998, kdy začaly být uplatňovány investiční pobídky (Spěváček, 2002). Až na výjimky stav přímých zahraničních investic od roku 1999 kontinuálně narůstal. V roce 2021 dosáhla hodnota PZI 4,4 biliony Kč, přičemž z hlediska struktury největší podíl tvoří základní kapitál, ovšem narůstá podíl reinvestovaného zisku.

Damborský (2019) uvádí, že PZI jsou faktorem usměrňujícím hospodářský rozvoj českých regionů. Ovšem územní směřování investic je u nás nerovnoměrné, což potvrzuje Tabulka č. 11. V absolutním vyjádření, ale i v přepočtu na obyvatele, směřuje největší objem PZI do hlavního města, následuje Středočeský kraj těžící z blízkosti Prahy (největší objem má okres Mladá Boleslav), na třetím místě je kraj Jihomoravský, ovšem téměř stejnou hodnotu v přepočtu na obyvatele má i kraj Moravskoslezský. Nejmenší objem směřuje do Karlovarského kraje.

Tabulka 11: Celkový stav PZI a stav PZI na obyvatele v krajích ČR v roce 2021

Kraj	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JMK	OLK	ZLK	MSK
Celkový objem investic (v mld. Kč)	1275	1387	637	579	283	799	438	543	515	504	1185	623	572	1178
Objem investic na obyvatele (v tis. Kč)	2208	262	115	188	107	131	147	159	128	173	196	106	128	195

Zdroj: ČNB, 2023

Z teritoriálního hlediska nejvíce investic do ČR přitéká z evropských zemí, v současnosti má nejvyšší stav PZI Nizozemí, dále Lucembursko, Kypr a Švýcarsko. Podle odvětvového členění je nejvíce investováno do oblasti služeb, konkrétně do oblasti finančnictví a pojišťovnictví. Na druhém místě je zpracovatelský průmysl, kde má nejvíce investic odvětví strojírenského průmyslu (především výroba motorových vozidel) (ČNB, 2024).

Sucháček (2013) dodává, že kromě Prahy směřovaly zahraniční investice až na výjimky hlavně do oblastí výroby s nízkou přidanou hodnotou. Podle Chobotové (2014) PZI významně působí na regionální HDP, spatřuje ovšem jejich zanedbatelný vliv ve vztahu k nezaměstnanosti a počtu ekonomických subjektů. Damborský (2019) dále upozorňuje na prohlubování meziregionálních disparit vlivem nerovnoměrného směřování zahraničních investic, neboť potvrdil jejich zvýšený objem v regionech s vyšším HDP a hrubou přidanou hodnotou.

4 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VOLEB V KONTEXTU EKONOMICKÉ TRANSFORMACE

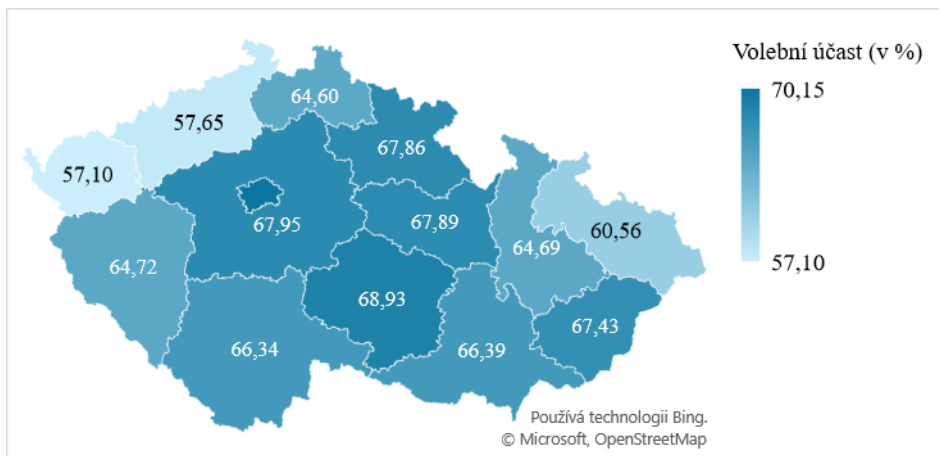
Cílem diplomové práce je analyzovat vztah mezi ekonomickou transformací českých regionů a výsledky voleb v daných regionech. Analýza bude provedena na úrovni okresů, které se po zrušení jejich územně-správní úrovně používají spíše jako statistická jednotka (MVČR, 2024). Pozornost bude soustředěna zejména na vliv ekonomických faktorů, ale i na další faktory s nimi související, které mohou ovlivnit výsledek voleb v jednotlivých regionech. Dílčím cílem práce je posoudit, jaké faktory motivují občany ČR k podpoře antisystémových populistických stran a jestli je tato podpora spojena se změnami, kterými si ČR prošla od 90. let. Analýza bude provedena v kontextu posledních voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021.

4.1 Základní údaje o volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021

Volby do Poslanecké sněmovny, dolní komory Parlamentu České republiky, se standardně konají každé čtyři roky. Ty poslední proběhly ve dnech 8. a 9. října 2021. Ve volbách kandidovalo 22 subjektů (11 politických stran, 9 hnutí a 2 koalice). Volební účast činila 65,43 %, což představovalo nejvyšší účast v tomto typu voleb od roku 1998. Podle pětiprocentní uzavírací klauzule a z důvodu sestavení volebních koalic z některých politických stran, se do Poslanecké sněmovny dostaly pouze čtyři subjekty. Volby vyhrála se ziskem 27,79 % hlasů koalice SPOLU složená ze stran ODS, KDU-ČSL a TOP 09. Těsně za ní se na druhém místě s 27,12 % umístilo hnutí ANO. Do Poslanecké sněmovny se dále dostala ještě druhá volební koalice PIRÁTI a STAROSTOVÉ, utvořená ze stran Česká pirátská strana (Piráti) a Starostové a nezávislí, a hnutí Svoboda a přímá demokracie (SPD). Těsně pod 5 % skončily strany PŘÍSAHA a ČSSD. Do Poslanecké sněmovny se nedostala ani KSČM, která poprvé od vzniku ČR nezískala žádný mandát (volby.cz, 2024).

Koalice SPOLU se stala vítěznou v osmi krajích, největší podíl hlasů získala v Praze, Jihomoravském a Jihočeském kraji, což dokládají data z volby.cz (2024). Hnutí ANO, které v předchozích volbách vyhrálo napříč celou republiku, nyní ovládlo zbylých šest krajů. Zvítězilo především na severozápadě Čech a dále v Olomouckém a Moravskoslezském kraji. Právě v Moravskoslezském a dále Ústeckém a Karlovarském kraji má hnutí největší podporu.

Nejvyšší volební účast byla v hlavním městě Praze, kde dosáhla 70,15 %, druhou nejvyšší měla Vysočina s necelými 69 %. Naopak nejnižší volební účast dlouhodobě vykazují kraje Karlovarský a Ústecký, které měly v těchto volbách oba přes 57 %, volební účast těsně nad 60 % zaznamenal kraj Moravskoslezský, který se na této pozici rovněž pohybuje dlouhodobě. Zmíněné je zachyceno na Obrázku č. 9.

Obrázek 9: Volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle volby.cz, 2024

4.2 Data a charakteristika proměnných použitých v analýze

Data pro zpracování analýzy byla převážně čerpána z databází a publikací Českého statistického úřadu, zejména se jedná o data pro jednotlivé nezávislé proměnné zahrnuté do regresní analýzy a dále volební data z roku 2021, která v analýze vystupují jako proměnná závislá. Některá data byla též převzata z databáze České národní banky a z důvodů zmíněných výše byla pro ukazatel zaměstnanosti v průmyslu využita data z odborného akademického článku od autorů Tonev a Toušek (2002) a z rigorózní práce RNDr. Šerého (2012). Všechna data byla získána na úrovni okresů, neboť na jejím základě je především kvůli dostupnosti dat postavená celá analýza. Každá proměnná tedy zahrnuje 77 pozorování.

Na základě literární rešerše provedené ve druhé kapitole diplomové práce byly identifikovány ekonomické proměnné a další proměnné s nimi související, které mají dle různých studií vliv na rozhodování voličů v procesu veřejné volby. Mnohé studie (např. Dijkstra et al., 2020; Rickardsson, 2021; Guriev & Papaioannou, 2022) zabývající se rozmachem populismu a rostoucí oblibou antisystémových stran v Evropě v posledních letech hovoří o faktorech, které ji usměrňují. Rostoucí obliba těchto stran je v posledních letech pozorována i v prostředí České

republiky. Českou politickou scénu začaly více ovlivňovat po roce 2010, kdy se do Poslanecké sněmovny dostala strana Věci veřejné (Kubát & Hartlínski, 2019).

Ačkoli je dle Kubáta (2007) definice antisystémové strany problematická, lze ji označit za stranu, která je v opozici k existující politické reprezentaci, zpochybňuje legitimitu politického systému a vyznává hodnoty, které s existujícím systémem nejsou v souladu. Jedná se tedy o trvalý postoj proti systému jako celku. Ze stran, které se dostaly do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021, jsou za populistické antisystémové strany považovány ANO a SPD. Stojarová (2018) uvádí, že se tyto strany vyznačují třemi shodnými rysy: populismem, nacionalismem a protiimigračními tendencemi.

Hnutí **ANO**, které vzniklo v roce 2011 s cílem postavit se tehdejšímu zkorumpovaným politikům, čemuž uzpůsobuje i svoji rétoriku, získalo hned ve svých prvních volbách v roce 2013 18,7 % hlasů. To bylo o pouhých 2 % méně než tehdejší vítězná ČSSD a stalo se zároveň vítězem ve čtyřech krajích. Další volby v roce 2017 již však ovládlo jednoznačně, neboť se svým celkovým výsledkem 29,6 % zvítězilo ve všech krajích. V současnosti se tak považuje za jednoho z největších hráčů na české politické scéně. **SPD** (Svoboda a přímá demokracie) je považováno za krajně pravicové radikálně-extremistické hnutí založené v roce 2015 v období evropské migrační krize, jíž využilo ve svůj prospěch. Vyvinulo se z předchozí méně úspěšné strany Úsvit přímé demokracie založené stejnou osobou, podnikatelem Tomiem Okamurou, a vyznačuje se prvky nacionalismu a xenofobie. Zároveň otevřeně vystupuje proti členství ČR v EU a lze ji tak považovat za největšího reprezentanta euroskepticismu v ČR. Při svých prvních volbách v roce 2017 získalo SPD 10,6 % hlasů (Kubát & Hartlínski, 2019; Naxera, 2018; Barša et al., 2021; volby.cz, 2024).

Ostatní strany (koalice), které uspěly ve volbách v roce 2021, jsou považovány za strany mainstreamové (strany hlavního proudu). Analýza se mimo jiné zaměří právě na rozdílnost podpory hlavních a antisystémových stran a jejich determinantů.

4.2.1 Závislé proměnné

Závislá proměnná bude v regresních modelech vystupovat v podobě volebního zisku pro jednotlivé politické strany. Do analýzy budou zahrnuty všechny strany, které uspěly ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021. Níže uvedená Tabulka č. 12 obsahuje jejich seznam, dále jsou zde uvedena procenta platných hlasů a počet získaných mandátů.

Tabulka 12: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021

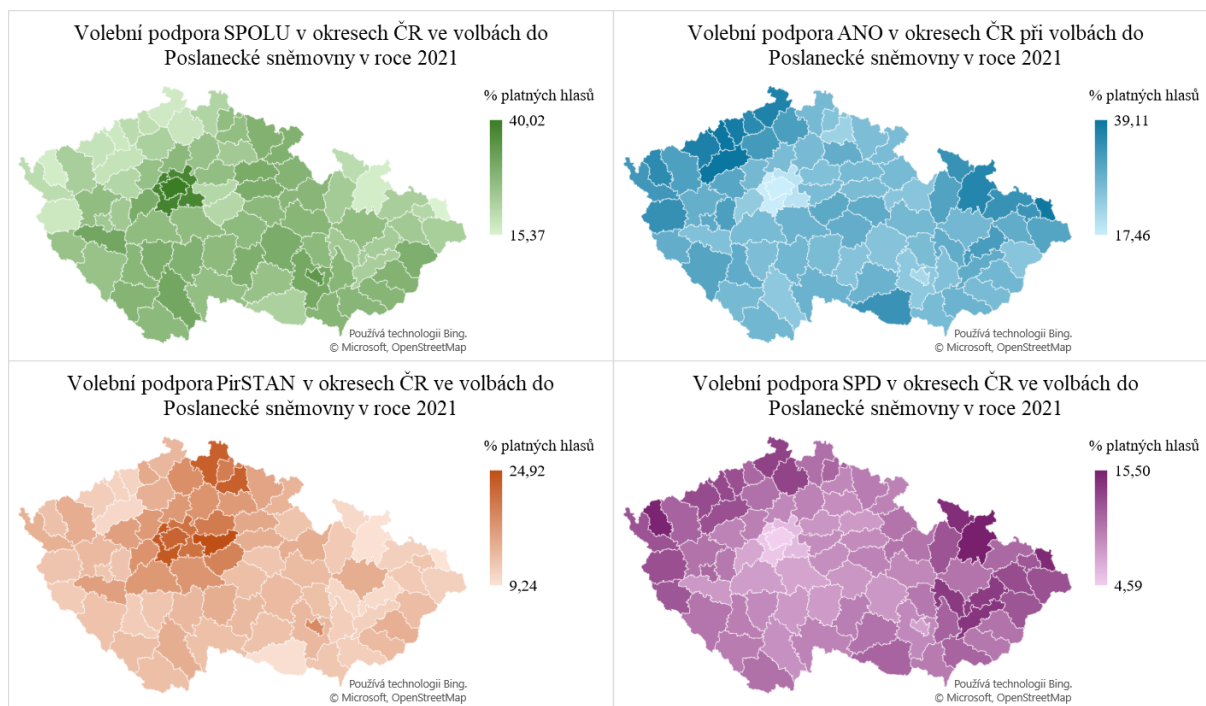
Název politické strany/koalice	Zkratka	Platné hlasy (v %)	Počet mandátů
ANO 2011	ANO	27,12	72
PIRÁTI a STAROSTOVÉ	PirSTAN	15,62	37
Svoboda a přímá demokracie	SPD	9,56	20
SPOLU - ODS, KDU-ČSL, TOP 09	SPOLU	27,79	71

Zdroj: vlastní zpracování dle volby.cz, 2024

Vítězná koalice SPOLU sice získala o jeden mandát méně než v pořadí druhé hnutí ANO, vytvořila ovšem povolební koalici a vládu s Piráty a Starosty, díky čemuž má v Poslanecké sněmovně většinu v podobě 108 hlasů. Nejméně mandátů má SPD, které ve volbách získalo necelých 10 % hlasů.

Následující Obrázek č. 10 mapuje podporu všech čtyř subjektů, které se v roce 2021 dostaly do Poslanecké sněmovny, na okresní úrovni. SPOLU mělo po hlavním městě Praze (40 %) největší podporu v okresech Praha-východ, Praha-západ a Brno-město. Nad 30 procent získalo ještě v dalších 7 okresech. Koalice Pirátů a Starostů a nezávislých se těší větší podpoře v Čechách než na Moravě. Největší zisk měla díky předsedovi Starostů Vítu Rakušanovi v okrese Kolín (24 %), silnější podpora je mimo Středočeský kraj vidět i v Libereckém kraji, zejména v okresech Liberec a Semily (23 %).

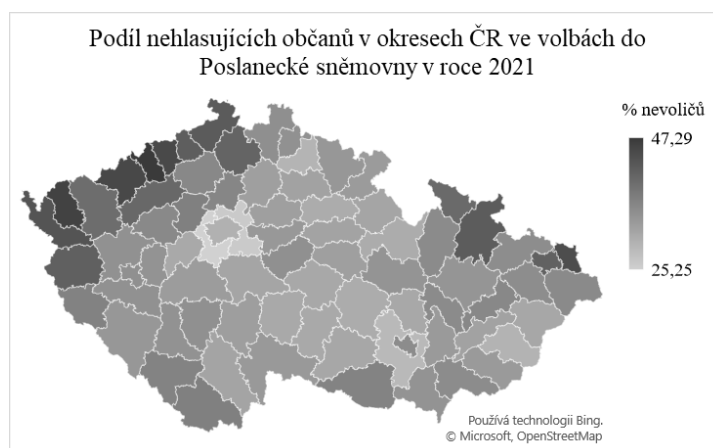
Rozložení podpory ANO a SPD má napříč republikou podobný charakter. Obliba těchto stran je citelněji patrná na severozápadě a východě republiky, zejména na území strukturálně postižených krajů. Hnutí ANO mělo v roce 2021 největší podporu v okresech Most, Louny (39 %), Karviná a Teplice (38 %). Nad 30 % získalo dohromady ve 24 okresech, v tomto počtu se nachází všechny okresy Karlovarského a Ústeckého kraje. Nejmenší podporu má hnutí v Praze (17,5 %) a přilehlých okresech. SPD získalo nejvíce hlasů v okresech Bruntál a Sokolov (přes 15 %), nad 14 procent mělo v okresech Karviná, Kroměříž a Jeseník. Celkem ve 41 okresech získala strana více jak 10 %. Nejmenší podporu má v Praze (méně jak 5 %).

Obrázek 10: Volební podpora úspěšných stran/koalic ve volbách do PS 2021 v okresech

Zdroj: vlastní zpracování dle volby.cz, 2024

Protože neúčast ve volbách identifikují zahraniční studie jako alternativu k vyjádření nespokojenosti (Rodríguez-Pose et al., 2024, Guiso et al., 2024), budou v rámci analýzy zkoumány také motivy pro toto volební chování. Obrázek č. 11 zachycuje rozložení volební neúčasti v rámci okresů.

Obrázek 11: Rozložení nevoličů ve volbách do PS 2021 v okresech

Zdroj: vlastní zpracování dle volby.cz, 2024

Dále byla sestavena korelační matice, dle níž byly politické strany sloučeny do dvou skupin. Korelační matice, zobrazena na Obrázku č. 12, potvrzuje pozitivní vztah mezi ANO a SPD, které byly zařazeny do společné skupiny ANTI (antisystémové strany). Tyto strany mají ovšem pozitivní vztah také s Nevoliči, což potvrzuje tvrzení, že neúčast ve volbách může být

alternativou k vyjádření nespokojenosti, neznalosti či nevzdělanosti, které se v opačném případě často projevují podporou výše zmíněných stran. Pozitivní vztah je vidět také mezi koalicemi SPOLU a PirSTAN, které byly zařazeny do skupiny MAIN (mainstreamové strany).

		SPD	SPOLU	PirStan	ANO	Nevoliči
SPD	Pearson's r	—				
	df	—				
SPOLU	Pearson's r	-0,802 ***	—			
	df	75	—			
PirStan	Pearson's r	-0,645 ***	0,399 ***	—		
	df	75	75	—		
ANO	Pearson's r	0,774 ***	-0,907 ***	-0,623 ***	—	
	df	75	75	75	—	
Nevoliči	Pearson's r	0,732 ***	-0,814 ***	-0,429 ***	0,853 ***	—
	df	75	75	75	75	—

Poznámka: * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Obrázek 12: Korelační matice vybraných politických subjektů

Zdroj: vlastní zpracování v softwaru Jamovi

Níže uvedená Tabulka č. 13 již obsahuje stručný přehled závislých proměnných použitých v analýze. Kromě vítězných politických stran/koalic budou sestaveny samostatné regresní modely pro výše uvedené skupiny ANTI a MAIN. Poslední vysvětlovanou proměnnou, pro níž bude sestaven samostatný model, jsou Nevoliči.

Tabulka 13: Seznam závislých (vysvětlovaných) proměnných použitých v analýze

Název proměnné	Popis proměnné
SPOLU, ANO, PirSTAN, SPD	součet hlasů pro politickou stranu/koalici dělený celkovým počtem platných hlasů
MAIN	součet hlasů pro SPOLU a PirSTAN dělený celkovým počtem platných hlasů
ANTI	součet hlasů pro ANO, SPD a KSČM dělený celkovým počtem platných hlasů
Nevoliči	počet voličů, kteří nepřišli k volbám, dělený celkovým počtem oprávněných voličů

Zdroj: vlastní zpracování

4.2.2 Nezávislé proměnné

Následně budou podrobněji představeny nezávislé (vysvětlující) proměnné, které budou použity v regresních modelech, uvedené v Tabulce č. 14. Tyto proměnné byly vybrány na základě předchozí literární rešerše provedené ve druhé kapitole této práce a je u nich předpokládán stejný vliv na závislé proměnné jako v případě zahraničních studií.

Tabulka 14: Seznam nezávislých (vysvětlujících) proměnných použitých v analýze

Název proměnné	Popis proměnné
Nezaměstnanost	počet uchazečů o zaměstnání dělený počtem obyvatel ve věku 15-64 let (v %) (v roce 2021)
Mzdy	rozdíl odchylky průměrné mzdy od celorepublikové průměrné mzdy mezi roky 2001 a 2021
Průmysl	změna v podílu na celkové zaměstnanosti u odvětví, které tvořilo v roce 1989 největší podíl na celkové zaměstnanosti daného území (změna mezi rokem 1989 a 2011)
PZI	stav přímých zahraničních investic k roku 2021
Rozvoj	podíl obyvatel žijících v hospodářsky a sociálně ohroženém území (vymezené MMR)
Silnice	rozdíl v počtu metrů místních komunikací na 1 obyvatele mezi roky 2016 a 2021
Dělníci	podíl pomocných a nekvalifikovaných pracovníků na celkovém počtu zaměstnanců (v roce 2021)
Zemědělské subjekty	podíl zemědělských subjektů na celkovém počtu ekonomických subjektů (v roce 2021)
Zaměstnaní cizinci	podíl zaměstnaných cizinců na celkovém počtu zaměstnanců (v roce 2021)
Venkov	podíl obyvatel žijících v obcích do 3000 obyvatel (v roce 2021)
Hustota zalidnění	počet obyvatel žijících na jednom km ² (v roce 2021)
Průměrný věk	průměrný věk občanů žijících na daném území (v roce 2021)
Seniori	podíl seniorů na celkovém počtu obyvatel (v roce 2021)
Vzdělání	podíl obyvatel s terciárním vzděláním na obyvatelstvu ve věku 15 a více let (v roce 2021)
Migrace	saldo migrace mezi roky 2001 a 2021 vydělené počtem obyvatel v roce 2001
Cizinci	podíl cizinců na celkovém počtu obyvatel (v roce 2021)
Národnost	podíl osob hlásících se k jiné než české, moravské či slezské národnosti (v roce 2021)

Zdroj: vlastní zpracování

Některé, především ekonomické, proměnné byly již blíže charakterizovány a analyzovány ve třetí kapitole, další vybrané socioekonomické a demografické proměnné budou stručně popsány a demonstrovány za využití kartogramů níže. V následující Tabulce č. 15 jsou prezentovány základní statistiky všech nezávislých proměnných zahrnutých do analýzy.

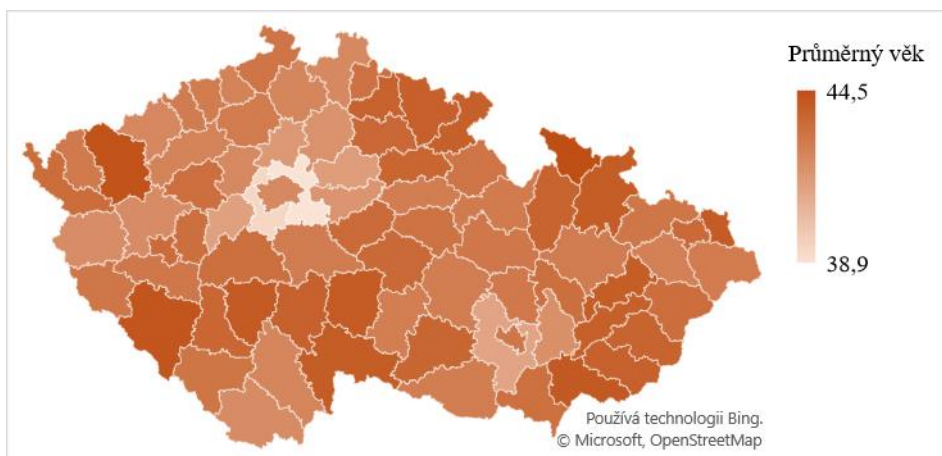
Tabulka 15: Základní statistiky nezávislých proměnných

Proměnná	Nezaměstnanost	Mzdy	Průmysl	PZI	Rozvoj	Silnice	Dělníci	Zemědělské subjekty	Zaměstnaní cizinci	Venkov	Hustota zalidnění	Průměrný věk	Podíl seniorů	Vzdělání	Migrace	Podíl cizinců	Národnost
Popisná statistika																	
Počet	77	77	77	77	77	77	77	77	77	77	76	77	77	77	77	77	77
Průměr	3,48	0,01	-8,43	56310,00	0,29	0,95	4,73	6,35	11,80	41,90	175,00	42,90	0,21	15,60	0,06	4,55	33,90
Medián	3,20	0,00	-8,60	13637,00	0,11	0,92	4,69	6,24	8,57	45,70	112,00	42,90	0,21	14,60	0,03	3,56	35,60
Minimum	1,28	-0,10	-24,60	1728,00	0,00	-3,24	2,68	1,83	2,39	0,00	36,50	38,90	0,15	8,40	-0,08	1,21	21,30
Maximum	8,47	0,05	6,10	2820000,00	1,00	4,21	6,44	12,30	70,80	71,70	2538,00	44,50	0,23	36,00	0,79	18,50	42,70

Zdroj: vlastní zpracování

Průměrný věk a podíl seniorů

Dle Obrázku č. 13, který mapuje průměrný věk obyvatel v okresech ČR, měl v roce 2021 nejnižší hodnotu okres Praha-východ (38,9 let) následovaný Prahou-západ (39,4 let). Třetí nejlepší hodnotu má okres Brno-město (41,2 let). Pod hodnotou 42 se pohybuje i několik dalších okresů Středočeského kraje. Naopak nejstarší obyvatelstvo má okres Jeseník (44,5 let), nad hodnotou 44 se nachází i okresy Karlovy Vary a Klatovy. Nejvyšší podíl seniorů na celkové populaci má poté okres Jeseník (23,3 %), nejnižší okres Praha-východ (15,3 %).

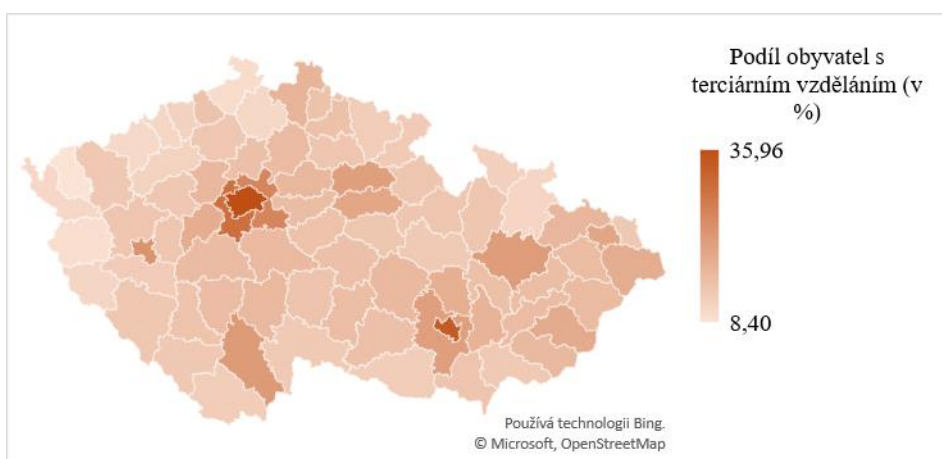

Obrázek 13: Průměrný věk obyvatel v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2021

Vzdělání

Úroveň vzdělanosti obyvatel, jak prezentuje Obrázek č. 14, má napříč republikou nerovnoměrné rozložení. Větší podíl terciárně vzdělaných obyvatel mají obecně okresy s přítomností krajského města. Za Prahou a Brnem, které mají přes 30 % vysokoškolsky vzdělaných, se tak nachází okresy Plzeň-město, Olomouc, České Budějovice a Hradec Králové s více jak 20 % vysokoškolsky vzdělanými obyvateli. Nejnižší podíl u okresů s krajským městem mají Karlovy Vary (13,3 %) a Ústí nad Labem (14,3 %). Vůbec nejnižší hodnoty mají okresy Sokolov, Tachov a Děčín (méně jak 10 %). Kolem 10 % se ovšem pohybují na krajské úrovni i samotné kraje Karlovarský a Ústecký.

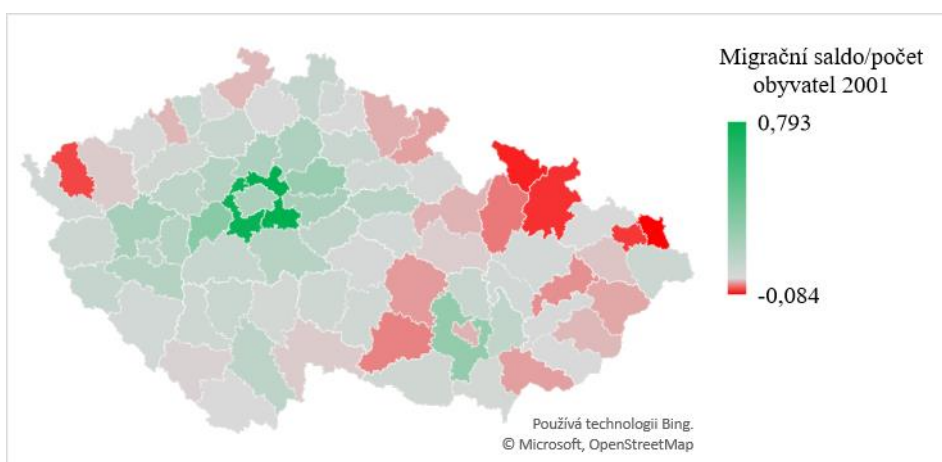

Obrázek 14: Podíl obyvatel s terciárním vzděláním v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Migrace

Mezi okresy s nejvyšší hodnotou tohoto ukazatele patří Praha-východ, Praha-západ, Beroun, Brno-město a Nymburk. Na druhé straně se záporným migračním saldem za období 2001-2021 se nachází okresy Karviná a Jeseník. Úbytek obyvatel stěhováním za sledované období zaznamenalo celkem 23 okresů. Podrobněji vykresluje migrační saldo v letech 2001-2021 Obrázek č. 15. Nejedná se o absolutní, ale o podílovou hodnotu, jak byla definována v tabulce výše. Zeleně jsou vyznačeny okresy s kladným migračním saldem, červeně se záporným.

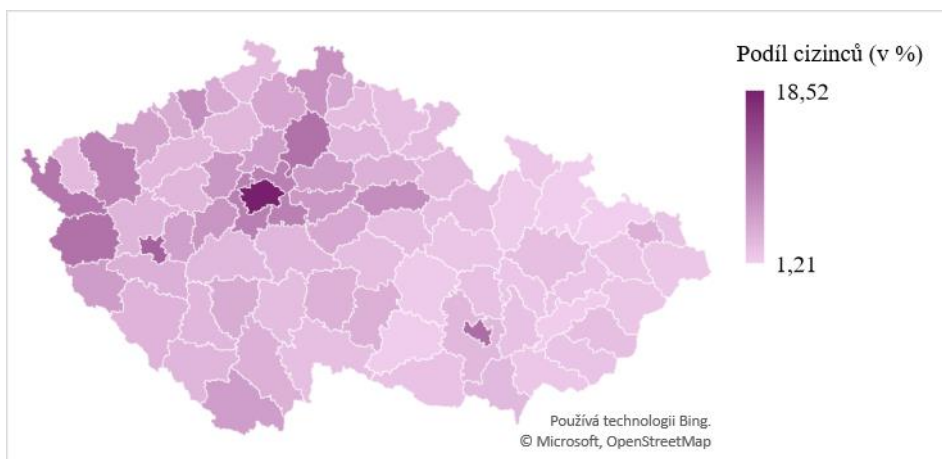

Obrázek 15: Migrační saldo mezi roky 2001 a 2021 v okresech ČR

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

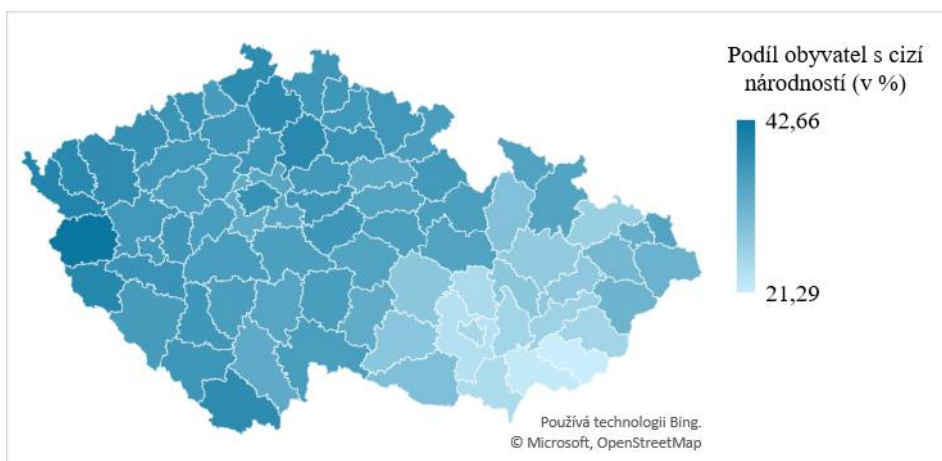
Cizinci, národnost a zaměstnaní cizinci

Nezávislé proměnné cizinci a národnost jsou si na první pohled podobné, ovšem nelze je zaměnit. Proměnná cizinci, zachycena na Obrázku č. 16, vyjadřuje podíl obyvatel okresu s jiným než českým státním občanstvím. Proměnná národnost, zobrazena na Obrázku č. 17, vyjadřuje v analýze podíl osob hlásících se k jiné než české, moravské či slezské národnosti, nehledě na jejich státní občanství. Po Praze, kde žilo k roku 2021 18,5 % cizinců, se na druhém místě s 12 % nachází okres Plzeň-město. Nad 10 % cizinců mají dále okresy Brno-město, Tachov a Mladá Boleslav. Větší podíl cizinců je obecně pozorován v západní části republiky. Ukazatel národnost má podobný charakter, větší podíl obyvatel hlásících se k jiné národnosti mají Čechy než Morava, okresy s nejvyššími podíly se nachází spíše na hranicích republiky. Nejvyšší podíl má okres Tachov (42,6 %), následuje Cheb se 40 % a nad 39 % se pohybují okresy Domažlice, Mladá Boleslav, Sokolov a Česká Lípa. Naopak nejnižší hodnotu má Uherské Hradiště (21,3 %), a zároveň žádný okres na Moravě nemá více jak 35 %. V podílu zaměstnaných cizinců na celkovém počtu zaměstnanců okresu opět dominuje Tachov (70,8 %). Následuje okres Mladá Boleslav a Praha. Nejnižší podíl má Kroměříž (2,4 %).

Obrázek 16: Podíl cizinců na obyvatelstvu v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

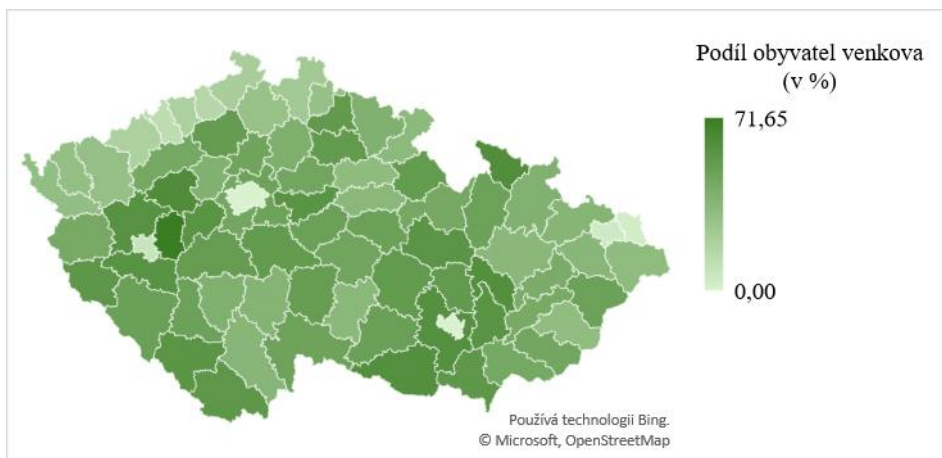
Obrázek 17: Podíl obyvatel hlásících se k jiné než české, moravské či slezské národnosti v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Venkov a zemědělské subjekty

Nezávislé proměnné venkov a zemědělské subjekty lze zařadit též do jedné skupiny, neboť zemědělská činnost probíhá spíše ve více venkovských regionech. Venkov je v tomto případě vymezen obcemi do 3000 obyvatel, což je v současné době hranice nutná pro to, aby obec mohla získat status města (zákon č. 128/2000 Sb.). Proměnná bude do analýzy vstupovat jako podíl obyvatel okresu žijících na venkově. Nejvyšší hodnotu, jak ilustruje Obrázek č. 18, má okres Rokycany, kde v obcích do 3000 obyvatel žije necelých 72 % obyvatel. Mezi další ryze venkovské okresy lze zařadit také Rakovník, Jeseník a Znojmo. Celkem v 26 okresech ČR žije více než 50 % obyvatel na venkově. Po Praze a Brně, které mají nulovou hodnotu tohoto ukazatele, má nejnižší podíl venkovských obyvatel okres Karviná (2,8 %), dále Ostrava-město (4,5 %), Plzeň-město (7,7 %) a Most (12 %). Co se týká zemědělských subjektů, tak jejich

největší podíl na celkovém počtu ekonomických subjektů má okres Prachatice (12,3 %). Více jak 10 % mají ještě okresy Klatovy, Jeseník, Tachov, Jindřichův Hradec a Pelhřimov.

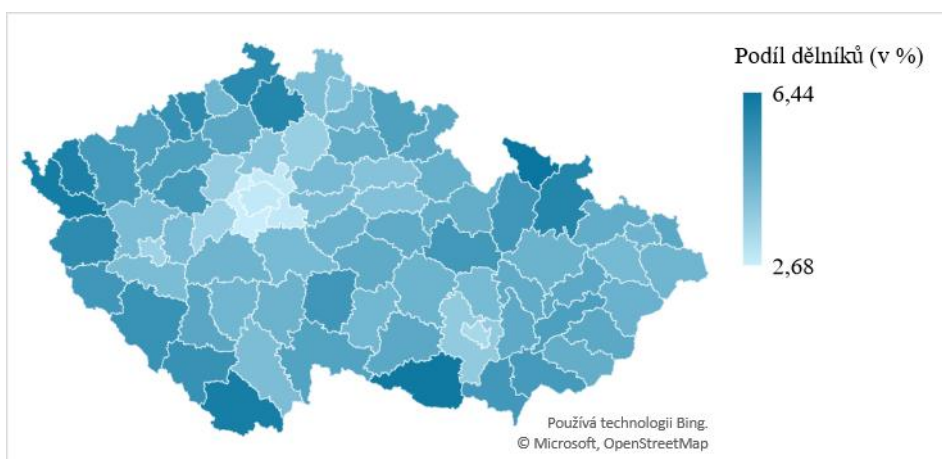

Obrázek 18: Podíl obyvatel žijících na venkově v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Dělníci

Proměnná podíl osob zaměstnaných na dělnických pozicích má nejvyšší hodnotu v okrese Jeseník (6,4 %) a dále nad 6 % mají okresy Znojmo, Český Krumlov, Cheb a Sokolov. Nejnižší podíl má Praha a přilehlé okresy, pod 4 % se pohybují ještě okresy Brno-město, Brno-venkov, Plzeň-město, Beroun, Mladá Boleslav, Kladno a Mělník. Celkové rozložení tohoto ukazatele ilustruje Obrázek č. 19.

Obrázek 19: Podíl dělníků na celkovém počtu zaměstnanců v okresech ČR v roce 2021

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c

Po vydefinování proměnných lze přistoupit k formulaci hypotéz. V Tabulce č. 16 jsou uvedené **hypotézy** vycházejí ze závěrů odborných článků a studií, které byly uvedeny ve druhé kapitole, zabývající se obdobnou problematikou. V prostředí ČR jsou předpokládány stejné závěry jako v zahraničí.

Vzhledem k ekonomickému vývoji regionů se lze domnívat, že postupné změny zejména v odvětvové struktuře jejich hospodářství a s nimi spojeným vývojem socioekonomických ukazatelů, mají v některých regionech vliv na volební chování jejich obyvatel. Rodríguez-Pose et al. (2024) nebo Guriev & Papaioannou (2022) potvrdili na vybraném vzorku zemí vyšší podporu antisystémových stran v regionech s poklesem ekonomického růstu, které zaostávají za ostatními regiony i za svým minulým vývojem. Na základě jejich závěrů byly stanoveny hypotézy **H1**, **H3**, **H5** a **H6**. Guiso et al. (2024) zjistili, že alternativou k tomuto chování je neúčast ve volbách, proto byla stanovena hypotéza **H2**. Immerzeel & Pickup (2015) nebo Dijkstra et al. (2020) se zabývali vlivem příjmové nerovnosti a sociálním statusem. Na základě jejich výzkumu byla formulována hypotéza **H4**. De Dominicis et al. (2020) potvrdili, že podpora protestních stran klesá s rostoucí úrovní vzdělanosti obyvatel. Úroveň vzdělání napomáhá i volební účasti. Tento závěr vedl ke stanovení hypotézy **H7**.

Tabulka 16: Seznam hypotéz stanovených pro diplomovou práci

H1: V regionech, kde došlo po roce 1989 k výraznému poklesu zaměstnanosti v tradičním odvětví, se z důvodu nespokojenosti projevuje silící podpora antisystémových politických stran.
H2: Alternativou k vyjádření nespokojenosti je v ČR vedle podpory antisystémových stran neúčast voličů ve volbách.
H3: V regionech s vyšší mírou nezaměstnanosti se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.
H4: V regionech s nižšími příjmy obyvatelstva a vyšším podílem dělnických profesí se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.
H5: V regionech vyznačujících se pomalejším rozvojem infrastruktury (stavba silnic) se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.
H6: Větší podpora antisystémových stran je patrná ve strukturálně postižených a hospodářsky slabých regionech.
H7: Podpora mainstreamových stran a vyšší volební účast je patrná v okresech s vyšší úrovní vzdělání obyvatelstva.

Zdroj: vlastní zpracování

4.3 Metody použité v diplomové práci

Mimo základních statistických metod je v analytické části práce využíváno **regresních modelů**, které se díky jejich široké využitelnosti řadí mezi nejčastěji aplikované metody pro analýzu širokého spektra dat. Cílem regresních modelů je nalezení co nejvhodnějšího modelu popisujícího vztah mezi závislou (vysvětlovanou) a nezávislou (vysvětlující) proměnnou (Řeháková, 2000). Dle povahy dat jsou používány různé regresní modely, v této práci bude s ohledem na spojitost vysvětlované proměnné využito lineárního regresního modelu. Tento typ regrese využívají i mnohé studie zabývající se zkoumáním determinantů ovlivňujících výsledky voleb (např. Dijkstra et al., 2020; Rodríguez-Pose et al., 2024).

4.3.1 Lineární regresní model

Lineární regresní model se používá, pokud se očekává, že mezi jednou závislou proměnnou a několika nezávislými proměnnými bude existovat lineární vztah. Závislá proměnná musí být zároveň spojitou veličinou. Tvorba takového modelu je nejčastěji konstruována za pomoci metody *Ordinary Least Squares* (OLS), v překladu metoda nejmenších čtverců. Pro interpretaci výsledků jsou stěžejní **p-hodnoty**. Jedná se o námi zvolenou hladinu významnosti, na jejímž základě dochází k zamítnutí či nezamítnutí hypotézy, že námi zvolená nezávislá proměnná je ne/významná. Nejčastěji se její hodnota volí 0,05, pokud je tedy p-hodnota nezávislé proměnné větší než toto číslo, pak je tato proměnná nevýznamná a nemá na závislou proměnnou vliv. Důležitá je též správná interpretace jednotlivých odhadnutých **koeficientů** (β_k). U významných nezávislých proměnných nám hodnota koeficientu říká, o kolik jednotek se v průměru zvýší závislá proměnná, pokud se daná nezávislá proměnná zvýší o jednotku a zároveň se ostatní nezávislé proměnné nezmění. Každý lineární regresní model obsahuje též **konstantu** (β_0), což je hodnota závislé proměnné v případě, pokud jsou všechny nezávislé proměnné nulové (Janáček, 2022; Hendl, 2022).

Kvalitu (přesnost) regresního modelu poté měří hodnota **koeficientu R^2** (koeficient determinace) či adjustovaného R^2 . Tyto koeficienty nabývají hodnot od 0 do 1, přičemž vyšší hodnota koeficientu značí kvalitnější (přesnější) model. Obecně se za dobrý model považuje takový, jehož hodnota koeficientu R^2 je aspoň 0,5 (50 %). Adjustované R^2 se liší v tom, že bere ohled na počet nezávislých proměnných, čímž lze porovnávat modely s jejich různým počtem. Dalším výstupem statistických softwarů je tzv. **Akaike kritérium** (AIC). To může nabývat kladných i záporných hodnot a platí, že čím nižší je jeho hodnota, tím je model kvalitnější. Samotné číslo ovšem slouží pouze pro porovnání kvality více modelů (Cipra, 2013).

Lineární regresní rovnice (4.1) má poté podle Janáčka (2022) tento obecný tvar:

$$y_n = \beta_0 + \beta_1 x_{n1} + \dots + \beta_k x_{nk} + \varepsilon_n, \quad n = 1, \dots, N \quad (4.1)$$

y_n je hodnota vysvětlované (závislé) proměnné

x_{n1}, \dots, x_{nk} jsou hodnoty vysvětlujících (nezávislých) proměnných

ε_n je reziduální složka modelu

N je počet pozorování

β_0 je konstanta

β_1, \dots, β_k jsou koeficienty jednotlivých nezávislých proměnných

Na základě této metody budou následně analyzována výše zmíněná data a hledány nejlepší modely vysvětlující poptávku po volebním programu jednotlivých stran ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021.

4.4 Výsledky analýzy

Samotná analýza dat za pomoci metody lineární regrese byla provedena v softwaru *Jamovi*. Byly sestaveny lineární regresní modely pro každou úspěšnou stranu zvlášť a dále byly vytvořeny regresní modely pro dvě skupiny sloučených stran podle výsledků korelační matice. Na závěr byl nalezen regresní model pro skupinu Nevoličů. Analýza za jednotlivé strany je níže seřazena podle jejich volebního zisku ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021.

Před provedením analýzy byla nejprve otestována normalita dat, následně byl každý model testován na přítomnost autokorelace reziduí za pomoci *Durbin-Watsonova testu* a multikolinearity mezi vysvětlujícími proměnnými pomocí VIF (*Variance Inflation Factor*). Pokud se hodnota D-W testu blíží 0, jedná se o extrémně pozitivní korelovanost sousedních reziduí, pokud se blíží 4, jde o extrémně negativní korelovanost sousedních reziduí, pokud se blíží 2, sousední rezidua jsou nekorelovaná. Model není zatížen multikolinearitou, pokud hodnota VIF je menší než 5 (Cipra, 2013).

V žádném z modelů nebyl problém s extrémní pozitivní či negativní korelovaností, lze tedy tvrdit, že vytvořené modely netrpí autokorelací. Všechny modely byly testovány i na multikolinearitu, kde u všech ponechaných vysvětlujících proměnných v modelu je hodnota $VIF < 5$, což dokládají tabulky u příslušných modelů.

Při hledání nejvhodnějšího regresního modelu pro každou vysvětlovanou proměnnou bylo nejprve vždy užito všech vysvětlujících proměnných uvedených v Tabulce č. 14 výše. Právě z důvodu výskytu multikolinearity mezi některými vysvětlujícími proměnnými byl model dále upravován a zlepšován. V každém modelu byly odstraněny různé nezávislé proměnné tak, aby vznikl nejvhodnější model pro danou vysvětlovanou proměnnou. Kvalita modelu byla sledována a modely byly mezi sebou porovnávány za využití indexů determinace a Akkaikova informačního kritéria. V modelech nebyly ponechány pouze statisticky významné nezávislé proměnné, ale i ty, které nemají statisticky významný vliv na vysvětlovanou proměnnou, ale zlepšují celkový model. Pro stanovení ne/významnosti nezávislých proměnných byla stanovena obvyklá hladina významnosti 95 %.

4.4.1 Analýza volební podpory SPOLU

Obrázek č. 20 ilustruje nalezení nejlepšího regresního modelu pro koalici SPOLU. Dle hodnoty indexu determinace lze říci, že se jedná o kvalitní model, který užitou metodou sedí na data ze 72,6 %.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R ²	Adjusted R ²	AIC
1	0,758	0,726	378

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	28,306	< .001
Vzdělání	0,4175	0,003
Nezaměstnanost	-0,9906	0,001
Dělníci	-1,5236	0,041
Zemědělské subjekty	0,5839	< .001
Mzdy	18,9228	0,124
PZI	2,44E-06	0,072
Národnost	-0,0933	0,259
Migrace	3,553	0,272
Průmysl	-0,0458	0,432

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Vzdělání	4,92
Nezaměstnanost	1,59
Dělníci	3,79
Zemědělské subjekty	1,87
Mzdy	1,68
PZI	2,03
Národnost	1,65
Migrace	2,2
Průmysl	1,16

Obrázek 20: Lineární regresní model pro koalici SPOLU

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

S ohledem na zvolenou hladinu významnosti lze konstatovat, že z 9 vybraných nezávislých proměnných mají 4 z nich spolu s konstantou statisticky významný vliv na volební podporu koalice SPOLU, tedy závislou proměnnou. Hodnota konstanty říká, že pokud by všechny nezávislé proměnné byly nulové, volební podpora SPOLU by byla 28,3 %.

Mezi statisticky významné nezávislé proměnné modelu patří: vzdělání, nezaměstnanost, dělníci a zemědělské subjekty. Pozitivní vliv na podporu koalice mají dvě z nich – vzdělání a zemědělské subjekty. Dle p-hodnoty byl nejvýznamnější vliv prokázán u zemědělských subjektů, kdy s rostoucím podílem těchto subjektů v okrese vzrůstá podpora koalice SPOLU. Naopak volební zisk SPOLU klesá s rostoucím podílem nezaměstnaných osob a větším podílem osob v okrese zaměstnaných v dělnických profesích. Nezaměstnanost je více signifikantní proměnnou.

4.4.2 Analýza volební podpory ANO

Obrázek č. 21 ilustruje nalezení nejlepšího regresního modelu pro hnutí ANO. Dle hodnoty indexu determinace lze říci, že se jedná o kvalitní model, který je užitou metodou kompatibilní s daty ze 73,5 %.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R ²	Adjusted R ²	AIC
1	0,763	0,735	360

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	26,6436	< .001
Zemědělské subjekty	-0,4433	0,003
Mzdy	-32,3713	0,003
Rozvoj	1,5729	0,076
Vzdělání	-0,3312	0,002
Nezaměstnanost	0,8453	0,004
Dělníci	1,6106	0,015
Průmysl	0,0455	0,376
PZI	-2.10e-6	0,07

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Zemědělské subjekty	1,82
Mzdy	1,49
Rozvoj	1,55
Vzdělání	3,52
Nezaměstnanost	1,74
Dělníci	3,61
Průmysl	1,11
PZI	1,84

Obrázek 21: Lineární regresní model pro hnutí ANO

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

S ohledem na zvolenou hladinu významnosti lze konstatovat, že z 8 zvolených nezávislých proměnných má 5 z nich spolu s konstantou vliv na volební podporu hnutí ANO, tedy závislou proměnnou. Hodnota konstanty uvádí, že pokud by všechny nezávislé proměnné byly nulové, volební podpora hnutí ANO by byla 26,6 %.

Mezi statisticky významné nezávislé proměnné patří: zemědělské subjekty, mzdy, vzdělání, nezaměstnanost a dělníci. Z nich mají pouze proměnné nezaměstnanost a dělníci pozitivní vliv na podporu ANO. Signifikantnější vliv byl prokázán u nezaměstnanosti, u které lze tvrdit, že s rostoucím podílem nezaměstnaných osob v okrese roste volební podpora hnutí ANO. Na

druhé straně volební zisk ANO klesá s rostoucím podílem terciárně vzdělaných osob, s rostoucí mzdou a větším podílem zemědělských subjektů v okrese. Nejsignifikantnější negativní vliv je spatřován u proměnné vzdělání, kdy v okresech s rostoucí vzdělaností klesá podpora hnutí ANO. Zároveň v porovnání s modelem pro koalici SPOLU si lze všimnout, že až na proměnnou mzdy, která u SPOLU vyšla jako statisticky nevýznamná, má podpora hnutí ANO přesně opačný charakter.

4.4.3 Analýza volební podpory PirSTAN

Obrázek č. 22 zobrazuje nalezení nejlepšího regresního modelu pro koalici PirSTAN. Podle hodnoty adjustovaného R^2 se jedná o nejslabší model ze všech provedených, ovšem s ohledem na hodnotu indexu, která lehce přesahuje 50 %, ho lze považovat za uspokojivý.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R ²	Adjusted R ²	AIC
1	0,566	0,529	364

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	-2,7522	0,473
Vzdělání	0,3607	< .001
Zemědělské subjekty	-0,4078	0,014
Mzdy	27,1459	0,014
Rozvoj	-1,2881	0,143
Venkov	0,0471	0,116
Národnost	0,364	< .001

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Vzdělání	1,95
Zemědělské subjekty	2,13
Mzdy	1,52
Rozvoj	1,43
Venkov	2,76
Národnost	1,36

Obrázek 22: Lineární regresní model pro koalici PirSTAN

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

Čtyři z šesti vybraných proměnných pro tento model mají na hladině významnosti 95 % vliv na volební zisk koalice PirSTAN. Nejvíce signifikantní se ukazuje vliv vzdělání a národnosti, kdy v okresech s větším podílem vysokoškolsky vzdělaných osob a větším zastoupením osob hlásících se k jiné než české národnosti, roste podpora koalice. Většímu volebnímu zisku napomáhá i vyšší tempo růstu mezd v okresech. Nižší zisk má koalice v zemědělských okresech. U tohoto modelu si lze všimnout, že konstanta je zde statisticky nevýznamná.

4.4.4 Analýza volební podpory SPD

Nejlepší regresní model pro stranu SPD prezentuje Obrázek č. 23. Dle hodnoty indexu determinace se jedná o stejně kvalitní model jako v případě ANO, který odpovídá datům ze 73,4 %.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R ²	Adjusted R ²	AIC
1	0,773	0,734	255

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	25,1966	0,037
Průměrný věk	-0,2789	0,311
Dělníci	0,9274	0,007
Zemědělské subjekty	-0,2225	0,003
Mzdy	-25,3406	< .001
Rozvoj	1,464	0,001
PZI	-1.58e-6	0,012
Průmysl	-0,0257	0,331
Národnost	-0,1168	0,006
Vzdělání	-0,1584	0,015
Migrace	-2,7969	0,177
Zaměstnaní cizinci	0,0371	0,03

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Průměrný věk	3,71
Dělníci	3,9
Zemědělské subjekty	1,82
Mzdy	1,67
Rozvoj	1,53
PZI	2,1
Průmysl	1,19
Národnost	2,07
Vzdělání	4,9
Migrace	4,49
Zaměstnaní cizinci	1,68

Obrázek 23: Lineární regresní model pro stranu SPD

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

V případě strany SPD se ukázalo podstatně více významných proměnných než v předchozích modelech – 8 z 11 vybraných. Většina z nich má negativní vliv na podporu strany, nejvíce významná je vysvětlující proměnná mzdy. Okresy s větší dynamikou mezd se vyznačují menší podporou SPD. Negativně působí i proměnné zemědělské subjekty, přímé zahraniční investice, národnost a vzdělání. Na druhé straně větší podpora SPD je dle nalezeného modelu v okresech s větším podílem dělníků, v méně rozvinutých okresech a v okresech, kde je zaměstnán větší podíl cizinců. Proměnná *rozvoj* je nejvíce signifikantní z proměnných s pozitivním vlivem.

4.4.5 Analýza volební podpory mainstreamových stran (SPOLU a PirSTAN)

Obrázek č. 24 demonstruje nalezení nejlepšího regresního modelu pro skupinu dvou koalic – SPOLU a PirSTAN. Jedná se zatím o nejkvalitnější model, který je dle indexu determinace kompatibilní s pozorovanými daty ze 75 %.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R ²	Adjusted R ²	AIC
1	0,776	0,75	426

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	20,242	0,003
Vzdělání	0,848	< .001
Migrace	8,464	0,051
Cizinci	-0,527	0,038
Nezaměstnanost	-1,053	0,012
Mzdy	64,625	< .001
Rozvoj	-2,967	0,034
PZI	5,61E-06	0,006
Národnost	0,357	0,016

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Vzdělání	3,84
Migrace	2,06
Cizinci	3,27
Nezaměstnanost	1,6
Mzdy	1,62
Rozvoj	1,64
PZI	2,31
Národnost	2,68

Obrázek 24: Lineární regresní model pro mainstreamové strany

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

Až na proměnnou migrace, která se svojí p-hodnotou na dané míře tolerance nachází na hraně, jsou všechny nezávislé proměnné modelu významné. Nejvíce signifikantní jsou v případě mainstreamových stran proměnné vzdělání a mzdy. S rostoucí úrovní vzdělání a mzdovou dynamikou v okrese roste podpora stran řadících se do hlavního proudu. Pozitivně na podporu skupiny MAIN působí i objem PZI v okrese, ovšem zanedbatelnou měrou. Dle hodnoty interceptu, pokud by byly všechny nezávislé proměnné nulové, by tyto strany měly ve volbách 20% podporu. Negativně se na volebním zisku koalic odráží rostoucí nezaměstnanost, vyšší podíl cizinců a nižší zisky jsou též v méně rozvinutých okresech.

4.4.6 Analýza volební podpory antisystémových stran (ANO a SPD)

Předposlední regresní model, prezentovaný na Obrázku č. 25, byl nalezen pro skupinu antisystémových stran, jehož kvalita se dle indexu determinace R² blíží 80 %.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R²	Adjusted R²	AIC
1	0,811	0,786	409

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	41,9453	< .001
Nezaměstnanost	1,1842	0,003
Dělníci	2,7407	0,003
Zemědělské subjekty	-0,5037	0,013
Mzdy	-56,0468	< .001
Rozvoj	3,0163	0,018
PZI	-3.86e-6	0,021
Vzdělání	-0,5468	0,002
Národnost	-0,1563	0,149
Zaměstnaní cizinci	0,0907	0,045

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Nezaměstnanost	1,73
Dělníci	3,66
Zemědělské subjekty	1,86
Mzdy	1,48
Rozvoj	1,71
PZI	2,03
Vzdělání	4,84
Národnost	1,87
Zaměstnaní cizinci	1,58

Obrázek 25: Lineární regresní model pro antisystémové strany

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

Konstanta a 8 z 9 vybraných nezávislých proměnných jsou statisticky významné. Nejsignifikantnější proměnnou představují opět mzdy. Negativně na podporu populistických stran působí též větší podíl terciárně vzdělaných osob, větší podíl obyvatel hlásících se k jiné národnosti či větší objem PZI v okrese. Větší volební zisky mají tyto strany naopak v okresech s vyšší nezaměstnaností, vyšším podílem dělnických profesí, s větším podílem zaměstnaných cizinců a větší oblibu těchto stran vykazují též okresy zařazené mezi hospodářsky a sociálně ohrožená území. Dle nalezeného modelu by v případě nulové hodnoty všech nezávislých proměnných tato skupina stran získala ve volbách necelých 42 % hlasů.

4.4.7 Analýza nevoličů

Poslední a zároveň nejkvalitnější model byl nalezen pro speciální vysvětlovanou proměnnou s názvem Nevoliči. Dle hodnoty indexu determinace je model s pozorovanými daty kompatibilní z necelých 86 %. Model je na následujícím Obrázku č. 26.

<i>Model Fit Measures</i>			
Model	R²	Adjusted R²	AIC
1	0,877	0,859	315

<i>Model Coefficients</i>		
Predictor	Estimate	p
Intercept	36,868	< .001
Vzdělání	-0,3221	< .001
Cizinci	0,4187	< .001
Nezaměstnanost	1,1367	< .001
Dělníci	2,4322	< .001
Zemědělské subjekty	-0,2933	0,036
Mzdy	-20,634	0,017
Venkov	-0,0516	0,052
Průmysl	-0,0443	0,249
Migrace	-3.03e-5	0,043
Senioři	-48,1963	0,012

<i>Collinearity Statistics</i>	
	VIF
Vzdělání	3,97
Cizinci	2,61
Nezaměstnanost	1,78
Dělníci	3,6
Zemědělské subjekty	3,06
Mzdy	1,83
Venkov	4,27
Průmysl	1,16
Migrace	3,32
Senioři	1,78

Obrázek 26: Lineární regresní model pro nevoliče

Zdroj: vlastní zpracování dat v programu Jamovi

Z deseti vybraných nezávislých proměnných lze 8 označit na zvolené hladině významnosti za statisticky významné. Nejsignifikantnější jsou první čtyři uvedené. Čím vyšší je v okrese úroveň vzdělání, tím menší je zde procento nevoličů. Podíl nevoličů ovšem narůstá s rostoucí nezaměstnaností, podílem dělníků a cizinců v okrese. Více nevoličů je také v okresech s nižší dynamikou mezd. Menší procento nevoličů je naopak na venkově, v zemědělských okresech a tam, kde žije vyšší podíl seniorů. Více nevoličů je tedy mezi produktivní částí populace. Hodnota konstanty udává, že pokud by všechny nezávislé proměnné byly nulové, procento nevoličů by dosahovalo hodnoty 36,8 %.

5 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ ANALÝZY A DOPORUČENÍ

V poslední kapitole této práce budou shrnuty výsledky provedené analýzy, vyhodnoceny hypotézy stanovené pro naplnění cíle diplomové práce a na závěr budou stanovena doporučení pro zlepšení situace v regionech ČR.

5.1 Shrnutí výsledků a rozhodnutí o závěrech stanovených hypotéz

Analýza byla nejprve provedena na úrovni jednotlivých stran či koalic, které uspěly ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021. Po nalezení vysvětlujících proměnných, které mají statisticky významný vliv na volební výsledek dvou nejúspěšnějších subjektů těchto voleb, koalice SPOLU a hnutí ANO, lze konstatovat, že jejich podpora má vesměs opačný charakter, což ukázaly i výsledky z korelační matice. Zatímco růst podílu nezaměstnanosti a dělníků v okrese zvyšuje podporu hnutí ANO a podporu koalice SPOLU snižuje, u proměnných zemědělské subjekty a vzdělání je to přesně naopak. V okresech s vyšším podílem osob s terciárním vzděláním a vyšším podílem zemědělských subjektů roste podpora koalice SPOLU a klesá podpora hnutí ANO. Větší podíl zemědělských subjektů snižuje i volební zisky druhé úspěšné koalice PirSTAN, jejíž podpoře naopak napomáhá především vyšší úroveň vzdělání a vyšší podíl obyvatel s cizí národností. Na podporu strany SPD má pozitivní vliv především nižší úroveň hospodářského a sociálního rozvoje regionu a vyšší podíl dělníků. Pozitivně také působí proměnná zaměstnaní cizinci, což mluví ve prospěch závěrů zahraničních studií, které prokázaly statisticky významný vliv přílivu migrantů na podporu populistických, radikálně pravicových a protiimigračních stran pramenící z obavy domácího obyvatelstva o ztrátu zaměstnání. Takovýto vliv by mohl být patrný i u české SPD.

Další část analýzy se zaměřila na srovnání podpory mainstreamových (SPOLU a PirSTAN) a antisystémových stran (ANO a SPD). Podpora mainstreamových stran je spojena především s vyšší úrovní vzdělání a vyšší mzdovou dynamikou v regionu, negativně na volební zisk těchto stran působí zejména rostoucí míra nezaměstnanosti a nižší úroveň rozvoje regionu. Podpoře antisystémových strany napomáhá rostoucí míra nezaměstnanosti, větší podíl dělnických profesí a větší volební zisk těchto stran je pozorován v méně rozvinutých regionech zařazených mezi hospodářsky a sociálně ohrožená území. Vyšší úrovně mezd a vzdělanosti obyvatelstva těmto stranám volební zisk snižují.

Poslední část analýzy se soustředila na Nevoliče. Neúčast ve volbách, která se ukázala jako alternativa k podpoře antisystémových stran, se projevuje především v okresech s vysokou

nezaměstnaností, větším podílem cizinců, zaměstnaných dělníků a obyvatel s nižší úrovní vzdělání. Menší podíl nevoličů je ve venkovských oblastech s vyšším podílem seniorů a regionech s vyšší mzdovou dynamikou.

Následně je možné přejít k potvrzení či zamítnutí hypotéz. Níže uvedená Tabulka č. 17 uvádí seznam hypotéz s rozhodnutím o jejich potvrzení či zamítnutí na základě provedené analýzy.

Tabulka 17: Seznam hypotéz a jejich závěrů

Hypotéza	Závěr
H1: V regionech, kde došlo po roce 1989 k výraznému poklesu zaměstnanosti v tradičním odvětví, se z důvodu nespokojenosti projevuje sílící podpora antisystémových politických stran.	Zamítnuta
H2: Alternativou k vyjádření nespokojenosti je v ČR vedle podpory antisystémových stran neúčast voličů ve volbách.	Potvrzena
H3: V regionech s vyšší mírou nezaměstnanosti se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.	Potvrzena
H4: V regionech s nižšími příjmy obyvatelstva a vyšším podílem dělnických profesí se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.	Potvrzena
H5: V regionech vyznačujících se pomalejším rozvojem infrastruktury (stavba silnic, ...) se projevuje vyšší podpora antisystémových stran.	Zamítnuta
H6: Větší podpora antisystémových stran je patrná ve strukturálně postižených a hospodářsky slabých regionech.	Potvrzena
H7: Podpora mainstreamových stran a vyšší volební účast je patrná v okresech s vyšší úrovní vzdělání obyvatelstva.	Potvrzena

Zdroj: vlastní zpracování

Hypotézu **H1** nelze přímo potvrdit na základě žádného nalezeného regresního modelu, neboť proměnná *průmysl*, která vyjadřovala, jak se změnila zaměstnanost v odvětví, které v daném konkrétním okrese činilo v roce 1989 největší podíl na zaměstnanosti, se neukázala v žádném z modelů jako statisticky významná. Nicméně na základě analýzy provedené ve třetí kapitole práce se lze domnívat, že regiony, které se nejvíce potýkají se změnami ve struktuře hospodářství (zejména spojené s úpadkem těžebního a na něj navazujícího zpracovatelského průmyslu), se nacházejí na území strukturálně postižených krajů (Moravskoslezský, Karlovarský a Ústecký), kde je právě nejvíce patrná podpora antisystémových stran či tendence se neúčastnit voleb. Z tohoto důvodu lze diskutovat o závěru první výše formulované hypotézy. Ve prospěch přijetí hypotézy lze polemizovat i nepřímou na základě výsledku jiných nezávislých proměnných, např. *nezaměstnanosti*, jejíž hodnoty jsou rovněž nejvyšší v okresech zmíněných krajů. Rychlá a násilná restrukturalizace dříve prosperujících odvětví se zde projevuje růstem nezaměstnanosti.

Hypotézy **H2, H3, H4, H6 a H7** lze na základě provedené analýzy, a s odkazem na shrnutí uvedená výše, potvrdit. Tyto hypotézy se svými závěry shodují s výzkumy provedenými v zahraničí. Jako poslední zbývá rozhodnout o hypotéze **H5**. Jelikož proměnná *silnice*, která byla sestavena na základě údajů o výstavbě místních komunikací mezi lety 2016 a 2021, nebyla v žádném z regresních modelů nalezena jako statisticky významná, bylo rozhodnuto o zamítnutí hypotézy. Zde však analýza naráží na omezení vyplývající z dostupnosti dat až od roku 2016. Pokud by bylo možné získat data o výstavbě nejen silniční, ale i ostatní infrastruktury za delší časové období, mohl by být závěr z této hypotézy opačný.

5.2 Formulace doporučení pro zlepšení situace v regionech

Na závěr budou stanovena doporučení pro zlepšení situace v regionech ČR. Doporučení jsou formulována na základě analýzou identifikovaných nedostatků, které se jeví jako nejzávažnější vzhledem k volebním výsledkům, a jejichž odstranění by mohlo mít pozitivní vliv nejen na volební účast, ale i na změnu ve volebních preferencích občanů.

1) Zdárné dokončení hospodářské restrukturalizace a revize zaměstnanostní politiky

Významným determinantem, který se odráží ve volebních preferencích voličů, je jejich příslušnost k danému regionu. Volič je především ovlivňován situací v jeho okolí a na základě ní si poté formuje svoje názory a utváří volební preference. V ČR od 90. let docházelo postupně k restrukturalizaci hospodářství, která ne ve všech regionech proběhla hladce. V mnohých regionech došlo k odklonu od tradičních odvětví, což ovlivnilo strukturu a počet pracovních míst, což mohlo mít dvojí efekt: 1) V důsledku těchto vlivů docházelo k nárůstu nezaměstnanosti, která poté negativně působí na hospodářský vývoj celého regionu. 2) Obyvatelé takto postižených regionů vnímají dopady restrukturalizace špatně a projevují svoji nespokojenost neúčastí ve volbách nebo podporou nově vzniklých protestních stran, neboť jak zjistily předešlé výzkumy (např. Dijkstra et al., 2020), lidé nemají rádi změny a obtížně se adaptují na nové věci a přirozený vývoj ve společnosti.

Měla by proto být politická vůle **započatou hospodářskou restrukturalizaci zdárně dokončit** a znovu **nastartovat ekonomický růst regionu**. V regionech s nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti je třeba **realizovat aktivní politiku zaměstnanosti** zaměřenou na **rekvalifikaci a podporu tvorby nových pracovních míst**. Měla by být snaha nejen o **revizi aktivní, ale i pasivní politiky zaměstnanosti**. Systém státní sociální podpory je třeba nastavit tak, aby nebylo zneužíváno podpor v nezaměstnanosti, ale jejich výše motivovala příjemce k co

nejrychlejšímu nalezení zaměstnání. Je nutné **motivovat lidi k zaměstnání v nově vzniklých odvětvích** a zamezit jejich odchodu z regionu, neboť dlouhotrvající záporné migrační saldo se negativně podepisuje na celkové ekonomické výkonnosti regionu. Je potřeba učinit z regionu opět lukrativní místo pro jeho občany, přičemž je potřeba **zohledňovat specifika každého regionu**. Tím, že bude docházet ke zlepšení situace v regionu, nebudou mít jeho občané dále tendenci vyjadřovat svoji nespokojenost neúčastí ve volbách, ale využijí své přednosti života v demokracii, svého volebního práva a ve snaze ukotvit svůj politický názor si vyberou kandidáta, který bude nejlépe reprezentovat jejich zájmy.

2) Snižování regionálních disparit a vyvážená podpora silných a slabých regionů

Větší neúčast ve volbách a preference antisystémových stran pramenící z nespokojenosti místních obyvatel je v ČR patrná ve strukturálně postižených a hospodářsky a sociálně slabých regionech. Pokud by chtěl stát zvýšit volební účast v těchto regionech, měl by se snažit **odstraňovat nejzávažnější problémy a zacílit svoje dostupné prostředky**, nejen finanční, primárně do nich. Stát by měl **využívat také předností**, které mu nabízí **členství v Evropské unii** a zužít širokou škálu možných podpor pramenících z jejích programů a jím příslušných fondů, čímž uleví svým veřejným rozpočtům. V konečném důsledku tak může být pomoc regionu větší, než kdyby ji realizoval sám stát. Výsledky realizovaných evropských investic budou v regionu viditelné, což napomůže místním obyvatelům v důvěře, že členství v ní má smysl, dojde ke snížení euroskepticismu a podpoře stran, které jsou pro vystoupení z EU. Nelze ovšem opomenout ani podporu regionů rozvinutých, které se podstatně podílejí na celorepublikové ekonomické úrovni a vyvažují vliv slabých regionů. Je proto vhodné **hledat správný mix podpory silných a slabých regionů**, neboť díky zlepšování situace ve slabých za současného posilování pozice regionů silných bude docházet ke stabilnímu celkovému růstu ekonomiky a celospolečenského blaha. V tomto duchu je třeba dbát na **snížování meziregionálních disparit**.

3) Podpora tvorby kvalifikovaných míst a výchova k demokracii a občanské zodpovědnosti

Nižší volební účast byla prokázána i v regionech s nižší úrovní vzdělání. Nelze trvat na stejné úrovni vzdělání obyvatel napříč republikou, neboť vždy budou existovat regiony s nižším podílem terciárně vzdělaného obyvatelstva, což vyplývá ze specifík příslušného regionu. Vysokoškolsky vzdělaná populace se obvykle koncentruje do krajských měst s přítomností univerzit, kde po ukončení svých studií často zůstává a už se nevrací zpět, proto je třeba usilovat

o jejich návrat do domovských regionů. Někteří, zejména obyvatelé příhraničních regionů, odcházejí za prací též do zahraničí. Stát by měl v těchto odlehlých regionech **pomoci s vytvářením kvalifikovaných míst, kde vysokoškolsky vzdělaná populace najde svoje uplatnění**, bude svými znalostmi napomáhat jeho rozvoji a může se podílet na utváření politik na regionální a komunální úrovni. Ve snaze vychovávat občany již od útlého věku k zodpovědnému životu v demokratické společnosti by měl stát zajistit **vyvážený obsah kurikulárních dokumentů**. Všeobecná gramotnost a přehled by měly zajistit pocit občanské zodpovědnosti a uvědomění, že by se měl každý občan zajímat o politické dění ve společnosti a svou účastí ve volbách vyjádřit svůj názor. Snaha o rozkvět společnosti, ve které žije, a zájem na jejím zachování, by měla být základem vzdělání, které by měl mít každý jedinec.

4) Vyrovnávání mzdových rozdílů

Dalším významným faktorem působícím na volební preference i účast se ukázaly rozdíly v úrovni mezd napříč regiony. V regionech, kde se mzda pomaleji přibližuje mzdě průměrné nebo se od ní dokonce vzdaluje, dochází z důvodu nespokojenosti k podpoře antisystémových stran a celkově k nižší volební účasti. Politická reprezentace by měl mít snahu o vyrovnání mzdových rozdílů napříč regiony. Nelze ovšem usilovat o jednotnou celorepublikovou průměrnou mzdu, byť vždy budou existovat rozdíly ve mzdách, v čemž se mimo jiné odráží rozdílné náklady na život v dané oblasti. Bylo by nicméně vhodné alespoň **snížovat mzdové rozdíly mezi regiony s podobnými životními náklady**, při respektování dalších faktorů. V regionech s nižší mzdovou dynamikou je třeba **podporovat mzdový růst prostřednictvím ekonomického růstu**. Je nutné dbát o **vyrovnávání mzdových rozdílů přinejmenším v rámci jednotlivých oborů**, aby nedocházelo k přesunům pracovníků mezi regiony s cílem získat lepší mzdové ohodnocení, na čemž bude úbytkem kvalifikovaných pracovníků emigrační region strádat. Je nutné mít na zřeteli, že celkovou mzdovou dynamiku ovlivňuje i podíl soukromého a veřejného sektoru v daném regionu, kdy v soukromém je obecně mzdová dynamika vyšší.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo analyzovat vztah mezi ekonomickou transformací regionů České republiky a výsledky voleb v daných regionech. Na základě literární rešerše byly identifikovány determinanty, které dle předchozí literatury ovlivňují rozhodování voličů v procesu veřejné volby a následně byl sestaven seznam 17 nezávislých socioekonomických a demografických proměnných. Analytická část provedená na úrovni okresů ČR za využití metody lineární regrese poté zkoumala, zda mají tyto proměnné vliv na volební podporu jednotlivých politických subjektů, které uspěly v posledních volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021 (koalice SPOLU a PirSTAN a hnutí ANO a SPD). Dále byla zkoumána odlišnost podpory mainstreamových a antisystémových stran, a nakonec i motivy pro zdržení se hlasování.

Výsledkem práce je zjištění, že vývoj ekonomických faktorů (nezaměstnanost, příjmy obyvatel, hospodářský a sociální rozvoj), odrážející se v odlišné hospodářské vyspělosti českých regionů, ovlivňuje rozhodnutí voličů o tom, jakému politickému subjektu dají ve volbách hlas, a determinují i rozdílnost podpory stran hlavního proudu a populistických antisystémových stran. Příznivější ekonomická vyspělost regionu se odráží ve větší podpoře mainstreamových stran a naopak. Citelnější podpora antisystémových stran či tendence neúčastnit se voleb je tak patrná u regionů s vysokou mírou nezaměstnanosti, kde jsou nižší mzdy a vyšší podíl nekvalifikovaných pracovníků. Zároveň se jedná spíše o periferní regiony, kde žije větší podíl cizinců a je zde nižší úroveň vzdělanosti. Lze tedy konstatovat, že změny, které v ČR započaly po roce 1989 a přinesly s sebou rozdílný ekonomický vývoj v meziregionálním měřítku, ovlivnily smýšlení místních obyvatel, což se promítá do jejich politických preferencí. Hlavním doporučením pro tvůrce veřejných politik je tedy snaha o nastavení vhodné regionální politiky ve snaze o snižování meziregionálních disparit a vyvážený hospodářský rozvoj celé ekonomiky při zohledňování místních specifik.

Diplomová práce se musela vypořádat i s určitými omezeními při jejím zpracování. Za limity této práce lze považovat především nedostupnost některých dat, která vedla k nemožnosti provést analýzu do větší hloubky či k určitým kompromisům při práci s daty. Provedení analýzy na nižší úrovni, než je úroveň okresů (např. ORP), by přineslo ještě větší zohlednění místních specifik, zde je nicméně rovněž problém s dostupností některých dat pro menší územní jednotky.

SEZNAM LITERATURY

- 1) ALESINA, A.; COHEN, G. D. and ROUBINI, N. *Macroeconomic policy and elections in OECD democracies*. Economics & Politics, 1992, 4(1): p. 1-30. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1992.tb00052.x>
- 2) ARCENEUX, K. and NICKERSON, D. W. *Who is mobilized to vote? A re-analysis of 11 field experiments*. American Journal of Political Science, 2009, 53(1): p. 1-16. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00354.x>
- 3) ARROW, K. *Social Choice and Individual Values*. Second Edition. New York: J. Wiley and Sons, 1951.
- 4) BARONE, C.; LUCCHINI, M. and SARTI, S. *Class and political preferences in Europe: A multilevel analysis of trends over time*. European Sociological Review, 2007, 23(3): p. 373-392. DOI <https://doi.org/10.1093/esr/jcm009>
- 5) BARONE, G.; D'IGNAZIO, A.; DE BLASIO, G. et al. *Mr. Rossi, Mr. Hu and politics. The role of immigration in shaping natives' voting behavior*. Journal of Public Economics, 2016, 136(1): p. 1-13. DOI <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2016.03.002>
- 6) BARŠA, P.; HESOVÁ, Z.; SLAČÁLEK, O. et al. *Central European culture wars: beyond post-communism and populism*. Prague: Faculty of Arts, Charles University, 2021. ISBN 978-80-7671-034-4.
- 7) BEAUREGARD, K. *Women's representation and gender gaps in political participation: do time and success matter in a cross-national perspective?*. Politics, Groups, and Identities, 2018, 6(2): p. 237-263. DOI <https://doi.org/10.1080/21565503.2016.1207548>
- 8) BECKER, S. O.; FETZER, T. and NOVY, D. *Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis*. Economic Policy, 2017, 32(92): p. 601-650. DOI <https://doi.org/10.1093/epolic/eix012>
- 9) BELLUCCI, D.; CONZO, P. and ZOTTI, R. *Perceived immigration and voting behavior*. Carlo Alberto Notebooks, 2019, 588. ISSN 2279-9362.
- 10) BERNARD, J. *Teorie třídně podmíněného hlasování a její souvislosti s prostorovými vzorci volebního chování*. Geografie výsledků parlamentních voleb: prostorové vzorce volebního chování v Česku, 2013, p. 94-116. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/ukazka.pdf>
- 11) BERNARD, J.; KOSTELECKÝ, T. a ŠIMON, M. *Existují prostorové kontextové vlivy na volební chování i v relativně nacionalizovaném stranickém systému? Příklad Česka*. Geografie, 2014, 119(3): p. 240-258. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2014119030240.pdf
- 12) BLAIS, A. *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. The University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2000. DOI <https://doi.org/10.2307/j.ctt5hjrrf>
- 13) BOHÁČOVÁ, H. a JINDROVÁ, P. *Vývoj odvětvové struktury zaměstnanosti v ČR v letech 1993–2020 v kontextu změn vzdělanostní struktury obyvatelstva*. In: RELIK 2021: reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislosti. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2021, s. 81-91. ISBN 978-80-245-2429-0.
- 14) BORNSCHIER, S. and KRIESI, H. *The populist right, the working class, and the changing face of class politics*. In *Class politics and the radical right*. Routledge, 2012: p. 10-30. ISBN 978-02-0307-954-6.
- 15) BOTTERMAN, S. and HOOGHE, M. *Religion and voting behaviour in Belgium: An analysis of the relation between religious beliefs and Christian Democratic voting*. Acta Politica, 2012, 47(1): p. 1-17. DOI <https://doi.org/10.1057/ap.2011.11>
- 16) BREUX, S.; COUTURE, J. and GOODMAN, N. *Fewer voters, higher stakes? The applicability of rational choice for voter turnout in Quebec municipalities*. Environment and Planning C: Politics and Space, 2016, 35(6): p. 990-1009. DOI <https://doi.org/10.1177/0263774X16676272>

- 17) BUCHANAN, J. M. and TULLOCK, Gordon. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund, 1999. ISBN 13: 978-08-6597-218-6.
- 18) BUCHANAN, J. M. *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press, 1975. ISBN 978-02-2607-820-5.
- 19) BURDEN, B. C. and WICHOWSKY, A. *Economic discontent as a mobilizer: unemployment and voter turnout*. The Journal of Politics, 2014, 76(4): p. 887-898. DOI <https://doi.org/10.1017/S0022381614000437>
- 20) CABADA, Ladislav a KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-076-5.
- 21) CAMPBELL, A.; CONVERSE P. E. et al. *The American Voter*. New York: Wiley, 1960. ISBN 978-04-7113-335-3.
- 22) CAMPBELL, D. E. *Civic engagement and education: An empirical test of the sorting model*. American Journal of Political Science, 2009, 53(4): p. 771-786. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00400.x>
- 23) CAMPBELL, J. E. *The American Campaign: U.S. Presidential Campaigns and the National Vote*. Texas A&M University Press, 2008. ISBN 978-15-8544-644-5.
- 24) CAPLAN, B. D. *Mýtus racionálního voliče: proč v demokracii vítězí špatná politika*. Respekt (NLN, Nakladatelství Lidové noviny). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-056-2.
- 25) CASTILLO, C.; DA SILVA, J. and MONSUETO, S. *Objectives of sustainable development and youth employment in Colombia*. Sustainability, 2020, 12(3): p. 991. DOI <https://doi.org/10.3390/su12030991>
- 26) CIPRA, T. *Finanční ekonometrie*. Druhé, upravené vydání. Praha: Ekopress, 2013. ISBN 978-80-86929-93-4.
- 27) CONGLETON, R.D. *The Median Voter Model*. In: Rowley, C.K., Schneider, F. (eds) *The Encyclopedia of Public Choice*. Springer, Boston, MA, 2004, p. 707-712. DOI https://doi.org/10.1007/978-0-306-47828-4_142
- 28) ČNB. *Přímé zahraniční investice* [online]. 2024 [cit. 2024-07-10]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/index.html
- 29) ČNB. *Přímé zahraniční investice: PZI za rok 2022* [online]. 2022 [cit. 2024-07-10]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2022_CZ.pdf
- 30) ČSÚ. *Katalog produktů: Časové řady základních ukazatelů statistiky práce – leden 2024* [online]. 2024 [cit. 2024-06-12]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/casove-rady-zakladnich-ukazatelu-statistiky-prace-leden-2024>
- 31) ČSÚ. *Katalog produktů: Demografická příručka - 2021* [online]. 2021 [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/demograficka-prirucka-2021>
- 32) ČSÚ. *Katalog produktů: Dopady krize pocítilo 45 % zaměstnanců* [online]. 2020 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/dopady-krize-pocitilo-45-zamestnancu>
- 33) ČSÚ. *Katalog produktů: Metodika CZ NACE* [online]. 2008 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: https://csu.gov.cz/produkty/13-1102-08-za_rok_2008-metodika_cz_nace
- 34) ČSÚ. *Katalog produktů: Statistické ročenky krajů – 2013* [online]. 2014 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/katalog-produktu>
- 35) ČSÚ. *Katalog produktů: Statistické ročenky krajů – 2023* [online]. 2024 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/katalog-produktu>
- 36) ČSÚ. *Katalog produktů: Trh práce v ČR – časové řady – 1993-2022* [online]. 2023 [cit. 2024-06-14]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/trh-prace-v-cr-casove-rady>
- 37) ČSÚ. *Veřejná databáze* [online]. 2024 [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky>

- 38) DALTON, R. J. *Citizen Participation in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*. Chatham: Chatham House Publishers, 1988. ISBN 978-09-3454-044-5.
- 39) DAMBORSKÝ, M. *Regionální rozložení přímých zahraničních investic v kontextu ekonomické úrovně krajů České republiky*. Geographia cassoviensis, 2019, 13(2). DOI <https://doi.org/10.33542/GC2019-2-01>
- 40) DASSONNEVILLE, R. and KOSTELKA, F. *The cultural sources of the gender gap in voter turnout*. British Journal of Political Science, 2021, 51(3): p. 1040-1061. DOI <https://doi.org/10.1017/S0007123419000644>
- 41) DASSONNEVILLE, R. and LEWIS-BECK, M. S. *Economic policy voting and incumbency: Unemployment in Western Europe*. Political Science Research and Methods, 2013, 1(1): p. 53-66. DOI <https://doi.org/10.1017/psrm.2013.9>
- 42) DE DOMINICIS, L.; DIJKSTRA, L. and PONTAROLLO, N. *The urban-rural divide in anti-EU vote*. Publications Office of the European Union, 2020. DOI <https://data.europa.eu/doi/10.2776/696524>
- 43) DIJKSTRA, L.; POELMAN, H. and RODRÍGUEZ-POSE, A. *The geography of EU discontent*. Regional Studies, 2020, 54(6): p. 737-753. DOI <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1654603>
- 44) DOBEŠOVÁ, D. *Strukturální změny a jejich účinky na vybraná odvětví*. In sborník prací Katedry ekonomie. První vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 128-153. ISBN 80-210-2368-6.
- 45) DOLEŽALOVÁ, J. *Politický cyklus a fiskální politika: význam jejich vztahu pro hospodářskou politiku*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7142-1.
- 46) DOWNS, A. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper, 1957. ISBN 978-0060417505
- 47) DOWNS, A. *Political Theory and Public Choice: The Selected Essays of Anthony Downs Volume One*. Edward Elgar Publishing, 1998. ISBN 978 1 85898 733. 0.
- 48) DRAZEN, A. *Political Economy in Macroeconomics*. Princeton: Princeton University Press, 2000. ISBN 0-691-09257-5.
- 49) EMMENEGGER, P.; MARX, P. and SCHRAFF, D. *Off to a bad start: Unemployment and political interest during early adulthood*. The Journal of Politics, 2017, 79(1): p. 315-328. DOI <https://doi.org/10.1086/688226>
- 50) EPET. *Těžba uhlí: Historie v ČR a ve světě* [online]. 2022 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.epet.cz/tezba-uhli-historie-v-cr-a-ve-svete/>
- 51) ERLANDSSON, M. *Partisan differences in Swedish macroeconomic policy*. Public Choice, 2004, 120(1): p. 205-220. DOI <https://doi.org/10.1023/B:PUCH.0000035864.15891.ee>
- 52) EUROSTAT. *Data Browser: Unemployment rate – 3 year average* [online]. 2024 [cit. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsun10/default/table?lang=en&category=tipsun.tipsun>
- 53) EVANS, G. *The continued significance of class voting*. Annual review of political science, 2000, 3(1): p. 401-417. DOI <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.401>
- 54) GALLEGO, A. *Understanding unequal turnout: Education and voting in comparative perspective*. Electoral studies, 2010, 29(2): p. 239-248. DOI <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2009.11.002>
- 55) GATTNAROVÁ, M. *Transformace tradičních průmyslových regionů na příkladu Moravskoslezského kraje*. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. 2023. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rlwq1/>
- 56) GEYS, B. *Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research*. Electoral studies, 2006, 25(4): p. 637-663. DOI <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.09.002>

- 57) GIMPEL, J. G., J.; LAY, C.; SCHUKNECHT, J. E. et al 2003. *Cultivating Democracy: Civic Environments and Political Socialization in America*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. ISBN 9780815731542.
- 58) GOLD, R. and LEHR, J. *Paying off populism: How regional policies affect voting behavior*. Kiel Working Paper, 2024, 2266. ISSN 1862-1155.
- 59) GOLDBERG, A. C. *The impact of religion on voting behaviour—a multilevel approach for Switzerland*. Swiss Political Science Review, 2014, 20(2): p. 305-329. DOI <https://doi.org/10.1111/spsr.12068>
- 60) GUIISO, L., HERRERA H., MORELLI, M. and SONNO, T. *Economic insecurity and the demand for populism in Europe*. *Economica*, 2024, 91(362): p. 588-620. DOI <https://doi.org/10.1111/ecca.12513>
- 61) GURIEV, S. and PAPAIOANNOU, E. *The political economy of populism*. *Journal of Economic Literature*, 2022, 60(3): p. 753-832. DOI: [10.1257/jel.20201595](https://doi.org/10.1257/jel.20201595)
- 62) HAENSCHEN K. *Social Pressure on Social Media: Using Facebook Status Updates to Increase Voter Turnout*. *Journal of Communication*, 2016, 66(4): p. 542–563. DOI <https://doi.org/10.1111/jcom.12236>
- 63) HÁJEK, M. *Makroekonomická analýza české ekonomiky 1995*. Praha: Česká národní banka, Institut ekonomie, 1996, 51. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/>
- 64) HALLA, M.; WAGNER, A. F. and ZWEIMÜLLER, J. *Immigration and voting for the extreme right*. Working paper, 2012, 83. DOI <https://hdl.handle.net/10419/92390>
- 65) HAMERNÍKOVÁ, B. *Veřejné finance: vybrané problémy*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-577-2.
- 66) HAVEL, V. *Dálkový výslech: (rozhovor s Karlem Hvizďalou)*. Druhé vydání. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-042-8.
- 67) HENDL, J. *Základy matematiky, logiky a statistiky pro sociologii a ostatní společenské vědy v příkladech*. Třetí, doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5400-3.
- 68) HENN, M. and WEINSTEIN, M. *Young people and political (in) activism: why don't young people vote?*. *Policy & politics*, 2006, 34(3): p. 517-534. DOI <https://doi.org/10.1332/030557306777695316>
- 69) HIBBS, D. A. *The American Political Economy: Macroeconomics and Electoral Politics*. Harvard University Press, 1987. DOI <https://doi.org/10.2307/j.ctv1smjnnx>.
- 70) HOFFMANN-MARTINOT, V. *Voter turnout in French municipal elections*. In: *Local elections in Europe*. Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1994, p. 11-42.
- 71) HOLCOMBE, R. G. *The Median Voter Model in Public Choice Theory*. *Public Choice*, 1989, 61(2): p. 115–125. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30025027>
- 72) HOLMAN, R. *Dějiny ekonomického myšlení*. Čtvrté vydání. Beckovy ekonomické učebnice. Praha: C.H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-641-8.
- 73) HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. *Ekonomika, právo, politika*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2.
- 74) HOTELLING, H. *Stability in Competition*. *The Economic Journal*, 1929, 39(153): p. 41–57. DOI <https://doi.org/10.2307/2224214>
- 75) CHOBOTOVÁ, M. *Hodnocení vlivu přímých zahraničních investic na rozvoj vybraných regionů*. In *Sborník příspěvků XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, p. 150-156. DOI [10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-17](https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-17)
- 76) IMMERZEEL, T. and PICKUP, M. *Populist radical right parties mobilizing 'the people'? The role of populist radical right success in voter turnout*. *Electoral Studies*, 2015, 40(1): p. 347-360. DOI <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.10.007>

- 77) IVARSFLATEN, E. and STUBAGER, R. *Voting for the populist radical right in Western Europe: the role of education*. In *Class politics and the radical right*. Routledge, 2012, p. 122-137. ISBN 978-02-0307-954-6.
- 78) JACKSON, P. M. and BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. Ekonomie (Eurolex Bohemia). Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-09-2.
- 79) JANÁČEK, J. *Statistika jednoduše: průvodce světem statistiky*. Praha: Grada Publishing, 2022. ISBN 978-80-271-1738-3.
- 80) JEŽEK, T. *Privatizace české ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky*. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1069-3.
- 81) JOHNSON, D. B. *Teória verejnej voľby: úvod do novej politickej ekonómie*. Bratislava: Sofa, 1997. ISBN 80-85752-43-3.
- 82) KIRCHHEIMER, O. *The Transformation of the Western European Party Systems*. In *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1966, 6(1): p. 177-200. DOI <https://doi.org/10.1515/9781400875337-007>
- 83) KLAUS, V. *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*. Praha: Management Press, 1995. ISBN 80-85943-05-0.
- 84) KNUTSEN, O. *Religious denomination and party choice in Western Europe: A comparative longitudinal study from eight countries, 1970–1997*. *International Political Science Review*, 2004, 25(1): p. 97-128. DOI <https://doi.org/10.1177/0192512104038169>
- 85) KOSTELKA, F.; BLAIS, A. and GIDENGIL, E. *Has the gender gap in voter turnout really disappeared?*. *West European Politics*, 2019, 42(3): p. 437-463. DOI <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1504486>
- 86) KOUKOLÍK, F. *Rozhodování: eseje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3364-0.
- 87) KOUKOLÍK, F. *Sociální mozek: evoluce a neuronální podklady*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2850-9.
- 88) KUBA, O.; HUDEC, O. and STEJSKAL, J. (2023). *Economic Discontent and Anti-System Political Parties in the Czech Republic*. *Problems of Post-Communism*, 2023, 70(6): p. 606-617. DOI <https://doi.org/10.1080/10758216.2022.2117197>
- 89) KUBÁT, M. and HARTLIŇSKI, M. *Party leaders in the Czech populist parties and movements*. *Polish Political Science Review*, 2019, 7(1): p. 107-119. DOI [10.2478/ppsr-2019-0007](https://doi.org/10.2478/ppsr-2019-0007)
- 90) KUBÁT, Michal. *Teorie antisystémové strany*. *Politologický časopis*, 2007, 14(2): p. 110-123. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=113099>
- 91) LA DUE LAKE, R. and HUCKFELDT, R. *Social capital, social networks, and political participation*. *Political psychology*, 1998, 19(3): p. 567-584. DOI <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00118>
- 92) LAHTINEN, H.; MATTILA, M. et al. *Explaining social class inequality in voter turnout: The contribution of income and health*. *Scandinavian Political Studies*, 2017, 40(4): p. 388-410. DOI <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12095>
- 93) LEEPER, T. J. and SLOTHUUS, R. *Political Parties, Motivated Reasoning, and Public Opinion Formation*. *Political Psychology*, 2014, 35(1): p. 129–156. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/43783792>
- 94) LEWIS-BECK, M. S. and STEGMAIER, M. *Economic Determinants of Electoral Outcomes*. *Annual Review of Political Science*, 2000, 3(1): p. 183-219. DOI <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.183>
- 95) LINEK, L. *Kam se ztratili voliči?: vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-314-1.
- 96) LINEK, L. *Rostoucí sociální nerovnosti ve volební účasti v Česku v letech 1990–2010*. *Naše společnost*, 2013, 1(11): p. 3-14. DOI [10.13060/1214-438X.2013.11.1.1](https://doi.org/10.13060/1214-438X.2013.11.1.1)

- 97) LIPSET S. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Expanded and Updated Edition. Baltimore: University Press, 1981. ISBN 978-08-0182-522-4.
- 98) LIŠKA, V.; SLUKOVÁ, K.; VOLEJNÍKOVÁ, J. et al. *Institucionální ekonomie*. Praha: Professional Publishing, 2011. ISBN 978-80-7431-051-5.
- 99) LUBBERS, M.; GIJSBERTS, M. and SCHEEPERS, P. *Extreme right-wing voting in Western Europe*. *European journal of political research*, 2002, 41(3): p. 345-378. DOI <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00015>
- 100) MAAAYTOVÁ, A.; OCHRANA, F.; PAVEL, J. et al. *Veřejné finance v teorii a praxi*. Expert. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5561-8.
- 101) MARTIKAINEN, P.; MARTIKAINEN, T. and WASS, H. *The effect of socioeconomic factors on voter turnout in Finland: A register-based study of 2.9 million voters*. *European journal of political research*, 2005, 44(5): p. 645-669. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00242.x>
- 102) MARX, P. and NGUYEN, C. *Are the unemployed less politically involved? A comparative study of internal political efficacy*. *European Sociological Review*, 2016, 32(5): p. 634-648. DOI <https://doi.org/10.1093/esr/jcw020>
- 103) MATSUBAYASHI, T. and SAKAIYA, S. *Income inequality and income bias in voter turnout*. *European Journal of Political Economy*, 2021, 66. DOI <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101966>
- 104) McNUTT, P. A. *The Economics of Public Choice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2002. ISBN 1-84376-066-5.
- 105) MIKEŠOVÁ, R. *Vliv lokálního prostředí na volební chování v Česku*. *Geografie*, 2019, 124(4): p. 411-432. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2019124040411.pdf
- 106) MMR. *Regionální rozvoj: Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+* [online]. 2024 [cit. 2024-07-15]. Dostupné z: <https://mmr.gov.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/regionalni-rozvoj/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2021>
- 107) MPO. *Energetická statistika: Uhlí v České republice 2012-2022* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: https://www.mpo.gov.cz/assets/cz/energetika/statistika/tuha-paliva/2024/2/Uhli-2012-2022_2.pdf
- 108) MPSV. *Nezaměstnanost: Změna metodiky ukazatele registrované nezaměstnanosti* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/upozorneni-na-zmenu-metodiky>
- 109) MUELLER, D. C. *Public Choice: A Survey*. *Journal of Economic Literature*, 1976, 14(2): p. 395–433. <http://www.jstor.org/stable/2722461>
- 110) MUELLER, Dennis C. *Public Choice III*. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0-511-81377-1.
- 111) MVČR. *Veřejná správa: Obecně o novém zákonu č. 51/2020 Sb.* [online]. 2020 [cit. 2024-07-29]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/obecne-o-novem-zakonu-c-51-2020-sb.aspx>
- 112) MŽP. *Odklon od uhlí* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/odklon_od_uhli
- 113) NAXERA, V. *The never-ending story: Czech governments, corruption and populist anti-corruption rhetoric (2010–2018)*. *Politics in Central Europe*, 2018, 14(3): p. 31-54. DOI [10.2478/pce-2018-0017](https://doi.org/10.2478/pce-2018-0017)
- 114) NORRIS, P. *‘Women’s Power at the Ballot Box’*. A Global Report on Political Participation. Stockholm: IDEA, 2002, p. 95–104. Dostupné z: https://www.academia.edu/2748634/Women_s_Power_at_the_Ballot_Box
- 115) NORRIS, P. *Young people & political activism*. Harvard University, John F. Kennedy School of Government, 2004. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/237832623_Young_People_Political_Activism
- 116) NOVÁK, M. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-22-2.

- 117) NOVÁK, M.; BROKL, L.; DRULÁK, P.; FRIČ, P.; GREGOR, M. et al. *Úvod do studia politiky*. Druhé vydání, rozšířené a doplněné. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2019. ISBN 978-80-7419-263-0.
- 118) NURMELA, S. and PEHKONEN, J. *Nuoret ja vuoden 2003 eduskuntavaalit*. In K. Paakkunainen (ed.), 'Kyllä politiikalle, mutta . . .' Nuoret ja eduskuntavaalit 2003. Helsinki: Yliopistopaino, 2003. Dostupné z: https://issuu.com/tietoanuorista/docs/kylla_politiikalle_mutta
- 119) OCHRANA, F. *Veřejná volba a řízení veřejných výdajů*. Praha: Ekopress, 2003. ISBN 80-86119-71-8.
- 120) OCHRANA, F. *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-018-x.
- 121) OKD. *Historie společnosti* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.okd.cz/cs/o-nas/historie-spolecnosti>
- 122) OKD. *Výroční zprávy: Výroční zpráva OKD za rok 2022* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.okd.cz/cs/o-nas/vyrocní-zpravy>.
- 123) OLIVER, J. E.; HA, S. E. and CALLEN, Z. *Local Elections and the Politics of Small-Scale Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2012. DOI <https://doi.org/10.1515/9781400842544>
- 124) OLSON, M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups: Revised Edition ed.* Harvard University Press, 1971. ISBN 978-06-7453-751-4
- 125) ORCHARD, L. and STRETTON H. *Public Choice*. Cambridge Journal of Economics, 1997, 21(3): p. 409-430. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cje.a013678>
- 126) PEKOVÁ, J. *Veřejné finance: teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-7357-698-1.
- 127) QUINTELIER, E. *Differences in political participation between young and old people*. Contemporary politics, 2007, 13(2): p. 165-180. DOI <https://doi.org/10.1080/13569770701562658>
- 128) RICKARDSSON, J. *The urban–rural divide in radical right populist support: The role of resident's characteristics, urbanization trends and public service supply*. The Annals of Regional Science, 2021, 67(1): p. 211-242. DOI <https://doi.org/10.1007/s00168-021-01046-1>
- 129) RODRÍGUEZ-POSE, A. and DIJKSTRA, L. *Does cohesion policy reduce EU discontent and Euroscepticism?*. Regional Studies, 2021, 55(2): p. 354-369. DOI <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1826040>
- 130) RODRÍGUEZ-POSE, A.; DIJKSTRA, L. and POELMAN, Hugo. *The geography of EU discontent and the regional development trap*. Economic Geography, 2024, p. 1-33. DOI <https://doi.org/10.1080/00130095.2024.2337657>
- 131) ŘEHÁKOVÁ, B. *Nebojte se logistické regrese*. Sociologický Časopis, 2000, 1: p. 475-492. DOI <https://doi.org/10.13060/00380288.2000.36.4.06>
- 132) SAMUELSON, P. A. and NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0192-4.
- 133) SVELKOU, M. and SCHEEPERS, P. *Why lower educated people are more likely to cast their vote for radical right parties: Testing alternative explanations in The Netherlands*. Acta Politica, 2017, 52(4): p. 544-573. DOI <https://doi.org/10.1057/s41269-016-0031-z>
- 134) SCALA, D. J. and JOHNSON, K. M. *Political polarization along the rural-urban continuum? The geography of the presidential vote, 2000–2016*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2017, 672(1): p. 162-184. DOI <https://doi.org/10.1177/0002716217712696>
- 135) SEVEN. *Výroční zprávy* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.7.cz/cz/media/vz.html>

- 136) SEVEROČESKÉ DOLY A.S. *Výroční zprávy: Výroční zpráva 2022* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.sdas.cz/clanek/vyrocní-zpravy>
- 137) SHAW, J. S. *Public choice theory*. The concise encyclopedia of economics, 2002, p. 1-7. Dostupné z: <https://www.econlib.org/library/Enc1/PublicChoiceTheory.html>
- 138) SCHOENE, M. *European disintegration? Euroscepticism and Europe's rural/urban divide*. *European Politics and Society*, 2019, 20(3): p. 348-364. DOI <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1542768>
- 139) SCHRAM, A. and SONNEMANS, J. *Why people vote: Experimental evidence*. *Journal Of Economic Psychology*, 1996, 17(4): p. 417-442. Dostupné z: https://econpapers.repec.org/article/eeejoepsy/v_3a17_3ay_3a1996_3ai_3a4_3ap_3a417-442.htm
- 140) SKLO A KERAMIKA CZ. *Informační portál sklářského a keramického průmyslu* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://skloakeramika.cz/>
- 141) SLANÝ, A. *Konkurenceschopnost české ekonomiky: (vývojové trendy)*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4157-9.
- 142) SLANÝ, A. *Makroekonomická analýza a hospodářská politika*. Beckovy ekonomické učebnice. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-738-3.
- 143) SLOAM, J. *Diversity and voice: The political participation of young people in the European Union*. *The British Journal of Politics and International Relations*, 2016, 18(3): p. 521-537. DOI <https://doi.org/10.1177/1369148116647176>
- 144) SMETS, K. and VAN HAM, C. *The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout*. *Electoral studies*, 2013, 32(2): p. 344-359. DOI <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2012.12.006>
- 145) SNOOKS, G. *Longrun Dynamics: A General Economic and Political Theory*. London: Macmillan Press, 1998. ISBN 0-333-77836-7.
- 146) SOKOLOVSKÁ UHELNÁ. *Stručný profil* [online]. 2024 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.suas.cz/index.php/spolecnost>
- 147) SPĚVÁČEK, V. *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-86131-32-7.
- 148) STEJSKAL, J.; MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B.; KUBA, O.; MUTHOVÁ, N. et al. *Veřejná ekonomie*. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-680-8.
- 149) STEJSKAL, J.; OCHRANA, F.; MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B. et al. *Rozhodování o věcech veřejných*. Praha: Wolters Kluwer, 2020. ISBN 978-80-7598-829-4.
- 150) STEM/MARK. *Analytická zpráva – povolební výzkum* [online]. 2021 [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: <https://simar.cz/cerstve-namleto/povolebni-vyzkum-stem/mark-volby-byly-v-nekterych-ohledech-zcela-unikatni.html>
- 151) STEM/MARK. *Analytická zpráva – povolební výzkum* [online]. 2021 [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: <https://simar.cz/cerstve-namleto/povolebni-vyzkum-stem/mark-volby-byly-v-nekterych-ohledech-zcela-unikatni.html>
- 152) STIGLER, G. J. *General Economic Conditions and National Elections*. *The American Economic Review*, 1973, 63(2): p. 160–167. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1817068>
- 153) STIGLITZ, J. E. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-454-1.
- 154) STOJAROVÁ, V. *Populist, Radical and Extremist Political Parties in Visegrad countries vis à vis the migration crisis. In the name of the people and the nation in Central Europe*. *Open Political Science*, 2018, 1(1): p. 32-45. DOI [10.1515/openps-2018-0001](https://doi.org/10.1515/openps-2018-0001)
- 155) SUCHÁČEK, J. *Transformace v České republice z institucionálně-regionální perspektivy*. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013. ISBN 978-80-86729-90-9.

- 156) ŠERÝ, O. *Zaměstnanost v České republice: hodnocení změn odvětvové a vzdělanostní struktury (s využitím předběžných výsledků sčítání lidu 2011)*. Brno: Masarykova Univerzita, 2012. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/k8ufe/RIGO_finalni_verze.pdf
- 157) ŠVEJNAR, J. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0568-4.
- 158) TENN, S. *The effect of education on voter turnout*. *Political Analysis*, 2007, 15(4): p. 446-464. DOI <https://doi.org/10.1093/pan/mpm012>
- 159) TERESI H. and MICHELSON M. R. *Wired to mobilize: The effect of social networking messages on voter turnout*. *The Social Science Journal*, 2015, 52(2): p. 195-204. DOI <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2014.09.004>
- 160) TETŘEVOVÁ, L. *Veřejná ekonomie*. Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-79-5.
- 161) TONEV, P. a TOUSEK, V. *Typologie okresů České republiky (podle struktury zaměstnaných s důrazem na odvětví zpracovatelského průmyslu)*. In: Balej, M. (ed.): XX. jubilejní sjezd ČGS „Evropská integrace – česká společnost a krajina“. Sborník tematického okruhu REG Regionální rozvoj/regionalizace. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2002, s. 67-77. ISBN 80-7044-409-6.
- 162) TOUSEK, V. *Changes in the Employment Structure in the Czech Republic after 1989*. *Geographia Cassoviensis*, 2008, 2(1): p. 184-189. Dostupné z: https://uge-share.science.upjs.sk/webshared/GCass_web_files/articles/GC-2008-2-1/Tousek.pdf
- 163) URBANCOVÁ, H. and VRABCOVÁ, P. *Age management as a human resources management strategy with a focus on the primary sector of the Czech Republic*. *Zemědělská Ekonomika*, 2020, 66(6): p. 251-259. DOI [10.17221/11/2020-AGRICECON](https://doi.org/10.17221/11/2020-AGRICECON)
- 164) VAN DER BRUG, W.; B. HOBOLT, S. and DE VREESE, C. H. *Religion and party choice in Europe*. *West European Politics*, 2009, 32(6): p. 1266-1283. DOI <https://doi.org/10.1080/01402380903230694>
- 165) VITURKA, M., TOUŠEK V. and VANČURA M. *Geographical Aspects of Industrial Transformation in the Czech Republic*. *Geografie*. Praha: ČGS, 2000, 105(2): p. 155-165. ISSN 1212-0014.
- 166) VOLBY.CZ *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR* [online]. 2024 [cit. 2024-07-29]. Dostupné z: <https://volby.cz/>
- 167) VOLEJNÍKOVÁ, J. and KUBA, O. *An Economic Analysis of Public Choice: Theoretical Methodological Interconnections*. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration*. 2020, 28(3). ISSN 1804-8048.
- 168) VOLEJNÍKOVÁ, J. *Moderní kompendium ekonomických teorií: od antických zdrojů až po třetí tisíciletí*. Praha: Profess Consulting, 2005. ISBN 80-7259-020-0.
- 169) WECKROTH, M. and KEMPPAINEN, T. *Rural conservatism and the urban spirit of capitalism? On the geography of human values*. *Regional Studies*, 2023, 57(9): p. 1747-1768. DOI <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2151582>
- 170) WERTS, H.; SCHEEPERS, P. and LUBBERS, M. *Euro-scepticism and radical right-wing voting in Europe, 2002–2008: Social cleavages, socio-political attitudes and contextual characteristics determining voting for the radical right*. *European Union Politics*, 2013, 14(2): p. 183-205. DOI <https://doi.org/10.1177/1465116512469287>
- 171) WITTMAN, D. *Why Democracies Produce Efficient Results*. *Journal of Political Economy*, 1989, 97(6): p. 1395-1424. DOI <https://doi.org/10.1086/261660>
- 172) WLEZIEN Ch. *The myopic voter? The economy and US presidential elections*. *Electoral Studies*, 2015, 39: p. 195-204. DOI <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.03.010>
- 173) WOLBRECHT, C. and CAMPBELL, D. E. *Leading by example: Female members of parliament as political role models*. *American Journal of Political Science*, 2007, 51(4): p. 921-939. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00289.x>

- 174) WOLINETZ, S. B. *Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies*. Political Parties, 2002, p. 136-164. DOI [10.1093/0199246742.003.0006](https://doi.org/10.1093/0199246742.003.0006)
- 175) WRIGHT, J. R. *Unemployment and the democratic electoral advantage*. American Political Science Review, 2012 106(4): p. 685-702. DOI <https://doi.org/10.1017/S0003055412000330>
- 176) WU, J. D. and HUBER, G. A. *How does job loss affect voting? Understanding economic voting using novel data on COVID-19 induced individual-level unemployment shocks*. American Politics Research, 2021, 49(6): p. 568-576. DOI <https://doi.org/10.1177/1532673X211026831>
- 177) ZÁKONY PRO LIDI. Zákon č. 128/2000 Sb. *Zákon o obcích (obecní zřízení)*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128>
- 178) ZASLOVE, A. *Exclusion, community, and a populist political economy: The radical right as an anti-globalization movement*. Comparative European Politics, 2008, 6(2): p. 169-189. DOI <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110126>
- 179) ŽÍDEK, L. *Transformace české ekonomiky: 1989-2004*. Beckova edice ekonomie. Praha: C.H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-922-x.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Zaměstnanost v sektorech a odvětvích NH v ČR

Podíl sektorů a odvětví národního hospodářství na zaměstnanosti ČR v roce 1989 (v %)	
Sektor a ekonomická činnost podle OKEČ	1989
1. sektor	15,6
Zemědělství, myslivost, lesnictví	11,9
Těžba nerostných surovin	3,7
2. sektor	42,7
Zpracovatelský průmysl	34,3
Stavebnictví	7,0
3. sektor	41,7
Obchod	9,9
Ubytování a stravování	1,6
Doprava, skladování a spoje	6,6
Finanční zprostředkování	0,5
Činnosti v oblasti nemovitostí, pronájmu; podnikatelské činnosti	7,2
Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	1,6
Vzdělávání	5,8
Zdravotnictví a sociální péče; veterinární činnosti	5,2
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	3,2

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024a

Podíl sektorů a odvětví národního hospodářství na zaměstnanosti ČR ve vybraných letech (v %)								
Sektor a ekonomická činnost podle CZ-NACE	1993	1998	2003	2008	2013	2018	2021	2022
1. sektor	9,9	7,0	5,4	4,3	3,9	3,5	3,1	3,0
Zemědělství, lesnictví a rybařství	7,4	5,3	4,3	3,2	3,0	2,8	2,6	2,5
Těžba a dobývání	2,6	1,7	1,1	1,1	0,8	0,6	0,6	0,4
2. sektor	40,3	39,2	38,3	39,4	36,8	37,2	36,6	36,3
Zpracovatelský průmysl	28,8	26,6	26,4	27,6	26,2	27,8	26,2	26,1
Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla	1,6	1,5	1,3	1,2	1,1	1,0	1,1	1,0
Zásob. vodou; činnosti souvis. s odpady	0,8	1,0	0,9	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2
Stavebnictví	9,1	10,1	9,7	9,6	8,6	7,3	8,0	7,9
3. a 4. sektor	49,8	53,8	56,3	56,3	59,3	59,4	60,3	60,7
Obchod	10,2	13,0	13,0	12,4	12,3	11,7	11,1	11,4
Doprava a skladování	7,0	6,8	6,7	6,6	6,1	6,2	6,0	6,2
Ubytování, stravování a pohostinství	3,1	3,5	3,6	3,5	3,6	3,6	2,9	3,2
Informační a komunikační činnosti	1,9	2,0	2,2	2,4	2,8	3,2	4,1	3,8
Peněžnictví a pojišťovnictví	1,4	2,1	2,1	2,3	2,8	2,3	2,4	2,4
Činnosti v oblasti nemovitostí	0,5	0,5	0,6	0,8	1,0	0,9	0,9	0,9
Profesní, vědecké a technické činnosti	2,5	2,8	3,2	3,9	4,5	5,1	5,1	5,1
Administrativní a podpůrné činnosti	1,7	1,9	2,1	2,6	2,6	2,5	2,4	2,3
Veřejná správa a obrana; pov. soc. zabezp.	6,1	6,4	6,8	6,3	6,4	6,5	6,6	6,7
Vzdělávání	6,5	6,0	6,1	5,7	6,6	6,7	7,5	7,3
Zdravotní a sociální péče	5,7	5,4	6,4	6,4	6,9	7,0	7,8	7,9
Kulturní, zábavní a rekreační činnosti	1,3	1,3	1,5	1,6	1,6	1,8	1,7	1,7
Ostatní činnosti	1,8	2,0	2,0	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Příloha 2: Zaměstnanost v sektorech a odvětvích NH v krajích ČR

Podíl sektorů a odvětví NH na zaměstnanosti v krajích ČR v roce 1993 (v %)						
Kraj	1. sektor celkem	z toho zemědělství	z toho těžba	2. sektor celkem	z toho zpracovatelský průmysl	3. sektor
Praha	0,53	0,42	0,12	25,99	14,12	73,48
Středočeský	10,01	8,42	1,59	41,58	31,19	48,41
Jihočeský	12,96	12,57	0,40	38,82	25,46	48,22
Plzeňský	11,51	10,51	1,00	39,14	27,48	49,35
Karlovarský	11,33	5,17	6,16	39,10	25,65	49,57
Ústecký	12,76	5,61	7,16	41,22	26,53	46,02
Liberecký	7,12	5,16	1,96	46,75	35,13	46,13
Královehradecký	8,64	7,56	1,08	43,39	33,36	47,98
Pardubický	11,06	10,39	0,68	44,47	33,79	44,47
Vysočina	18,74	17,17	1,57	40,88	30,73	40,37
Jihomoravský	9,89	8,72	1,17	40,44	29,91	49,67
Olomoucký	10,11	9,31	0,80	44,24	34,80	45,65
Zlínský	7,44	7,19	0,25	50,88	38,48	41,68
Moravskoslezský	13,62	4,49	9,14	42,20	31,15	44,18
Celá ČR	9,92	7,36	2,56	40,31	28,85	49,77

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Průměrný počet zaměstnaných osob v NH v krajích ČR v roce 2021 (v tis. osob)							
Kraj	1. sektor celkem	z toho zemědělství	z toho těžba	2. sektor celkem	z toho zpracovatelský průmysl	3. sektor	Celkem
Praha	1,6	1,6	0	111,3	54,4	565,8	678,7
Středočeský	17,2	15,6	1,6	228	153,2	445	690,2
Jihočeský	17,1	16,3	0,8	122,7	87,3	169,4	309,2
Plzeňský	11,3	10,1	1,2	122,1	92,2	159,5	292,9
Karlovarský	6,1	3,3	2,8	49,7	35,8	81,9	137,7
Ústecký	14,2	8,1	6,1	145,6	101,1	215,5	375,3
Liberecký	3,8	2,8	1	93,4	76,2	108,3	205,5
Královehradecký	7,4	7,4	0	107,5	83,1	144,4	259,3
Pardubický	9,3	8,3	1	109,4	81,7	129,3	248
Vysočina	18,1	17,2	0,9	107,7	82,3	120,6	246,4
Jihomoravský	13,3	12,4	0,9	204,5	143,1	357,4	575,2
Olomoucký	12,3	11,5	0,8	112,1	88	168	292,4
Zlínský	6,5	6,5	0	128,4	98,8	136,3	271,2
Moravskoslezský	15,5	10	5,5	219,5	162,6	318,9	553,9
Celá ČR	153,7	131,1	22,6	1861,9	1339,8	3120,3	5135,9

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Podíl sektorů a odvětví NH na zaměstnanosti v krajích ČR v roce 2021 (v %)						
Kraj	1. sektor celkem	z toho zemědělství	z toho těžba	2. sektor celkem	z toho zpracovatelský průmysl	3. sektor
Praha	0,24	0,24	0,00	16,40	8,02	83,37
Středočeský	2,49	2,26	0,23	33,03	22,20	64,47
Jihočeský	5,53	5,27	0,26	39,68	28,23	54,79
Plzeňský	3,86	3,45	0,41	41,69	31,48	54,46
Karlovarský	4,43	2,40	2,03	36,09	26,00	59,48
Ústecký	3,78	2,16	1,63	38,80	26,94	57,42
Liberecký	1,85	1,36	0,49	45,45	37,08	52,70
Královéhradecký	2,85	2,85	0,00	41,46	32,05	55,69
Pardubický	3,75	3,35	0,40	44,11	32,94	52,14
Vysočina	7,35	6,98	0,37	43,71	33,40	48,94
Jihomoravský	2,31	2,16	0,16	35,55	24,88	62,13
Olomoucký	4,21	3,93	0,27	38,34	30,10	57,46
Zlínský	2,40	2,40	0,00	47,35	36,43	50,26
Moravskoslezský	2,80	1,81	0,99	39,63	29,36	57,57
Celá ČR	2,99	2,55	0,44	36,25	26,09	60,75

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2023

Příloha 3: Průměrná měsíční mzda v krajích ČR

Průměrná měsíční mzda na fyzické osoby v krajích ČR ve vybraných letech (podniková metoda)								
Kraj	Rok	2001	2021	Rozdíl 2001	Rozdíl 2021	Rozdíl v % 2001	Rozdíl v % 2021	Rozdíl 2001/2021
Hl. m. Praha		18 422	44 798	4 508	8 216	132,40%	122,46%	-9,94%
Středočeský kraj		13 530	37 118	-384	536	97,24%	101,47%	4,23%
Jihočeský kraj		12 924	33 549	-990	-3 033	92,88%	91,71%	-1,18%
Plzeňský kraj		13 486	35 324	-428	-1 258	96,92%	96,56%	-0,36%
Karlovarský kraj		12 417	31 840	-1 497	-4 742	89,24%	87,04%	-2,20%
Ústecký kraj		13 142	34 173	-772	-2 409	94,45%	93,41%	-1,04%
Liberecký kraj		12 831	33 176	-1 083	-3 406	92,22%	90,69%	-1,53%
Královéhradecký kraj		12 971	34 512	-943	-2 070	93,22%	94,34%	1,12%
Pardubický kraj		12 549	33 080	-1 365	-3 502	90,19%	90,43%	0,24%
Kraj Vysočina		12 432	34 030	-1 482	-2 552	89,35%	93,02%	3,68%
Jihomoravský kraj		13 124	35 693	-790	-889	94,32%	97,57%	3,25%
Olomoucký kraj		12 439	33 246	-1 475	-3 336	89,40%	90,88%	1,48%
Zlínský kraj		12 593	33 008	-1 321	-3 574	90,51%	90,23%	-0,28%
Moravskoslezský kraj		13 510	33 400	-404	-3 182	97,10%	91,30%	-5,79%
Celá ČR		13 914	36 582					

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2024c